

Юридична Україна

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 7 (187)

Заснований у січні 2003 р.

Співзасновники:

Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України,

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,

ТОВ "Юрінком Інтер"

Видавець: ТОВ "Юрінком Інтер"

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 28.12.2017 р.
№1714 журнал "Юридична Україна" включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук.

Київ – 2018

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

*О. Л. Копиленко —
доктор юридичних наук, професор
(голова ради),*

*О. В. Скрипнюк —
доктор юридичних наук, професор
(заступник голови ради),*

*В. В. Коваленко —
доктор юридичних наук, професор,*

*О. О. Кот —
доктор юридичних наук,*

*О. Д. Крупчан —
доктор юридичних наук,*

*Є. Б. Кубко —
доктор юридичних наук, професор,*

*В. В. Луць —
доктор юридичних наук, професор,*

*В. Т. Маляренко —
доктор юридичних наук, професор,*

*М. І. Панов —
доктор юридичних наук, професор,*

*Д. М. Притика —
доктор юридичних наук,*

*П. М. Рабінович —
доктор юридичних наук, професор,*

*М. В. Руденко —
доктор юридичних наук, професор,*

*М. Ф. Селівон —
кандидат юридичних наук,*

*М. О. Теплюк —
доктор юридичних наук,*

*В. М. Шаповал —
доктор юридичних наук, професор,*

*В. І. Шахун —
доктор юридичних наук, професор,*

*Ю. С. Шемшученко —
доктор юридичних наук, професор.*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

*О. Д. Крупчан —
доктор юридичних наук
(голова колегії),*

*В. С. Ковальський —
доктор юридичних наук
(заступник голови колегії),*

*А. Б. Гриняк —
доктор юридичних наук,*

*М. К. Галянтюк —
доктор юридичних наук,*

*О. Л. Копиленко —
доктор юридичних наук, професор,*

*В. В. Луць —
доктор юридичних наук, професор,*

*О. П. Орлюк —
доктор юридичних наук, професор,*

*В. Д. Примак —
доктор юридичних наук,*

*О. В. Скрипнюк —
доктор юридичних наук, професор.*

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
(протокол № 8 від 26.09.2018 р.).

© Юрінком Інтер, 2018

ЗМІСТ**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА**

Берестова І. Е. Публічні законні інтереси конституційного значення 4

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

Глуханчук О. В. Новели апеляційного провадження за новою редакцією Кодексу адміністративного судочинства України. 11

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Хрімлі К. О., Гостева О. Ю. Гарантії захисту прав іноземних інвесторів: порівняльний аналіз деяких європейських країн та України. 18

Кушнір І. М. Особливості оподаткування будівельних операцій податком на додану вартість в Європейському Союзі 26

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАУКИ

Ковальчук А. М. Особливості кримінального процесуального регулювання інституту примирення зарубіжних країн 34

Панов М. І., Панова С. В. Кримінологічна та кримінально-правова науки: до проблеми співвідношення і міждисциплінарних наукових зв'язків. 41

ЕКОНОМІКА ТА ПРАВО

Махновський Д. С. Законодавче регулювання спільної діяльності з проведення прикладних наукових досліджень та комерціалізації результатів розробок 48

АГРАРНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Кірін Р. С. Легальне визначення поняття «охорона надр» 54

Даниленко Б. В. Стратегія розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної власності 61

І. Е. Берестова,

кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
Національної академії внутрішніх справ

УДК 340.131.5

ПУБЛІЧНІ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗНАЧЕННЯ

У статті встановлено, що під законними інтересами конституційного значення розуміється прагнення осіб до соціальних благ, оформлене нормами конституційного права. Такі блага можуть досягатися за допомогою реалізації конституційних прав особистості або існують самостійно і охороняються через норми-принципи конституційного права. Доведено, що найчастіше публічні інтереси конституційного значення виражаються законодавчо як система принципів, які є основою конституційного ладу.

Ключові слова: інтерес, законний інтерес, публічний інтерес, конституційне право, Основний Закон України, суб'єктивне цивільне право, публічні інтереси конституційного значення.

Однією із ключових ознак публічного інтересу є його визнання з боку держави й забезпеченість правом: такі інтереси конкретизуються в загальному вигляді або у конкретних правових нормах актів чинного законодавства. Розкриємо, передусім, специфіку законних публічних інтересів конституційного значення, оскільки наділені нормативними ознаками публічні інтереси в концентрованому вигляді закріплюються у конституції держави [9, с. 5].

Питання публічних інтересів у конституційному праві безпосередньо не перебували в сфері активної наукової уваги з боку вітчизняних конституціоналістів, теоретиків права або представників інших галузей права. Так, окремі проблеми публічного інтересу крізь призму складової верховенства права були досліджені Ю. О. Євтушок. Також частково

торкалися особливостей публічного інтересу у своїх працях А. М. Колодій, С. В. Шевчук та М. В. Савчин, О. В. Оніщенко, І. В. Венедіктова, А. Є. Кубко та І. П. Андрушко. Окремі аспекти публічних інтересів розкриваються у працях таких зарубіжних вчених: С. М. Бондаря, М. С. Матейковича, В. А. Горбунова, Т. Я. Хабриєвої, В. Е. Чиркіна, О. Є. Фіногентової, А. Ю. Ломаєва, О. А. Коробової, Ю. А. Тихомирова, А. В. Малька, В. В. Субочева та ін. Утім комплексного теоретичного дослідження публічних інтересів конституційного значення проведено не було. Спробуємо заповнити цю прогалину.

Метою цієї наукової статті виступає розкриття специфіки закріплення й використання законних публічних інтересів конституційного значення у тексті Основного Закону України.

Поняття «інтерес» використовується законодавцем для позначення, передусім, об'єктивного явища, закріпленого у праві, а також коли виникає необхідність обмеження інтересів одних осіб з метою охорони і захисту інтересів інших осіб. Зокрема, ст. 64 Основного Закону України встановлює імперативний припис, «що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України». А ч. 2 цієї норми закріплює вичерпний перелік випадків можливості обмеження таких прав: «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень» та вичерпний перелік прав, свобод, які не підлягають обмеженню безумовно: статті 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції».

Виявлення об'єктивних інтересів здійснюється в рамках дотримання процедур розробки, обговорення і прийняття Конституції, діяльності законодавчого органу, розробки і прийняття законів тощо. Тобто правовими нормами завжди охороняються об'єктивні інтереси певних осіб (підприємців, споживачів, суспільства в цілому тощо) у межах, в яких їх прояв не обмежується Конституцією і законами. Такі інтереси позначаються як законні (охоронювані законом). Основним критерієм для встановлення меж задоволення інтересів певної особи слугують законні інтереси інших осіб, що спонукає до розкриття категорії «законний» як ключової засади інтересу, котрий визнається публічним.

Стосовно законності інтересу, то такий термін одним із перших використав Ф. Г. Шершеневич, який зауважував, що «члени одного суспільства виробили в собі звичку відстоювати всіма законними засобами свої права, повставати проти найменшого порушення їх законних інтересів, ставитися недоброзичливо до порушників правового порядку як до спільних ворогів, а тому, відповідно, самі намагаються не виходити за межі свого права» [6, с. 193].

Українська цивіліст і дослідник проблем охоронюваного законом інтересу І. В. Венедіктова, розмірковуючи над поліваріантністю застосування категорії «інтерес у праві» [2, с. 76], констатує, що різні науковці, розглядаючи одне й те саме явище, надаючи йому певної правової характеристики, інколи по-різному його називали. На цей час цивілістична наука збагатилася такими термінами як: «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес», «правовий інтерес», «юридичний інтерес» тощо. Необхідно, підкреслює дослідниця, також розрізняти поняття «охоронюваний законом інтерес» і просто «інтерес». Звичайно, що друге поняття є ширшим і тлумачить також охоронювані законом інтереси. Проте для юриспруденції мають значення лише останні — законні інтереси. Вони й будуть виступати самостійним об'єктом охорони й захисту [2, с. 76]. Саме тому, справедливо зауважує І. В. Венедіктова, КСУ у своєму рішенні визначив охоронюваний законом інтерес як гарантований державою простий легітимний дозвіл задовольняти виникаючі потреби й забезпечувати себе певними благами [7]. У підсумку вчена робить висновок, що в законодавстві інтереси розглядаються, власне, як охоронювані законом інтереси і обґрунтовує необхідність керуватися саме таким застосуванням терміна «інтерес» [2, с. 76].

Приймаючи до позиції І. В. Венедіктової, від себе лише додамо, що законними інтересами слід визнавати не абстрактні бажання особи, а саме юридичні дозволи реалізації таких прагнень. Саме це може виступати у подальшому, в разі виникнення певних спірних ситуацій, критерієм оцінки того, чи був конкретний інтерес, який містить у собі елементи публічності, законним, чи ні.

Також існує позиція, що *законними інтересами* є своєрідний, багатогранний синтез права та інтересу, юридична конструкція як правовий засіб забезпечення інтересів особистості, що володіє регулятивними властивостями. Тобто відбитий в об'єктивному праві або який впливає з його загального сенсу і певною мірою

гарантований державою юридичний дозвіл реалізації прагнень суб'єкта до задоволення певних потреб [3, с. 46].

Зазначене визначення є, на наш погляд, вельми вдалим. На підставі нього сформулюємо головні ознаки законного інтересу, зокрема:

— законні інтереси забезпечують реалізацію лише тих прагнень особи, які так чи інакше перебувають в сфері правового регулювання [2, с. 77];

— законні інтереси, як правило, впливають з суб'єктивних прав або часто породжуються і обумовлюються (опосередковуються) ними;

— законні інтереси є юридичною конструкцією, певним правовим засобом забезпечення інтересів особи, котра володіє регулятивними властивостями зазвичай без прямого нормативного закріплення, але в його межах [4, с. 135];

— законні інтереси — це дозвіл (загальна можливість) правомірної поведінки без встановлення конкретної міри і способів поведінки;

— межі прояву законних інтересів окреслюються правовими законами;

— законні інтереси мають деякі властивості правової можливості, гарантованої державою лише до певної міри [3, с. 46; 2, с. 77; 4, с. 135].

Викладене дозволяє сформулювати висновок, що ключовою відмінністю законного інтересу від суб'єктивного права є кореспондування загального обов'язку всіх учасників будь-яких правовідносин не заважати зацікавленій особі намагатися використовувати можливість для реалізації власного інтересу. Одночасно зауважимо, що в окремих випадках юридичний обов'язок сприяє реалізації законних інтересів, атрибутивно не протистоячи їм. Тобто обов'язок (через встановлення певних меж поведінки одних суб'єктів), дозволяє гарантувати права інших і похідні від них законні інтереси.

Під законними інтересами конституційного значення розуміють прагнення осіб до соціальних благ, оформлені нормами конституційного права, і обґрунтовують, що законні інтереси конституційного значення можуть досягатися за

допомогою реалізації конституційних прав особистості або існують самостійно і охороняються через норми-принципи конституційного права [5, 49].

У конституційному праві виокремлюються передусім національні інтереси, які представляють собою сукупність збалансованих інтересів особистості, держави і суспільства в соціальной, економічній, внутрішньополітичній, воєнній, міжнародній, інформаційній, екологічній, прикордонній та інших сферах. Національні інтереси визначають основні цілі та носять довгостроковий характер, поточні і стратегічні завдання зовнішньої і внутрішньої політики держави [8, с. 177].

Зарубіжними вченими М. С. Матейковичем та В. А. Горбуновим формується визначення законних інтересів конституційного значення інтересів залежно від груп носіїв і наводяться їх істотні риси законних інтересів конституційного значення як феномена, зокрема: 1) під законним інтересом особи розуміється прагнення особи до певного блага, стану, задоволення потреби за умови, що реалізація даного прагнення не заборонена законом і не забезпечена чітко фіксованим юридичним обов'язком інших осіб сприяти такій реалізації. Благо може виступати як матеріальне, духовне (моральне) тощо; 2) законний інтерес суспільства (суспільний інтерес) — це загальний інтерес (прагнення) всіх членів суспільства або його значної частини для досягнення певного блага, стану, до задоволення потреб. Такі інтереси забезпечуються за допомогою діяльності громадських об'єднань, реалізації приватними і громадськими організаціями певних потреб, а також шляхом інших форм самоорганізації населення; 3) законний інтерес держави (державний інтерес) — це комплекс збалансованих потреб особи і суспільства, реалізація яких забезпечується інститутами державної влади у взаємодії з громадськими об'єднаннями [5, с. 49—50].

Таким чином, вважаємо, що державні інтереси є частиною суспільних інтересів, що реалізуються в основних сферах

діяльності органів публічної влади: економічної, внутрішньополітичної, соціальної, міжнародної, військової, прикордонної тощо. До числа пріоритетних державних інтересів можуть бути віднесені забезпечення суверенітету народу, територіальної цілісності, розвиток демократії, зміцнення політичної стабільності, вдосконалення національних і федеративних відносин тощо. У практичній площині реалізація законних інтересів держави (державних, національних інтересів) забезпечується за допомогою діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, шляхом реалізації окремих особистих і суспільних інтересів.

Проілюструвавши погляди на визначення законних інтересів конституційного значення, зазначимо, що публічні інтереси можуть бути реалізовані різними способами, але першою і найбільш важливою формою реалізації є їх реалізація під час виконання норм конституційного права.

Норми конституційного права реалізуються шляхом видання нормативних актів, якими вказані норми конкретизуються і деталізуються, у їх змісті встановлюється порядок виконання конституційних норм, їх дотримання і застосування, що цілком відповідає конституційному постулату, що «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» (частина 2, 3 ст. 8 Основного Закону України).

Зауважимо, що частина правових норм, котрі складають Конституцію України, застосовуються безпосередньо без додаткового правового механізму у вигляді законів чи інших нормативно-правових актів. Зокрема, йдеться про норми різних розділів Конституції України, за допомогою яких дається характеристика основних принципів, закріплю-

ються основи конституційного ладу, статусу особистості, організації та діяльності державних органів тощо [10, с. 64]. При цьому, враховуючи особливий статус Основного Закону України, більшість положень Конституції України не можуть застосовуватися безпосередньо і це, природно, вимагає додаткових нормативних актів нижчого рівня, передусім законів. Через норми, закріплені в Основному Законі України, положення реалізуються на практиці.

Також до розкриття змісту окремих положень Конституції належать рішення КСУ, адже вони володіють особливими, вельми специфічними ознаками джерел права в силу іманентно притаманних їм юридичних властивостей конституційно-правового характеру. Йдеться про те, що рішення КСУ, в підсумку, виступають актами, що мають обов'язковий характер, вони ніби примикають до Конституції, укладаючи разом з нею особливий вид конституційних джерел прав, які існують поряд із законами, підзаконними актами, судовою практикою, іншими видами джерел права [1, с. 29–30].

Вважаємо, що до положень Конституції України, які не можуть самостійно застосовуватися без додаткових законодавчих чи інших нормативно-правових актів, зокрема належать ті, що прямо скеровують до створення окремого закону, приписами якого врегульовуються конкретні відносини, гарантовані чи декларовані Основним Законом. Перш за все йдеться про ст. 92 Основного Закону України, яка закріплює коло відносин, які визначаються (ч. 1) і встановлюються (ч. 2) виключно законами.

Крім того, інші конституційні норми також закріплюють положення, які встановлюють необхідність прийняття спеціальних законів для регулювання певних суспільних відносин, зокрема: 1) про громадянство (ст. 4); 2) про застосування мов (ч. 5 ст. 10); засади державної безпеки і захист державного кордону України (ч. 3 ст. 17); засади щодо існування і застосування державних символів України (ч. 6 ст. 20); підстави і поря-

док надання притулку іноземцям і особам без громадянства (ч. 2 ст. 26); гарантії вільного вибору місця проживання і свободи пересування та підстави їх обмежень (ст. 33); гарантії права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань та їх обмежень (ч. 2 ст. 34); гарантії, засади набуття, відчуження права власності та її конфіскації (ст. 41); види і межі монополії у підприємницькій діяльності (ч. 3 ст. 42); гарантії реалізації результатів інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 2 ст. 54); засади оплати податків і зборів, подання щорічних декларацій (ст. 67) тощо.

Викладене дозволяє зробити висновок, що найчастіше публічні інтереси конституційного значення виражаються законодавчо як система принципів, які є основою конституційного ладу. У системі конституційних принципів зосереджені норми, що несуть як правову, так і державні функції, адже як документ довгострокової дії Конституція не є тільки юридичним документом, а й несе певні програмні цілі. Регулюючи суспільні відносини, саме Конституція задає напрям розвитку громадянського суспільства, зумовлюючи зміни, що відбуваються.

Підсумовуючи викладене, зупинимося на таких загальних висновках.

Головними ознаками законного інтересу виступають: 1) забезпечення реалізації лише тих прагнень особи, які так чи інакше перебувають у сфері правового регулювання; органічна пов'язаність із суб'єктивними цивільними правами і впливання із них; 2) є специфічною юридичною конструкцією, певним правовим засобом забезпечення інтересів особи, котра володіє регулятивними властивостями, як правило, без прямого нормативного закріплення, але в його межах, однак до певної міри; 3) є загальною можливістю (дозволом) правомірної поведінки, не встановлюючи конкретної міри і способів такої поведінки; 4) законне закріплення меж проявів інтересів.

Ключовою відмінністю законного інтересу від суб'єктивного права є кореспондування загального обов'язку всіх учасників будь-яких правовідносин не заважати зацікавленій особі намагатися використовувати можливість для реалізації власного інтересу.

Під законними інтересами конституційного значення розуміється прагнення осіб до соціальних благ, оформлене нормами конституційного права, які можуть досягатися за допомогою реалізації конституційних прав особистості або існують самостійно і охороняються через норми-принципи конституційного права.

Список використаної літератури

1. Бондарь Н. С. Конституционный Суд в системе юрисдикционных органов (о «Богоугодных грехах» Конституционного правосудия) // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2017. № 1. С. 26—32.
2. Венедиктова І. В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві: дис. ... д-ра юрид. наук / Міністерство освіти і науки України; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2013. с. 76.
3. Коробова Е. А. Законные интересы личности в конституционном праве Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск. С. 46.
4. Малько А. В., Субочев В. В. Законные интересы как правовая категория СПб., 2004. С. 134—144.
5. Матейкович М. С., Горбунов В. А. Законные интересы в конституционном праве. М.: Норма: ИНФРА, 2011. 256 с.
6. Правовая защита общественных интересов: Работа общественных организаций при поддержке Фонда Форда. Международный опыт: / пер. с англ.; в сокращ. М.: Юристъ, 2001. 224 с.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України від 1.12.2004 р. // Урядовий кур'єр. 2004. № 239. Додаток «Документи». С. 7—12.

8. Смоляннюк В. Ф. Національні інтереси України як «вища математика» державотворчого мислення // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2010. № 3. Політологія. С. 176—181.

9. Тихомиров Ю. А. Публично-правовое регулирование: динамика сфер и методов // Журнал российского права. 2001. № 5. С. 4—7.

10. Финогенова О. Е., Ломаев А. Ю. Проблемы реализации правовой категории «публичный интерес» в российском праве: монография. Самара: СЮИ ФСИН России, 2016. 105 с.

Берестовая И. Е. Публичные законные интересы конституционного значения.

В статье установлено, что под законными интересами конституционного значения понимается стремление лиц к социальным благам, оформленное нормами конституционного права. Такие блага могут достигаться посредством реализации конституционных прав личности или существуют самостоятельно и охраняются нормами-принципами конституционного права. Доказано, что чаще всего публичные интересы конституционного значения выражаются законодательно как система принципов, которые являются основой конституционного строя.

Ключевые слова: *интерес, законный интерес, публичный интерес, конституционное право, Основной Закон Украины, субъективное гражданское право, публичные интересы конституционного значения.*

Berestova I. E. Public legitimate interests of constitutional value.

The article is devoted to the research of the legal nature of legitimate public interests of constitutional significance. It is illustrated that public interests as a legal category are manifested in various branches of legal science: constitutional, civil, administrative, tax, banking law, as well as a number of procedural branches of law. The legitimate public interests of the constitutional significance are singled out.

It is substantiated that the term «interest» is used by the legislator to designate, first of all, the objective phenomenon enshrined in the law, as well as when it is necessary to restrict the interests of some individuals in order to protect and defense the interests of others. In particular, Art. 64 of the Fundamental Law of Ukraine establishes an imperative prescription, «That the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen cannot be limited, except in cases stipulated by the Constitution of Ukraine». Part 2 of this provision establishes an exhaustive list of cases of the possibility of restricting such rights «in the conditions of a military or extraordinary state, certain restrictions of rights and freedoms may be established, indicating the validity of these restrictions» and an exhaustive list of rights that are not subject to limitations unconditionally: 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 of the Constitution «.

Legal norms always protect the objective interests of certain persons (entrepreneurs, consumers, society as a whole, etc.) within the limits in which their manifestation is not limited by the Constitution and laws. Such interests are designated as legal (protected by law). The main criterion for determining the limits of satisfaction of the interests of a person is the legitimate interests of others, which prompts the disclosure of the category of «legitimate» as a key principle of interest, which is recognized public.

The main features of legitimate interest are: 1) ensuring the realization of only those aspirations of persons who are in one way or another in the field of legal regulation; Organic association with subjective civil rights and following; 2) is a specific legal structure, a certain legal means of securing the interests of a person who has regulatory properties, as a rule, without direct regulatory consolidation but within it, however to a certain extent; 3) is a general opportunity (permission) of lawful conduct, without establishing a concrete measure and methods of such behavior; 4) the legal consolidation of the boundaries of manifestations of interests, which is recognized as lawful.

The key difference between the legitimate interest and the subjective law is the correspondence of the general obligation of all participants in any legal relationship not to

interfere with the person concerned to try to use the opportunity to realize their own interests. In some cases a legal obligation furtherance of the legitimate interests attributive not confronting them. Duty by establishing certain limits of the behavior of some entities, allows to guarantee the rights of others and derivatives of them legitimate interests. Under the legitimate interests of the constitutional significance is the desire of individuals to social benefits, drawn up by the norms of constitutional law, which can be achieved through the implementation of constitutional rights of the individual or exist independently and protected by the norms-the principles of constitutional law.

Often, public interests of constitutional significance are expressed by law as a system of principles that are the basis of the constitutional system. The system of constitutional principles focuses on both legal and state functions, since the Constitution is not only a legal document, but as a document of long-term action also has certain program objectives. Regulating social relations, it is the Constitution that sets the direction of civil society development, determining the direction of the changes that takes place.

Key words: *interest, legitimate interest, public interest, constitutional law, the Basic Law of Ukraine, subjective civil law, public interests of constitutional value.*

Цивільний кодекс для Східної Галиції 1797 р. Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII: 2-ге вид., доопр. / пер. з лат. А. Гужви; за ред. О. Кутателадзе, В. Зубара. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 660 с.

ISBN 978-966-667-704-7

До уваги читачів пропонується друге видання латинського тексту з паралельним перекладом на українську мову Цивільного кодексу для Східної Галиції 1797 р. Це не лише зразок одного з перших повних кодифікацій приватного права Габсбургської монархії, а й однієї з перших кодифікацій приватного права у Європі. Особливий інтерес для досліджувачів становить той факт, що зазначений документ застосовувався на частині території сучасної України.

Видання розраховане на наукових та науково-педагогічних працівників навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів, докторантів юридичних та історичних напрямів і широкий читацький загал.

О. В. Глуханчук,
кандидат юридичних наук,
голова Одеського окружного адміністративного суду,
заслужений юрист України

УДК 342.95

НОВЕЛИ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОЮ РЕДАКЦІЄЮ КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

У статті розглядається актуальна проблема адміністративного судочинства, а саме забезпечення права на апеляційне оскарження рішень за новою редакцією Кодексу адміністративного судочинства України. Аналізуються теоретичні та практичні засади реалізації права на апеляційне оскарження, охарактеризовано його структуру та етапи реалізації. Порівнюється порядок подання апеляційних скарг за попередньою та чинною редакціями Кодексу адміністративного судочинства України.

Ключові слова: адміністративне судочинство, право на апеляційне оскарження, Кодекс адміністративного судочинства України, апеляція, апеляційна скарга.

Стаття 55 Конституції України закріплює основоположне, невід'ємне право кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Однією з основних засад здійснення правосуддя, в тому числі й адміністративного судочинства, є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та, в передбачених законом випадках, — на касаційне оскарження судового рішення.

Внесення змін до Конституції України, які набрали чинності 30 вересня 2016 року, поклало старт судової реформи, яка покликана фундаментально змінити sudoустрій у нашій країні. Одним із останніх етапів запровадженої в Україні судової реформи стало прийняття нових процесуальних кодексів. 15 грудня 2017 року набрав чинності Закон Украї-

ни «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 року [2].

Цим Законом введено в дію нову редакцію Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України) [3], який визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах.

Запроваджена судова реформа започатковує виникнення нових тенденцій адміністративного судочинства, забезпечуючи дотримання прав, свобод, інтересів осіб, зацікавлених у якнайшвидшому та якісному розв'язанні проблем. Тому новели порядку апеляційного оскарження рішень в адміністративному судочинстві

потребують докладного вивчення та аналізу як теоретиками, так і практичними працівниками. Зокрема, слід визнати, що наразі потребує системного дослідження та з'ясування поняття сутності права на апеляційне оскарження рішень в адміністративному судочинстві, визначення його складових елементів, розв'язання проблем, пов'язаних з його реалізацією, що насамперед матиме практичне значення, оскільки даватиме змогу особі розуміти його обсяг та усвідомлювати процедуру його використання.

Проблематика апеляційного оскарження в адміністративному судочинстві у зв'язку з прийняттям нової редакції КАС України досконало не досліджувалася. Проте в доробках науковців адміністративного права та процесу, таких як, зокрема, В. Б. Авер'янов, В. М. Бевзенко, О. В. Кузьменко, Т. О. Коломєць, Р. О. Куйбіда, А. О. Селіванов, О. М. Пасенюк, розкриваються деякі теоретичні аспекти загальних питань адміністративного процесу.

Метою статті є розкриття юридичного змісту конституційного права на апеляційне оскарження рішень у адміністративному процесі в частині визначення етапів реалізації та його структури за новою редакцією КАС України та самого механізму реалізації.

Забезпечення права на апеляційний перегляд справи як основна засада адміністративного судочинства закріплюється п. 6 ч. 3 ст. 2 та ст. 13 КАС України у новій редакції: учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках — на касаційне оскарження судового рішення. Слід зауважити, що нова редакція Кодексу, хоча й умовно, дещо розширює зміст принципу, офіційно закріплюючи апеляційний перегляд справи як обов'язкову передумову касаційного оскарження судового рішення першої інстанції.

Саме ж визначення поняття «апеляція» має латинське коріння та походить

від слова *appellation* — звернення. Починаючи зі Стародавнього Риму, коли апеляціями називалися прохання про перегляд судових рішень, згаданий інститут отримував певне організаційне оформлення та закріплювався як спосіб оскарження судових рішень.

В Україні з часів незалежності поняття апеляції та права на апеляційне оскарження в адміністративному судочинстві не отримали законодавчого визначення. Не дає змоги вирішити це питання і КАС України у новій редакції.

Слід зазначити, що у науці поняття «апеляція» має декілька значень та використовується як:

- 1) одна із форм оскарження судового рішення;
- 2) одна із форм звернення до апеляційного суду;
- 3) звернення за підтримкою до якої-небудь авторитетної інстанції (організації, окремих осіб), до громадської думки;
- 4) звернення з промовою [4, с. 174].

На нашу думку, основний акцент потрібно зробити на ґрунтовному дослідженні зміненого порядку подання апеляційної скарги.

Так, відповідно до попередньої редакції КАС України від 06 липня 2005 року подання апеляційної скарги до адміністративного суду апеляційної інстанції здійснювалося через суд першої інстанції, який ухвалив оскаржуване судово рішення. Строк апеляційного оскарження, передбачений ст. 186 КАС України у старій редакції, на постанову суду першої інстанції становив 10 днів з дня її проголошення. У виняткових випадках залежно від складності справи складення постанови в повному обсязі могло бути відкладено на строк не більш як п'яти днів з дня закінчення розгляду справи та проголошення у такому засіданні вступної та резолютивної частин постанови (ст. 160 КАС України у старій редакції), а також у випадках прийняття постанови в письмовому провадженні, десятиденний строк подання апеляційної скарги відраховувався з дня отримання копії постанови.

Нова редакція КАС України (від 15 грудня 2017 року) у ст. 297 закріплює новий порядок подання апеляційної скарги безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

Зазначене нововведення покликано прискорити подання та прийняття до розгляду апеляційних скарг судом апеляційної інстанції. Зауважимо, що такий порядок звернення до апеляційного суду пов'язаний із впровадженням ще однієї новації в адміністративному судочинстві, а саме Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, у якій підлягають обов'язковій реєстрації позовні та інші заяви, скарги та інші визначені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система відповідно до закону забезпечує обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Суд проводить розгляд справи за матеріалами судової справи в електронній формі. Процесуальні та інші документи і докази в паперовій формі зберігаються в додатку до справи в суді першої інстанції та у разі необхідності можуть бути оглянуті учасниками справи чи судом першої інстанції або витребувані судом апеляційної чи касаційної інстанції після надходження до них відповідної апеляційної чи касаційної скарги (ст. 18 КАС України).

Отже, запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи дає змогу розглядати справу за її матеріалами в електронній формі. У свою чергу, можливість обміну документами в електронній формі між судами зкономить час та витрати на пересилання судової справи.

Однак ці позитивні зміни вводяться в дію не одразу — відповідно до п. 15.16 перехідних положень КАС України Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система починає функціонувати

через 90 днів з дня опублікування Державною судовою адміністрацією України у газеті «Голос України» та на веб-порталі судової влади оголошення про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Тож, до створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи апеляційні та касаційні скарги подаються учасниками справи через відповідні суди, а матеріали справ витребуються та надсилаються судами за правилами, що діяли до набрання чинності новою редакцією КАС України.

Відповідно до п. 3 ч. 4 ст. 298 КАС України апеляційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом апеляційної інстанції також, якщо скаргу подано в інший спосіб, ніж до суду апеляційної інстанції.

Отже, до дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи зберігаються порядок подання апеляційних скарг (через суд першої інстанції) та направлення їх до суду апеляційної інстанції, встановлені КАС України від 06 липня 2005 року.

У зв'язку зі зміною порядку подання апеляційних скарг безпосередньо до суду апеляційної інстанції, проте з відтермінуванням початку його дії до запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в Одеському окружному адміністративному суді протягом перших двох місяців з дня набрання чинності новою редакцією КАС України проведено опитування серед відвідувачів суду — учасників судового процесу. Відповіді респондентів на запитання «Чи зрозумілий Вам порядок подання апеляційних скарг за новою редакцією Кодексу адміністративного судочинства України» розподілилися так: 32 відсотки опитаних стверджують, що знають про зміну порядку та необхідність безпосереднього подання апеляційних скарг до суду апеляційної інстанції, у тому числі про норми перехідних положень КАС України стосовно збереження попереднього порядку подання апеляційних скарг — через суд першої інстанції;

38 відсотків вказують про подання апеляційних скарг через суд першої інстанції; решта, 30 відсотків, не знають про будь-які зміни взагалі.

Отже, висвітлення змін у процедурі апеляційного оскарження рішень є актуальним не тільки у наукових виданнях, а й на офіційних сайтах, веб-сторінках судів, державних органів.

Окрім того, слід звернути увагу на зміни, що стосуються строків на апеляційне оскарження. Відповідно до ст. 295 нової редакції КАС України протягом 30 днів подається апеляційна скарга на рішення суду, протягом 15 — на ухвалу суду. Змінюється й момент початку обчислення строку на апеляційне оскарження. За загальним правилом, зазначений строк обчислюється з дня проголошення рішення або ухвали суду. Якщо ж у судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини рішення або ухвали суду, або розгляд справи здійснювався у порядку письмового провадження, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. У випадку подання апеляційної скарги після зазначених строків встановлений законом строк на апеляційне провадження вважається пропущеним, проте може бути поновлений, якщо повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складення, у такому порядку: 1) на рішення суду — якщо апеляційна скарга подана протягом 30 днів з дня вручення повного рішення суду; 2) на ухвалу суду — якщо апеляційна скарга подана протягом 15 днів з дня вручення відповідної ухвали суду.

Для того щоб з'ясувати, чи відомі та зрозумілі учасникам процесу нові строки на апеляційне оскарження та порядок їх обчислення, нами проведено опитування серед відвідувачів суду. За результатами цього опитування встановлено, що 62 відсотки учасників процесу знайомі із цими нововведеннями, однак 15 відсотків з них все ж таки мають намір подавати апеляційні скарги, виходячи зі строків отримання оскаржених рішень та ухвал суду, подаючи клопотання про

поновлення строку. Такий порядок, на їхню думку, зручніший, принаймні на тепер. Решті, 38 відсоткам, невідомо про зміни в процесуальному законодавстві.

Строк на апеляційне оскарження також може бути поновлений у разі його пропуску з інших поважних причин, крім випадків, визначених ч. 2 ст. 299 КАС України, яка визначає, що незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження, суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга прокурора, суб'єкта владних повноважень подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків подання апеляційної скарги суб'єктом владних повноважень у справі, про розгляд якої він не був повідомлений або до участі в якій не був залучений, якщо суд ухвалив рішення про його права та (або) обов'язки.

Вважаємо, практики — представники судової влади погодяться, що зазначений підхід до відліку строків на апеляційне оскарження (з дня проголошення рішення або ухвали суду та з дня складення повного судового рішення) зменшить зловживання учасників судового процесу, які вдаються до маніпуляцій щодо отримання судових рішень, особливо під час надсилання засобами поштового зв'язку, аби подовжити строк на апеляційне оскарження.

Ще одним суттєвим нововведенням перегляду судових рішень в апеляційному порядку за новою редакцією КАС України є визначення законодавцем вичерпного переліку ухвал суду (письмове або усне рішення суду, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання), які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду.

Перелік таких ухвал суду є виключним і наведений у ст. 294 КАС України. Тож, оскарження ухвал суду, які не передбачені зазначеною статтею, окремо від рішення суду не допускається.

Виникає питання, якими ж будуть наслідки подання апеляційної скарги на

ухвалу суду першої інстанції, яка не належить до переліку, наведеного в ст. 294 КАС України. Частина 3 ст. 293 КАС України містить норму, якою передбачено, що подання апеляційної скарги на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду, має наслідком повернення її судом апеляційної інстанції заявнику, про що постановляється ухвала, яка не підлягає оскарженню.

Водночас, звернувшись до перехідних положень Кодексу, вбачаємо, що норма п. 15.12 наділяє й суд першої інстанції повноваженням повернути заявникові апеляційну скаргу на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду, про що постановляється ухвала, яка не підлягає оскарженню.

Як уже зазначалось, ст. 297 КАС України в новій редакції від 15 грудня 2017 року закріплює новий порядок подання апеляційної скарги — безпосередньо до суду апеляційної інстанції. Відтак, враховуючи надходження апеляційних скарг безпосередньо до суду апеляційної інстанції, усі процесуальні питання та рішення вирішує та приймає суд апеляційної інстанції. Що ж до перехідного періоду до запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, то у цей час зберігається порядок подання апеляційних скарг, що діяв до набрання чинності новою редакцією КАС України. Однак попередня редакція КАС України не надавала суду першої інстанції повноважень приймати будь-які процесуальні рішення щодо апеляційних скарг.

Тож, на даний час фактично суд першої інстанції не наділений реальними процесуальними повноваженнями щодо розгляду апеляційних скарг.

Ще однією новелою апеляційного провадження є можливість скасування судом апеляційної інстанції раніше прийнятої ним постанови.

Однак зазначене не слід вважати прихованою касацією. Ці повноваження надані суду апеляційної інстанції під час розгляду апеляційної скарги, яка надійшла до суду апеляційної інстанції після закінчення апеляційного розгляду спра-

ви, і особа, яка подала скаргу, не була присутня під час апеляційного розгляду справи, а доводи, наведені в апеляційній скарзі, не були розглянуті під час апеляційного розгляду справи за скаргою іншої особи.

У такому випадку суд апеляційної інстанції відкриває апеляційне провадження та може зупинити дію раніше прийнятої ним постанови та рішення суду першої інстанції, що оскаржується. За результатами розгляду апеляційної скарги суд приймає постанову та за наявності підстав скасовує раніше прийняту постанову суду апеляційної інстанції.

Таким чином, можна констатувати, що повноваження суду апеляційної інстанції на скасування раніше прийнятої постанови суду апеляційної інстанції реалізуються за певних умов, а саме: подання апеляційної скарги після закінчення апеляційного розгляду справи особою, яка не була присутня під час апеляційного розгляду справи; доводи, наведені в апеляційній скарзі, не були розглянуті під час апеляційного розгляду справи за скаргою іншої особи; результати цих доводів дають підстави для скасування раніше прийнятої постанови суду апеляційної інстанції.

Як і за попередньої редакції КАС України, суд апеляційної інстанції наділений повноваженнями постановляти окремі ухвали щодо виявлених порушень закону. Однак, якщо раніше окремі ухвали постановлялись щодо суб'єктів владних повноважень, то новою редакцією КАС України введено норму, за якою суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу щодо судді нижчої інстанції в разі допущення судом нижчої інстанції неправильного застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення.

Отже, підсумовуючи проаналізовані зміни, яких зазнав порядок апеляційного оскарження судових рішень, слід дійти таких висновків у зв'язку з прийняттям нової редакції КАС України:

— встановлено виключний перелік ухвал, на які можуть бути подані апеляційні скарги окремо від рішення суду (ст. 294);

— змінено строки на апеляційне оскарження та порядок їх обчислення: апеляційна скарга на рішення суду подається протягом 30 днів, на ухвалу суду — протягом 15 днів з дня її проголошення або з дня складення повного судового рішення (ст. 295);

— змінено порядок подання апеляційної скарги — безпосередньо до суду апеляційної інстанції (ст. 297);

— новелою є можливість скасування судом апеляційної інстанції раніше прийнятої ним постанови за результатами розгляду апеляційної скарги, яка

надійшла до суду апеляційної інстанції після закінчення апеляційного розгляду справи, і особа, яка подала скаргу, не була присутня під час апеляційного розгляду справ (ст. 323);

— введено норму, за якою суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу щодо судді нижчої інстанції (ч. 8 ст. 249, ст. 324).

Поряд з тим, на нашу думку, позитив та ефективність новел апеляційного провадження, їх значущість у забезпеченні задекларованого Конституцією України та КАС України права на апеляційний перегляд справи повинна бути підтверджена стабільною та зрозумілою судовою практикою.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, ред. від 30.09.2016. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від № 2147-VIII від 03.10.2017, набрання чинності 15.12.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV, ред. від 14.06.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

4. Кривцун І. С. Об'єкт, предмет та суб'єкти оскарження в адміністративному судочинстві України // Університетські наукові записки. 2008. № 2 (26). С. 173—176.

Глуханчук О. В. Новеллы апелляциянного производства по новой редакции Кодекса административного судопроизводства Украины.

В статье рассматриваются актуальные проблемы административного судопроизводства, а именно обеспечение права на апелляционное обжалование решений по новой редакции Кодекса административного судопроизводства Украины. Анализируются теоретические и практические основы реализации права на апелляционное обжалование, характеризуются его структура и этапы реализации. Сравнивается порядок подачи апелляционных жалоб по предыдущей и действующей редакциям Кодекса административного судопроизводства Украины.

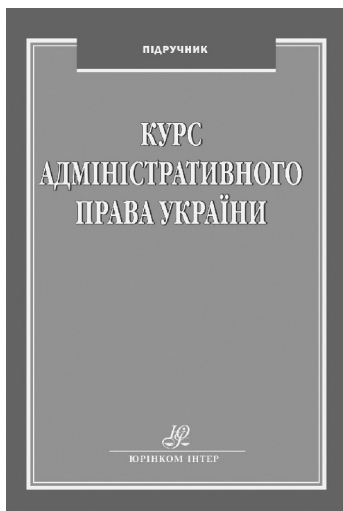
Ключевые слова: административное судопроизводство, право на апелляционное обжалование, Кодекс административного судопроизводства Украины, апелляция, апелляционная жалоба.

Hlukhanchuk O. V. The novelty of the appeal process build upon the Code of Administrative Procedure of Ukraine.

The article deals with the current problem of administrative legal proceedings, namely the provision of the right to appeal to the decisions of the court under the new wording of the Code of Administrative Justice of Ukraine. The theoretical and practical principles of realization of the right to appeal to the decisions of the court are considered, its structure are characterized and the stages of its realization are outlined. The article compares the procedure for lodging appeals complaints under the previous and up to date versions of the Code of Administrative

Justice of Ukraine, provides an assessment of the main stages of the implementation of the right to appeal, their positive and negative points, according to the author's beliefs. The novelty of the appeal process build upon the Code of Administrative Procedure of Ukraine. The author of the article gives a clear description of another innovation of administrative proceedings — The Single Judicial Information and Telecommunication System that in accordance with the law, ensures the exchange of documents (sending and receiving) in electronic forms between courts, court, participants in the trial, as well as recording the trial and involvement of the trials? participants in a court session in a videoconference mode. To the innovations of appellate proceedings, the author attributes the possibility of the court's revocation of the appellate instance of an earlier judgement. Such authorities are implemented under certain conditions: presentation of an appeal after its consideration by a person who was absent during the court listening; the arguments in the appeal were not considered during the court session based on the complaint from another person; the result of these arguments is given by circumstances that allowed the cancellation of the previously adopted decision of the court appeal. The results of the survey of visitors to the Odessa District Administrative Court concerning the awareness of innovations in administrative legal proceedings in Ukraine are analyzed.

Key words: administrative legal proceedings, the right to appeal, the Code of Administrative Justice of Ukraine, appeal, appeal claim.

Курс адміністративного права України: підручник / за ред. О. В. Кузьменко. 3-тє вид., допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 904 с.

ISBN 978-966-667-718-4

У підручнику висвітлено актуальні питання курсу адміністративного права. Вивчається складний комплекс теоретичних положень, правових інститутів і нормативного матеріалу щодо регламентації відносин адміністративних зобов'язань у виконавчо-розпорядчій діяльності публічної адміністрації.

У 3-му виданні враховані зміни законодавства, що відбулися за останні роки в нашій державі. Адміністративне право розглядається як галузь, що регулює діяльність публічної адміністрації щодо задоволення інтересів суспільства і громадян у процесі публічного управління, надання адміністративних послуг тощо. Розкриваються зміст адміністративно-правових норм та відносин, структура та призначення публічної адміністрації, форми і методи її діяльності, проходження публічної служби, забезпечення законності. Висвітлені питання адміністративного процесу, а також адміністративної відповідальності, а також особливості публічного адміністрування в окремих сферах.

Підручник призначений для викладачів, аспірантів, ад'юнктів, магістрів, студентів та слухачів юридичних навчальних закладів і факультетів України.

Для студентів, аспірантів і викладачів вищих юридичних навчальних закладів та суддів, працівників правоохоронних органів, адвокатів, нотаріусів.

К. О. Хрімлі,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник

О. Ю. Гостєва,
провідний економіст
Інституту економіко-правових
досліджень НАН України

УДК 346.1

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕТОРІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ

У статті зазначається, що реалізація прав і законних інтересів іноземних інвесторів здійснюється за допомогою правових гарантій, передбачених як у національному законодавстві держав, так і в міжнародних інвестиційних угодах. Зроблено акцент на тому, що перешкодою для припливу іноземних інвестицій в Україну є невиконання гарантій, передбачених у інвестиційному законодавстві України. Досліджується законодавство та двосторонні міжнародні угоди України та деяких зарубіжних країн у сфері гарантій захисту прав іноземних інвесторів. Авторки дійшли висновку, що в Україні система гарантій захисту прав іноземних інвесторів ще не досить досконала, недостатньо розвинена, оскільки інвестиційне законодавство досить часто зазнає певних змін. Тому в Україні виникають проблеми, пов'язані з виконанням юридичних гарантій дотримання законних прав іноземних інвесторів.

Ключові слова: іноземні інвестори, гарантії захисту прав, двосторонні інвестиційні угоди, інвестиційне законодавство, зарубіжні країни.

Інвестиційний клімат постає одним з головних чинників забезпечення сталого розвитку економіки кожної країни. Держава повинна надійно забезпечувати захист прав іноземних інвесторів. Обсяг залучених інвестицій залежить від правових гарантій, які передбачено у законодавстві країни. Приймаючи на себе гарантії перед інвестором, держава зобов'язується не чинити щодо його власно-

сті певні дії (не перешкоджати репатріації капіталу, захищати права інвесторів у разі зміни законодавства та інші).

На сьогоднішній день, Україна розглядається іноземними інвесторами як країна з великими можливостями. Однак останнім часом спостерігається тенденція до зниження обсягів залучення інвестицій в Україну.

Серед основних причин, що стриму-

ють приплив іноземних інвестицій в Україну, в численних дослідженнях науковців відзначається невиконання гарантій, передбачених в інвестиційному законодавстві України. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення законодавства та двосторонніх міжнародних угод про захист інвестицій України й деяких зарубіжних країн щодо гарантій захисту прав іноземних інвесторів та проведення їх порівняльного аналізу, що й є метою даного дослідження.

Питання з дослідження аналізу досвіду зарубіжних країн щодо існуючих гарантій захисту прав іноземних інвесторів висвітлено у працях таких науковців як: Р. М. Дупай, С. М. Ткач, Б. М. Вишивана Б. М. та ін.

Реалізація прав і законних інтересів іноземних інвесторів здійснюється за допомогою правових гарантій, передбачених як у національному законодавстві держав, так і в міжнародних інвестиційних угодах.

Гарантії прав іноземних інвесторів — це прийняті державою в законодавчому або міжнародно-правовому порядку зобов'язання вчинити по відношенню до іноземного інвестора певні дії або утриматися від дій, що порушують законні права та інтереси інвестора [1, с. 176]. Також необхідно відмітити, що найважливішою частиною внутрішньої політики будь-якої держави є міжнародні угоди, що укладаються між державами і спрямовані на захист прав інвесторів.

На думку А. Г. Богатирьова: «...двосторонні інвестиційні угоди створюють основи міжнародно-правового регулювання, необхідні для регулювання міжнародних інвестиційних відносин в поєднанні з інвестиційним національним законодавством договірних країн» [2, с. 140].

Як стверджує М. М. Богуславський, «в даний час двосторонні міжнародні угоди містять більш докладне регулювання відповідних відносин, а головне, саме в цих угодах формулюються вихідні принципи положення, що визначають інвестиційний клімат» [3, с. 270].

У більшості країн діє принцип, за

яким для іноземних інвесторів створюється національний режим господарської діяльності. Система державних гарантій прав та інтересів іноземних інвесторів ґрунтується на трьох рівнях: а) на рівні законодавства країн-одержувачів, де гарантується недоторканність власності; б) на багатосторонньому рівні (наприклад, до Конвенції із регулювання інвестиційних суперечок між державами та громадянами інших країн, що була підготовлена Всесвітнім банком у 1966 р., вже приєдналося близько ста країн); в) на двосторонньому рівні, переважно за допомогою укладення між країнами угод про заохочення та захист інвестицій [4, с. 117—118]. Варто відзначити, що захист іноземних інвестицій на рівні національного законодавства надають не всі країни. Наприклад, ні у Великобританії, ні в Німеччині, ні в США спеціального законодавства, яке б гарантувало захист інвестицій, не існує [5, с. 6].

Отже, розглянемо, які існують гарантії захисту прав іноземних інвесторів у законодавстві та двосторонніх міжнародних угодах України та деяких зарубіжних країн.

В Україні, на сьогодні, прийнята ціла низка нормативно-правових актів, що регулюють діяльність іноземних інвесторів. Основним нормативно-правовим актом у сфері іноземного інвестування в Україні є Закон України «Про режим іноземного інвестування», прийнятий 19.03.1996 р. [6]. Цим Законом встановлено порядок і умови здійснення іноземного інвестування, права іноземних інвесторів та гарантії захисту цих прав. Зокрема, Розділом II зазначеного Закону передбачено наступні гарантії захисту прав іноземних інвесторів: гарантії у разі зміни законодавства; гарантії щодо примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів та їх посадових осіб; компенсація і відшкодування збитків іноземним інвесторам; гарантії в разі припинення інвестиційної діяльності; гарантії переказу прибутків, доходів та інших коштів, одержаних внаслідок здійснення іноземних інвестицій.

Важливим джерелом у сфері надання гарантій захисту прав іноземних інвесторів у законодавстві України є міжнародні правові акти, учасником яких є Україна; багатосторонні міжнародні угоди, конвенції, які спрямовані як на захист іноземних інвестицій, так і на врегулювання інших питань. Також, в інвестиційній сфері діє велика кількість міжурядових угод про сприяння та взаємний захист інвестицій, які укладаються урядом України із урядами відповідних країн, та якими регулюються питання взаємин сторін такого договору в галузі інвестиційної діяльності [7, с. 135]. Так, на сьогодні урядом України підписано та ратифіковано близько 70 міжурядових угод про сприяння та взаємний захист інвестицій з такими країнами як Австрія, Азербайджан, Албанія, Аргентина, Ізраїль, Індія, Молдова, Польща, Португалія та ін. [8]. Розглянувши міжурядові угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій, що підписані Україною з країнами— членами угод, можна констатувати, що цими угодами надаються наступні гарантії щодо захисту прав іноземних інвестицій: право на безперешкодний переказ будь-яких сум у зв'язку з інвестиціями; право на отримання адекватної та швидкої компенсації у випадку реквізиції або націоналізації інвестицій; недопущення дискримінації іноземних інвесторів у випадку війни, революції, повстань, збройних конфліктів, надзвичайного стану; забезпечення інвестору незмінності правових умов інвестування протягом певного проміжку часу з моменту здійснення ним капіталовкладень та інші [9, с. 38].

Надалі розглянемо досвід окремих країн, в яких на рівні законодавства та укладених двосторонніх міжнародних угод про сприяння та захист інвестицій існують певні гарантії захисту іноземних інвестицій, зокрема Угорщини, Польщі та Чехії.

Економіка Угорщини є відкритою для іноземного інвестування, діяльність іноземних інвесторів дозволена майже у всіх її сферах. Так, за законодавством Угорщини, а саме Законом «Про інвестиції» регулюється заснування і діяльність

компаній з іноземною участю, скасовується необхідність одержання дозволу національних органів на здійснення прямих іноземних інвестицій і гарантується іноземним інвесторам національний режим, захист від націоналізації та експропріації, вільна репатріація інвестованого капіталу і дивідендів. Цім законом також гарантується іноземним інвесторам право переказувати за кордон після сплати податків усю заробітну плату. «Інвесторам також можуть надаватися різні неподаткові пільги у формі грантів, безвідсоткових кредитів і субсидій в індивідуальному порядку за результатами детального розгляду інвестиційних проєктів» [10, с. 76—77].

Урядом Республіки Угорщина підписано та ратифіковано угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій з такими країнами як Албанія, Аргентина, Російська Федерація, Парагвай, Канада, Україна та іншими. В цих угодах передбачаються наступні гарантії іноземним інвестиціям: гарантія справедливого та рівноправного режиму; гарантія надання інвестиціям національного режиму та/або режиму найбільшого сприяння; гарантія відшкодування збитків, які інвесторам завдано внаслідок війни, збройних конфліктів, надзвичайного стану, бунтів або інших подібних подій; гарантія захисту інвестицій від націоналізації, експропріації, заходів, що мають ефект, еквівалентний націоналізації або експропріації; гарантія на переказ платежів, пов'язаних з інвестиціями і доходами, переказ проводиться у вільно конвертованій валюті без будь-яких обмежень і невиправданих затримок; гарантія страхування інвестицій на випадок некомерційних ризиків (суброгація); гарантія вирішення спорів між сторонами щодо тлумачення або застосування двосторонніх інвестиційних угод шляхом консультацій або переговорів, а також спорів між однією із сторін та інвестором іншої сторони.

Значний інтерес для України має система гарантій захисту інвестицій Польщі, яка є країною з найбільш привабливим інвестиційним кліматом серед кра-

ін—членів ЄС. Іноземних інвесторів у Польщі приваблює стабільне законодавство, високий темп економічного зростання, великий ринок, наявність висококваліфікованої робочої сили, сприятлива інфраструктура і можливість переказу прибутків [11]. Вивчаючи досвід Польщі у сфері захисту інвестицій, Г. Коваль доводить, що «якщо розглядати досвід Польщі, то вона може запропонувати іноземному інвесторові порівняно безпечний і ліберальний інвестиційний клімат...» [12, с. 233].

Основним документом, що регулює іноземні інвестиції в економіку Польщі, є Закон «Про іноземні інвестиції» 1991 року. Цим законом іноземним інвесторам гарантується виплата компенсації іноземним інвесторам у розмірі їхньої фінансової участі у випадку націоналізації або експропріації їхніх активів; іноземні інвестори можуть вивести за кордон кошти в іноземній валюті в повному обсязі прибутку, а також кошти від ліквідації чи продажу компанії, компенсацію, отриману за націоналізоване або експропрійоване майно; іноземні фахівці мають право вивозити кошти в іноземній валюті в розмірі своєї винагороди після сплати податків та репатріювати їх без спеціального дозволу; закон усунув існуючі раніше обмеження на вивіз прибутку, скасував обмеження розмірів інвестиційних вкладень (зокрема було усунуто положення про мінімальний розмір) і більшість раніше чинних вимог щодо узгодження з різними інстанціями [13, с. 372].

Також необхідно зазначити, що для забезпечення інвестиційної безпеки Польщею укладено двосторонні договори про захист інвестицій з низкою країн, а саме: Францією, Німеччиною, Нідерландами, Швецією, Великобританією та США, що відповідно створює додаткові гарантії для іноземних інвесторів [14, с. 27], в яких визначено наступні гарантії щодо захисту інвестицій: гарантія відшкодування збитків, які інвесторам завдано внаслідок війни чи іншого збройного конфлікту, стану надзвичайної ситуації, повстання або бунтів; га-

рантія захисту інвестицій від націоналізації, експропріації, заходів, що мають ефект, еквівалентний націоналізації або експропріації; гарантія на переказ платежів, пов'язаних з інвестиціями, переказ проводиться у вільно конвертованій валюті без будь-яких обмежень; гарантія страхування від некомерційних ризиків (суброгація); гарантія вирішення спорів між сторонами щодо тлумачення або застосування двосторонніх інвестиційних угод шляхом прямих та змістових переговорів; гарантія врегулювання спорів за допомогою міжнародного арбітражу.

Корисним для України повинен стати чеський досвід інвестиційної політики. Уряд Чеської республіки залучає іноземних інвесторів, пропонуючи їм національний режим, практично не обмежуючи їхню діяльність і надаючи надійні державні гарантії щодо захисту іноземних інвестицій.

В Чеській Республіці на початку 90-х років минулого століття були сформовані напрями інвестиційної політики, а також створені інституційні та законодавчі засади для її послідовного впровадження [11]. Так, для стимулювання іноземних інвестицій урядом Чехії в 1998 році була прийнята постанова про заохочення інвестицій. Чехія стала першою країною в Центрально-Східній Європі, де на законодавчому рівні була впроваджена система стимулювання інвестицій. У 2000 році в Чехії набрав чинності Закон «Про заохочення інвестицій», яким іноземним інвесторам було надано однакові права та умови виходу на ринок з вітчизняними інвесторами. [15, с. 88].

Також варто відмітити, що Чеська Республіка є учасником Конвенції про врегулювання інвестиційних спорів між державами та фізичними або юридичними особами, членом Багатосторонньої агенції з гарантування інвестиційних вкладів.

Чеська Республіка уклала ряд міжнародних двосторонніх інвестиційних договорів з іншими країнами світу. Починаючи з 1989 року, урядом Чеської Республіки (виступаючої в ці роки під ім'ям

ЧССР, ЧСФР і потім ЧР) підписано близько 80 двосторонніх угод про взаємне сприяння та захист іноземних інвестицій, а саме: договори з Бельгією і Люксембургом, Австралією, Австрією, Білоруссю, Боснією і Герцеговиною, Болгарією та ін.

Цими угодами гарантується, що режим діяльності інвесторів на території приймаючої держави буде не менш сприятливим, ніж по відношенню до власних інвесторів або до інвесторів третіх країн; захист інвестицій від націоналізації, експропріації, заходів, що мають ефект, еквівалентний націоналізації або експропріації; відшкодування збитків, які інвестори зазнали внаслідок будь-якого збройного конфлікту, надзвичайного стану, повстання, бунту чи громадських порушень; переказ платежів, пов'язаних з інвестиціями та прибутками, переказ проводиться у вільно конвертованій валюті, без зайвої затримки; страхування інвестицій від некомерційних ризиків (суброгація); врегулювання спорів шляхом переговорів, за допомогою Міжнародного центру з вирішення інвестиційних спорів (ICSID), арбітражного суду ad hoc відповідно до Арбітражного регламенту Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) [16, с. 76; 17].

Далі розглянемо досвід Республіки Білорусь та Російської Федерації у сфері надання гарантій захисту іноземних інвестицій.

У Білорусі створена стійка нормативно-правова база в сфері захисту іноземних інвестицій, що гарантує дотримання всіх прав інвестора. Так, для проведення більш ефективної інвестиційної політики прийнято низку нормативно-правових актів, програм та міжнародних договорів. Варто відмітити, що основним документом у цієї сфері є прийнятий 12.07.2013 р. Закон «Про інвестиції». Цей закон спрямований на закріплення базових правових основ здійснення інвестицій і на забезпечення гарантій, прав і законних інтересів інвесторів, їх правовий захист. Згідно з цим Законом інвесторам гарантовано наступні права

та гарантії: право на пільги і преференції при здійсненні інвестиційної діяльності; рівність прав при здійсненні інвестиційної діяльності, а також рівний захист прав і законних інтересів; право самостійно розпоряджатися прибутком (доходами), отриманими в результаті здійснення інвестиційної діяльності; право безперешкодно переводити за межі Республіки Білорусь прибуток (доходи) та інші правомірно отримані грошові кошти; право на те, що інвестиції не можуть бути безоплатно націоналізовані, реквізовані, до них також не можуть бути застосовані заходи, тотожні зазначеним за наслідками; захист майна від націоналізації і реквізиції [18].

На сьогодні в Республіці Білорусь діє понад 50 двосторонніх міжнародних угод про заохочення і взаємний захист іноземних інвестицій (з такими країнами як Польща, Ізраїль, Туреччина, Російська Федерація та ін.). Цими угодами передбачається, що режим діяльності інвесторів на території приймаючої держави буде не менш сприятливим, ніж по відношенню до інвесторів третіх держав. За договорами про сприяння та взаємний захист інвестицій надаються гарантії, які за складом і змістом можуть незначно відрізнятися від гарантій, що надаються національним законодавством. У договорах зазвичай закріплюються такі гарантії збереження інвестицій як: компенсація в разі націоналізації, експропріації або реквізиції або аналогічних заходів в аналогічних випадках; вільний переказ інвестицій і доходів від інвестиційної діяльності; режим найбільшого сприяння при відшкодуванні збитків, заподіяних інвестору в результаті війни чи інших подібних обставин. У Білорусі діє досудове вирішення спорів, що сприяє забезпеченню виконання міжнародних угод про сприяння здійсненню та захисту інвестицій. У разі якщо в досудовому порядку спір не може бути вирішений, за вибором інвестора його можна врегулювати одним з нижчеперелічених способів: в арбітражному суді, створеному відповідно до Арбітражного регламенту Комісії Організації Об'єдна-

них Націй по праву міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ); в Міжнародному центрі з врегулювання інвестиційних спорів (МЦВІС); іншим способом, передбаченим міжнародним договором.

Відповідно до Закону Російської Федерації «Про іноземні інвестиції в Російській Федерації» від 09.07.1999 р. № 160-ФЗ іноземному інвестору на території Російської Федерації надається повний та безумовний захист прав та інтересів, який забезпечується Законом «Про іноземні інвестиції», іншими нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами Російської Федерації.

До державних гарантій іноземним інвесторам належать наступні: гарантія від несприятливої зміни для іноземного інвестора і комерційної організації з іноземними інвестиціями законодавства РФ; гарантія правового захисту діяльності іноземних інвесторів на території РФ; гарантія використання іноземним інвестором різних форм здійснення інвестицій на території РФ; гарантія компенсації при націоналізації і реквізиції майна іноземного інвестора або комерційної організації з іноземними інвестиціями; гарантія використання на території РФ і переказу за межі Росії доходів, прибутку та інших правомірно отриманих грошових сум; гарантія переходу прав і обов'язків іноземного інвестора іншій особі; гарантія забезпечення належного вирішення спору, який виник у зв'язку із здійсненням інвестицій та підприємницької діяльності на території РФ іноземним інвестором, та інші [19].

З метою захисту іноземних інвестицій Російською Федерацією підписано та ратифіковано понад 80 Міжнародних угод про взаємний захист капіталовкладень та інвестицій з такими країнами як: Абхазія, Австрія, Угорщина, Іспанія, Італія, Китай, Люксембург, Литва, Україна та ін. В таких угодах містяться наступні види гарантій іноземним інвесторам: гарантія надання національного режиму та/або режиму найбільшого сприяння; гарантія відшкодування збитків, завда-

них інвестиціям в результаті заворушень, військових дій, революції, бунту, введення надзвичайного стану чи інших подібних обставин; гарантія права на репатріацію доходу та капіталовкладень; гарантія захисту капіталовкладень від експропріації; гарантія врегулювання спорів за допомогою міжнародного арбітражу (у більшості двосторонніх угод про заохочення та захист капіталовкладень за участю Російської Федерації передбачено арбітраж ad hoc, який створюється відповідно до Арбітражного регламенту Комісії ООН по праву міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), у якості органу, повноважного вирішувати спори між сторонами; у деяких угодах у якості органу для вирішення спорів вказано Арбітражний інститут Стокгольмської торгової палати або Міжнародний центр з вирішення інвестиційних спорів).

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що, надаючи гарантії щодо захисту прав іноземних інвестицій, кожна країна створює великі можливості для іноземних інвесторів. Порівнюючи гарантії захисту прав іноземних інвесторів, які існують в законодавстві та міжнародних інвестиційних угодах Польщі, Угорщини, Чехії, Білорусі, Російської Федерації, з одного боку, та в законодавстві України, з другого, можна зробити наступний висновок: багато гарантій щодо захисту прав іноземних інвесторів, які відображені в законодавстві та міжнародних інвестиційних угодах України, ідентичні за своїм змістом гарантіям, що надаються іноземним інвесторам розглянутих зарубіжних країн. Але, хоча Урядом України зроблено певні кроки щодо захисту прав іноземних інвесторів, система гарантій захисту прав іноземних інвесторів ще не досить досконала, недостатньо розвинена, оскільки інвестиційне законодавство досить часто зазнає певних змін. Саме тому з цього приводу в Україні виникають проблеми, пов'язані з виконанням юридичних гарантій дотримання законних прав іноземних інвесторів.

Список використаної літератури

1. Международное частное право: учебник: в 2 т. / отв. ред. С. Н. Лебедев, Е. В. Кабатова. Т. 2: Особенная часть. М.: Статут, 2015. 764 с.
2. Богатырев А. Г. Правовое регулирование инвестиционных отношений (вопросы теории и практики). М.: Экон-информ, 2012. 177 с.
3. Богуславский М. М. Международное частное право: учебник. 6-е изд., перераб. и доп. М.: НОРМА: ИНФРА-М, 2012. 416 с.
4. Фікс М., Федоров С. Світовий досвід регулювання іноземного інвестування // Бізнес-Навігатор. 2013. № 3(32). С. 117—119.
5. Лукашенко М. Інвестиційні гарантії: історія, форми та захист // Юридична газета. 30 травня 2017 р. № 22(572). С. 6.
6. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 19. Ст. 80.
7. Чернуха М. Нормативно-правове забезпечення адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні // Публічне право. 2013. № 3(23). С. 132—139.
8. Перелік двосторонніх Угод про сприяння та взаємний захист інвестицій Financial and economic analysis office in the VRU. URL: <https://feao.org.ua/news/ukraines-bilateral-treaties-investments/>.
9. Хрімлі О. Г. Класифікація способів захисту прав інвесторів // Юридична Україна. 2016. № 1—2. С. 35—41.
10. Вишивана Б. Зарубіжний досвід регулювання інвестиційної діяльності та можливості його використання в Україні // Світ фінансів. 2007. Вип. № 1(10). С. 75—84.
11. Лінтур І. В. Можливості використання зарубіжного досвіду інвестування в трансформаційній економіці України // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2013. № 3. URL: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1194/1/%D0%9B%D1%96%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%80%20%D0%86.%2022.pdf>.
12. Коваль Г. Прямі іноземні інвестиції в країнах із перехідною економікою (на прикладі Польщі) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки. 2013. № 10. С. 232—237.
13. Парій Я. П. Особливості формування інвестиційного клімату в країнах з перехідною економікою (досвід республіки Польща) // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. 2010. Вип. 2. С. 367—374.
14. Ткач С. М. Державне регулювання інвестиційної безпеки: зарубіжний досвід // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 2. С. 20—29.
15. Чала В., Ушарова Ю., Мхітарян А. Аналіз чеського досвіду поліпшення інвестиційного клімату та можливість його адаптації в Україні // Економічний простір. 2016. № 107. С. 82—92.
16. Дупай Р. Інструментарій регулювання і стимулювання притоку іноземних інвестицій: світовий досвід та українська практика // Вісник ТНЕУ. 2014. № 2. С. 74—82.
17. Чехія. Законодавство об інвестиціях. URL: <http://www.inter-offshore.net/article/chehija—zakonodatelstvo-ob-inostrannyh-investicijah.htm>.
18. Об инвестициях: Закон Республики Беларусь. Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11300053>.
19. Об иностранных инвестициях в Российской Федерации: Федеральный закон Российской Федерации от 09.07.1999 г. № 160-ФЗ. Официальный интернет-портал правовой информации URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102060945>.

Хрімлі Е. А., Гостева Е. Ю. Гарантії захисту прав іноземних інвесторів: порівняльний аналіз деяких європейських країн та України.

В статті відзначається, що реалізація прав і законних інтересів іноземних інвесторів здійснюється з допомогою правових гарантій, передбачених як в національному законодавстві держав, так і в міжнародних інвестиційних угодах. Сделан акцент на том, что препятствием для притока иностранных инвестиций в Украину является невыполнение гарантий, предусмотренных в инвести-

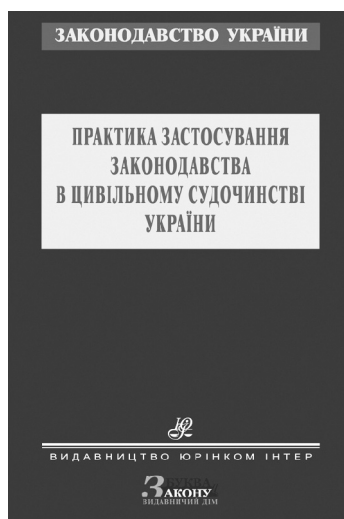
ціонном законодавстві України. Исследується законодавство і двусторонні міжнародні угоди України і деяких зарубіжних країн в сфері гарантій захисту прав іноземних інвесторів. Автори прийшли до висновку, що в Україні система гарантій захисту прав іноземних інвесторів ще недостатньо розвита, недостатньо розвита, оскільки інвестиційне законодавство досить часто претерпеває певні зміни. Тому в Україні виникають проблеми, пов'язані з виконанням юридичних гарантій дотримання законних прав іноземних інвесторів.

Ключеві слова: іноземні інвестори, гарантії захисту прав, двусторонні інвестиційні угоди, інвестиційне законодавство, зарубіжні країни.

Khrimli K. O., Gostieva O. Yu. Guarantees for the protection of the rights of foreign investors: a comparative analysis of some European countries and Ukraine.

The article notes that the realization of the rights and legitimate interests of foreign investors is carried out with the help of legal guarantees provided for in both national legislation of states and in international investment agreements. The accent is made that the obstacle to the inflow of foreign investments into Ukraine is the failure to fulfill the guarantees provided for in the investment legislation of Ukraine. The legislation and bilateral international agreements of Ukraine and some foreign countries in the sphere of guarantees of protection of the rights of foreign investors are examined. The authors came to the conclusion that in Ukraine the system of guarantees for the protection of the rights of foreign investors is still not sufficiently perfect, insufficiently developed, since investment legislation often undergoes certain changes. Therefore, in Ukraine there are problems associated with the implementation of legal guarantees of compliance with the legitimate rights of foreign investors.

Key words: foreign investors, guarantees of rights protection, bilateral investment agreements, investment legislation, foreign countries.

Практика застосування законодавства в цивільному судочинстві України /уклад.: Д. В. Ковальський, Л. О. Панькова; за відп. ред. О. С. Захарової. Київ: Юрінком Інтер; Буква Закону. 2018. 1080 с.

ISBN 978-966-667-716-0

ISBN 978-966-97767-3-0

Збірник містить зібрання чинних рішень судових інстанцій, що стосуються застосування актів цивільного законодавства. Збірник є еталонним щодо повноти, актуальності та несуперечливості цих рішень. Він стане у пригоді усім особам, які спеціалізуються на застосуванні законодавчих актів в українських судах.

І. М. Кушнір,
кандидат юридичних наук,
голова правління —
президент ПрАТ «ХК «Київміськбуд»

УДК 346.62

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ БУДІВЕЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

У статті здійснюється комплексне дослідження засад справляння податку на додану вартість з операцій у галузі будівельної діяльності за законодавством Європейського Союзу. Наголошується на ролі будівельної галузі у розвитку національної економіки. Підкреслюється, що гармонізація європейських стандартів до національного законодавства є завданням, що має реалізовуватися у багатьох сферах, зокрема й фінансовій. Аналіз європейського законодавства, що регулює порядок та умови справляння ПДВ, дає підстави його поширення на будівельну діяльність. У статті аналізуються положення європейських директив, що мають бути гармонізовані до національного законодавства, в частині запровадження правового механізму справляння ПДВ. Розкриваються особливості справляння цього податку для будівельних операцій. Наголошується на закладеній можливості державам—членам ЄС застосовувати поряд із загальними правилами справляння ПДВ також й пільгові режими, які полягають як у зниженні базової ставки, так і у повному звільненні від оподаткування певних операцій у будівельній діяльності, а також операцій, пов'язаних із нерухомістю. Наводиться приклад європейських країн у частині використання таких альтернатив. Робиться висновок про можливість використання даних альтернатив у національному законодавстві України, виходячи з положень Угоди про асоціацію України з ЄС.

Ключові слова: будівельна діяльність, європейське законодавство, податок на додану вартість, Угода про асоціацію.

Постановка проблеми. Проведення Україною євроінтеграційної політики має на меті не лише впровадження нових економічних перспектив й залучення інвестицій в національну економіку. Це є й стимулом для інвестиційного розвитку держави, шансом подолати технологічну прірву, що існує між Україною та ЄС. Запровадження європейських стандартів у державне управління, в правове поле сприяють розбудові новій системи господарювання, істотного по-

кращення умов для підприємницької діяльності, а також побудови правової держави, заснованої на прозорих механізмах державного управління, використання бюджетних коштів, на повазі до прав людини, усуненню корупції. Ці пріоритети покладені в основу тих реформ, що проводяться в Україні, зачіпають практично усі сфери діяльності й економіки, зокрема й будівельну галузь.

Поряд із цим вступ у чинність Угоди про асоціацію України з Європейським

Союзом вимагає необхідності гармонізації національного законодавства за багатьма напрямками, серед яких одне з базових місць посідає податкова сфера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми оподаткування будівельної галузі в Україні, у тому числі через призму міжнародних та європейських стандартів, дає підстави стверджувати, що у цій сфері існує значний спектр правових проблем, які досі залишаються за межами фундаментальних академічних досліджень та фактично ще не були предметом наукового аналізу з точки зору завдань та інструментів правової аналітики та методології. Слід наголосити на тому, що правова природа податків та зборів виступала предметом численних правових досліджень, на підтвердження чого слугують наукові, науково-практичні, навчально-методичні роботи І. І. Бабича, Л. К. Воронової, Р. О. Гаврилук, Д. О. Гетманцева, О. О. Дмитрик, М. П. Кучерявенка, О. А. Музики-Стефанчук, О. П. Орлюк, Н. Ю. Пришви та багатьох інших. Водночас проблематика, обумовлена особливостями справляння обов'язкових платежів у сфері будівельної діяльності через призму європейського законодавства, не була предметом наукових досліджень. Хоча саме рівень оподаткування впливає на розвиток будівельної галузі. А запровадження однакових правових стандартів створює сприятливі можливості не лише для інвестування в економіку України, а й для виходу вітчизняних забудовників на європейські ринки.

Метою статті є комплексне дослідження засад справляння податку на додану вартість з операцій у галузі будівельної діяльності за законодавством Європейського Союзу.

Методи та процедури дослідження. Методологічну основу, на яку спирався автор при написанні статті, складає комплекс загальнонаукових і спеціальних методів та засобів наукового дослідження. В основі дослідження лежить загальнонауковий діалектичний метод пізнання, який дозволив виконати наукові

завдання, необхідні для розкриття мети дослідження, в єдності їх соціального змісту та юридичної форми. Також у процесі дослідження у комплексі використовувалися системно-структурний, порівняльно-правовий, формально-юридичний методи. У взаємозв'язку із правовими нормами і принципами, залежно від соціального контексту, динаміки і статистики правової матерії, використана методологія дозволила досягти поставленої мети.

Основні результати дослідження. Як відомо, ПДВ є одним із наймолодших податків (запроваджений у 1954 році); він справляється у понад 140 країнах світу й вважається при цьому основним наповнювачем бюджетів у багатьох із них, оскільки дає можливість регулярних надходжень. Європейська економічна спільнота, яка була заснована у 1957 році, із 1967 року визначила запровадження ПДВ обов'язковою умовою членства [1]. Введення ПДВ ставило на меті запобігання кризі перевиробництва, що почала спостерігатись в країнах Європи у 1960-х роках минулого сторіччя [2]. Фактично, розвиток ПДВ у Європі був спричинений серією директив ЄС, що вимагали від держав—членів ЄС узгоджувати між собою свою політику щодо ПДВ. Поширення ПДВ пояснювали наступними обставинами: «...податок є найкращим методом оподаткування загального споживання; нейтральний по відношенню до експорту; високий дохідний потенціал» [3].

Нині у фаховій літературі ПДВ пропонується розглядати у декількох значеннях. А саме ПДВ у широкому значенні, під яким пропонується розуміти «некумулятивний податок, за яким об'єкт оподаткування обраховується методами додавання або віднімання, який може бути як загальнодержавним, так і місцевим, прямим або непрямим, нараховуватися як за принципом походження, так і за принципом призначення» [4]. Зазначене визначення демонструє різноманітність підходів європейських країн у частині встановлення правил у частині справляння ПДВ.

Однак існування Європейського Союзу вимагає усунення бар'єрів у торгівлі, що напряму впливає на справляння ПДВ. ЄС зацікавлений у тому, аби справляння системоутворюючих податків здійснювалося за одноманітними правилами на території усього Союзу. Недаремно європейське законодавство передбачає, що «спільна система ПДВ має, навіть якщо ставки та звільнення не будуть повністю гармонізовані, забезпечити нейтральність по відношенню до конкуренції в тому сенсі, що на території кожної Держави-члена на подібні товари й послуги покладається однаковий податковий тягар незалежно від довжини ланцюжка виробництва та збуту» [5]. Відтак, коли йдеться про розуміння ПДВ як податку європейського типу, під ним вважається «загальнодержавний, непрямий, некумулятивний податок з обороту, що справляється на всіх етапах, нараховується на витрати по споживанню як за принципом походження, так і за принципом призначення, додана вартість якого обраховується кредитно-рахунковим методом» [4]. Однак в Європі, як і в інших країнах світу, ПДВ розглядається як об'єкт, що потребує відповідності сучасним вимогам економічного розвитку. При цьому серед найпоширеніших цілей сучасних реформ стосовно ПДВ у світі називають встановлення нижчих ставок ПДВ на товари першої необхідності, спрощення адміністрування та сплати ПДВ, попередження ухилення від сплати ПДВ, адаптація ПДВ до прискорення інтеграційних процесів тощо [6].

В Україні ПДВ з'явився у 1992 році, і з цього часу справляється з операцій з товарами, роботами й послугами. Він визначений в якості системоутворюючого податку для державного бюджету, а відтак — і для бюджетної системи країни в цілому. Його правове регулювання забезпечується нині на рівні Податкового кодексу України [7], при цьому податок зазначає періодичні зміни у частині справляння. Однак на сучасному етапі ПДВ, як і інші податки, має зазнати змін, що обумовлено не лише потребами національної економіки, а й необхід-

ністю гармонізації європейських стандартів. Останнє пов'язано з необхідністю виконання Україною взятих на себе зобов'язань відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [8], що вступила у повну чинність з 1 вересня 2017 року.

Адже відповідно до досягнутих домовленостей між Україною та ЄС Україна зобов'язується поступово наблизити своє податкове законодавство до *acquis* ЄС, згідно з переліком, що міститься у Додатку XXVIII до Угоди. Зокрема, відповідно до Глави 4 Розділу 5 Угоди про асоціацію (статті 349—354), досягнута домовленість про співпрацю між Україною та ЄС для покращення належного управління у сфері оподаткування з метою подальшого покращення економічних відносин, торгівлі, інвестицій та добросовісної конкуренції.

В Європейському Союзі ПДВ вважається обов'язковою частиною податкових систем усіх членів Союзу. Нині справляння цього непрямого податку здійснюється на підставі Директиви Ради Європи 2006/112/ЄС від 28 листопада 2006 року «Про загальну систему податку на додану вартість», яка вступила у чинність з 1 січня 2007 року (далі — Директива) [5]. Поряд із цим Директива Ради Європи 2007/74/ЄС від 20.12.2007 року визначає засади звільнення від податку на додану вартість і мита на товари, що ввозяться особами, які подорожують з третіх країн [9]. У свою чергу, Директивою Ради Європи 2008/9/ЄС від 12 лютого 2008 року було введено детальні правила відшкодування ПДВ, передбаченого Директивою 2006/112/ЄС для платників податків, які не зареєстровані у державі-члені [10].

Угодою про асоціацію передбачено впровадження в Україні спільної з ЄС системи податку на додану вартість. Зокрема, в частині справляння ПДВ покладено чинний порядок оподаткування податком на додану вартість з урахуванням напрямів його реформування та вимог Директиви Ради 2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість. Відповідно до підходів, визначених да-

ною Директивою, ПДВ оподатковуються такі операції: (а) поставка товарів за винагороду в межах території Держави-члена платником податку, що діє як такий; (б) придбання усередині Співтовариства товарів за винагороду в межах території Держави-члена < ...>; (с) поставка послуг за винагороду в межах території Держави-члена платником податку, що діє як такий; (д) імпорт товарів (стаття 2(1)) [5]. Окрім даної Директиви, гармонізації відповідно до Угоди про асоціацію підлягають й положення Директиви 2007/74/ЄС.

Під поняттям «платник податку» Директива 2006/112/ЄС пропонує розглядати будь-яку особу, котра самостійно веде в будь-якому місці будь-яку підприємницьку діяльність, якими б не були мета чи результати такої діяльності. При цьому будь-яка діяльність виробників, торговців або осіб, що постачають послуги, включаючи гірничу та сільськогосподарську діяльність, а також професійну діяльність, вважається «підприємницькою діяльністю». Експлуатація матеріального або нематеріального майна в цілях отримання від неї доходу на постійній основі, зокрема, вважається підприємницькою діяльністю (стаття 9(1), (2)). Це загальні правила, що мають застосовуватися в європейському правовому полі при вирішенні питання щодо віднесення суб'єктів до платників ПДВ.

Поряд із цим, Директива деталізує поняття платника податку стосовно операцій, пов'язаних із будівництвом та землями забудови. Ці положення знайшли своє закріплення у статті 12 Директиви. Зокрема передбачено, що «держави-члени можуть вважати платником податку будь-кого, хто на нерегулярних засадах проводить операцію, пов'язану з діяльністю, передбаченою другим пунктом статті 9(1), та, зокрема, одну з таких операцій:

(а) поставка, до першого заселення, будівлі чи частин будівлі, та землі, на якій знаходиться будівля;

(б) поставка земель забудови» [5].

Термінологічний апарат, що використовується у Директиві, містить наступні

підходи щодо розуміння положень частини 1 статті 9, а саме:

«будівлею» є будь-яка споруда, прикріплена до ґрунту чи в ньому;

«землями забудови» вважаються будь-які необлаштовані чи облаштовані земельні ділянки, визначені як такі Державами-членами.

Слід визнати, що Директива закріплює варіативні підходи щодо критеріїв, що можуть застосовуватися країнами стосовно будівель та земель забудови. Зокрема, передбачено, що держави-члени можуть установлювати докладні правила застосування критерію, передбаченого в частині 1(а), до перебудов будівель, та можуть визначати, що означає вислів «земля, на якій знаходиться будівля». Окрім цього, держави-члени можуть застосовувати критерії інші, ніж критерій першого заселення, на кшталт періоду між датою завершення будівництва й датою першої поставки, або періоду між датою першого заселення й датою подальшої поставки, за умови того, що ці періоди не перевищуватимуть відповідно п'ять років та два роки (стаття 9(2)).

Цікавим є те, що згідно зі статтею 14(3) держави-члени можуть вважати передання певних будівельних об'єктів поставкою товару, в розумінні поставки як передання права на розпорядження рухомим майном як власник.

За правилом, визначеним статтею 31 Директиви, місцем поставки товарів без перевезення вважається місце, в якому перебувають товари під час здійснення поставки. Натомість місцем поставки послуг, пов'язаних із нерухомим майном, включаючи послуги агентів та експертів з нерухомості, й послуги з підготовки та координації будівельних робіт на кшталт послуг архітекторів та фірм, які здійснюють нагляд на будівельному майданчику, є місце розташування майна (стаття 45). Саме зазначена норма є найбільш вживаною в частині оподаткування операцій у галузі будівельної діяльності у європейському просторі.

За загальним правилом, визначеним статтею 63, факт виникнення податкового зобов'язання має місце, а податкове

зобов'язання з ПДВ виникає тоді, коли відбувається поставка товарів або послуг.

У частині ставок податку держави-члени застосовують стандартну ставку ПДВ, котра визначається кожною Державою-членом як процентна частка бази оподаткування й має бути однаковою для поставки товарів і поставки послуг. При прийнятті Директивою 2006/112/ЄС було закріплено, що з 1 січня 2006 року до 31 грудня 2010 року стандартна ставка не може бути меншою від 15%. Нині в європейських країнах застосовуються базові ставки на рівні чи вище 15%. Водночас Директива допускає можливість застосування однієї або двох знижених ставок у визначених національним законодавством випадках, яка при цьому не може бути нижчою 5%.

Врахування особливостей здійснення будівельної діяльності через призму оподаткування ПДВ знайшло своє відображення й у тимчасових положеннях, передбачених Директивою 2006/112/ЄС. Саме у цих положеннях було визначено особливості застосування Директиви у перехідний період відповідними країнами, що наголошували на необхідності застосування відповідних пільгових режимів. Так, Чеська Республіка передбачила для себе можливість застосування до 31 грудня 2007 року знижену ставку в розмірі, не меншому від 5%, до таких операцій як поставка будівельних робіт для житла, що не надається в рамках соціальної політики, за винятком будівельних матеріалів (стаття 123(b)).

У свою чергу, Польща отримала можливість застосовувати знижену ставку в розмірі, не меншому від 7%, до поставок послуг з будівництва, ремонту та модернізації житла, що не надаються в рамках соціальної політики, за винятком будівельних матеріалів, і до поставок до першого заселення житлових будинків або частин житлових будинків, зазначених у підпункті (а) статті 12(1) до 31 грудня 2007 року (стаття 128(5)).

Згідно зі статтею 129(2) Словенія закріпила за собою право застосовувати знижену ставку в розмірі, не меншому

від 5%, до поставки послуг з будівництва, ремонту та модернізації житла, що не надаються в рамках соціальної політики, за винятком будівельних матеріалів до 31 грудня 2007 року. Аналогічні підходи були визнані й Словацьчиною, яка відповідно до статті 130(а) отримала для себе право застосовувати знижену ставку в розмірі, не меншому від 5%, до таких операцій як поставка будівельних робіт для житла, що не надається в рамках соціальної політики, за винятком будівельних матеріалів, до 31 грудня 2007 року.

Як видно з наведених прикладів, можливість застосування пільгових ставок обумовлювалося поставкою будівельних робіт для житла, водночас умовою застосування цієї пільги була відсутність здійснення такої поставки в рамках соціальної політики.

Натомість Директива 2006/112/ЄС закріпила у статті 135 перелік операцій, що загалом звільняються від оподаткування ПДВ, зокрема:

«j) поставка будівлі або її частин, а також землі, на якій вона розташована, окрім поставки, зазначеної в підпункті (а) статті 12(1);

(k) поставка незабудованої землі, що не є поставкою земель забудови, про яке йдеться в підпункті (b) статті 12(1);

(l) надання нерухомого майна в лізинг або в оренду» [5].

Водночас відповідно до статті 137(1) держави-члени можуть надавати платникам податку право на оподаткування по відношенню до таких операцій як:

«(b) поставка будівлі або її частин, а також землі, на якій вона розташована, окрім поставки, зазначеної в підпункті (а) статті 12(1);

(c) поставка незабудованої землі, що не є поставкою земель забудови, про яке йдеться в підпункті (b) статті 12(1);

(d) надання нерухомого майна в лізинг або в оренду» [5].

Наведені вище положення засвідчують альтернативні підходи в частині обрання державами—членами ЄС однієї з двох моделей застосування пільг в частині оподаткування ПДВ будівельних опе-

рацій та пов'язаної із цим діяльності. Тобто держави можуть обирати або повне звільнення від оподаткування ПДВ, або навпаки, розглядати такі операції як об'єкт оподаткування. Однак посилається при цьому на закладену Директивою можливість застосування пільгових ставок.

Наведені положення, якими було закріплено загальні правила справляння ПДВ в ЄС, знайшли своє подальше закріплення у національному законодавстві держав—членів ЄС. У цьому сенсі Ю. Федчишин звернув увагу на наявність норм різного рівня у законодавстві ЄС про ПДВ в залежності від можливості їх прямого застосування Державами—членами ЄС. Окрім цього, ним було визначено фактори, що впливають на ступінь гармонізації законодавства та практики його реалізації у ЄС. До таких факторів відносяться наступні: пряма імплементація або застосування норм Директиви про ПДВ шляхом, не передбаченим в Директиві; реалізація права вибору, наданого Директивою про ПДВ, який є доступним для всіх Держав-членів; застосування виключень, наданих законодавством ЄС для окремих Держав-членів; відмінність у практиці адміністрування ПДВ; відмінність умовних версій законодавства ЄС [4].

Аналіз законодавства держав—членів ЄС в частині оподаткування нематеріальних активів дозволяє говорити про те, що в цілому підходи щодо оподаткування таких операцій є подібними й відповідають загальним підходам, визначеним Директивою.

Слід зауважити, що наведені положення Директиви 2006/112/ЄС, як уже згадувалося вище, мають бути гармонізовані в національному законодавстві України. На сучасному етапі, після внесення ряду змін до Податкового кодексу України протягом попередніх років, у багатьох аспектах правовий механізм справляння ПДВ відповідає європейській моделі, проголошеній, у першу чергу, Директивою 2006/112/ЄС. Це, водночас, не дає підстав погодитися з твердженнями деяких науковців, що «у

сучасних умовах не потрібні пропозиції щодо його реформування. Удосконалення вимагають лише окремі норми, які не відповідають порядку оподаткування цим податком у європейських країнах» [11]. Потрібні не лише пропозиції реформування податкового законодавства, зокрема й в частині ПДВ, але в цілому проведення гармонізації з багатьма європейськими нормами. Рівень та ступінь гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами визначені Угодою про асоціацію, й мають часові рамки проведення такої гармонізації.

Висновки. *Інтеграція у європейський політичний, економічний та правовий простір з метою набуття членства у ЄС є однією з основних засад зовнішньої політики України. Гармонізація європейських стандартів до національного законодавства є завданням, що має реалізовуватися у багатьох сферах, зокрема й фінансовій. Підставою для цього виступає Угода про асоціацію України з ЄС, що вступила у повну чинність з 1 вересня 2017 року. Для України визначені положення європейського законодавства, що вимагають гармонізації з національним, а також встановлено терміни, в які така гармонізація має бути проведена.*

У фінансовій сфері гармонізації підлягають, зокрема, положення в частині справляння податків, у першу чергу ПДВ. Адже саме цей податок свого часу був визначений Європейською Спільнотою як обов'язковий елемент національних податкових систем для країн, що хотіли набути членство ЄС.

Аналіз європейського законодавства, що регулює порядок та умови справляння ПДВ, дозволяє стверджувати, що однією зі сфер, яких стосується цей податок, є будівельна діяльність. Базовим актом щодо даного податку виступає Директива Ради Європи 2006/112/ЄС від 28 листопада 2006 року «Про загальну систему податку на додану вартість», яка вступила у чинність з 1 січня 2007 року. Аналіз положень Директиви дає підстав стверджувати, що

будівельна діяльність відповідає критеріям, які висуваються до поняття «підприємницька діяльність». Встановлюючи загальні правила, Директива при цьому деталізує поняття платника податку стосовно операцій, пов'язаних із будівництвом та землями забудови. Оскільки поширює це поняття на осіб, що займаються будівельною діяльністю як на постійній основі, так і на нерегулярній, визначаючи при цьому критерії застосування відповідних норм.

Передача будівельних об'єктів вважається поставкою товару (при тому, що поставка, за загальним правилом, розуміється як передання права на розпорядження рухомим майном як власник). Практика справляння ПДВ засвідчує той факт, що здебільшого європейські країни використовують базові ставки на рівні 15% і вище. Однак допускається

право держав—членів ЄС передбачати пільгові режими оподаткування, що полягають як у зменшенні базової ставки (5%, 7% й т. п.), так і взагалі у виведенні певних операцій з підоподаткування. Цей підхід може застосовуватися й у сфері будівельної діяльності.

Це знайшло своє відображення як у законодавстві ряду європейських країн під час дії тимчасових положень згаданої Директиви 2006/112/ЄС, так і нині у процесі впровадження норм Директиви до національного законодавства держав—членів ЄС. Можливість використання різних підходів у частині оподаткування операцій, пов'язаних із будівельною діяльністю, обумовлюється визначенням ролі будівництва (особливо житлового) у розвитку національної економіки та забезпеченні прав громадян на доступ до житла.

Список використаної літератури

1. Charlet, Alain and Jeffrey Owens. An International Perspective on VAT // Tax Notes International 59, № 12. 2010. P. 943—954.
2. Непряме оподаткування. Правова сутність та адміністрування: наук.-практ. посіб. / Д. О. Гетманцев, В. Л. Форсюк, Н. В. Бойко; Юрид. компанія «Jurimex». Київ: Юрінком Інтер, 2013. С. 31.
3. Братушка Е. С., Кононець Є. В. Генеза податку на додану вартість в Україні та світі // Ефективна економіка. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2959>.
4. Федчишин Ю. А. Наближення законодавства про податок на додану вартість України до законодавства Європейського Союзу в контексті угоди про асоціацію: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.07; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. С. 3; С. 8.
5. Council Directive 2006/112/EC on the common system of value added tax of 28 November 2006 on the common system of value added tax. URL: https://taxlink.ua/ua/international_normative_acts/council-directive-2006112ec-on-the-common-system-of-value-added-tax/uk/.
6. Ebrill, Liam, Michael Keen, Jean-Paul Bodin, and Victoria Summers. The Modern VAT. IMF, 2001.
7. Податковий кодекс України. Закон від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами) // ВВР України. 2003. № 52. Ст. 377. // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована 16.09.2014 р. Верховною Радою України та Європейським парламентом. Вступила у повну чинність з 01.09.2017 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
9. Council Directive 2007/74/EC of 20 December 2007 on the exemption from value added tax and excise duty of goods imported by persons travelling from third countries. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32007L0074>.
10. Council Directive 2008/9/EC of 12 February 2008 laying down detailed rules for the refund of value added tax, provided for in Directive 2006/112/EC, to taxable persons not established in the Member State of refund but established in another Member State. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:044:0023:0023:EN:PDF>.
11. Трубін І. О. Напрями вдосконалення правового регулювання ПДВ в умовах реалізації положень Угоди про асоціацію України та ЄС // Фінансове право. 2014. № 3 (29). С. 51—58.

Кушнір І. Н. Особенности налогообложения строительных операций НДС в Европейском Союзе.

В статье проводится комплексное исследование основ взимания налога на добавленную стоимость по строительным операциям по законодательству Европейского Союза. Определяется роль строительной отрасли в развитии национальной экономики. Подчеркивается, что гармонизация европейских стандартов в национальное законодательство является задачей, требующей реализации во многих сферах, в том числе и финансовой. Анализ европейского законодательства, регулирующего порядок и условия взимания НДС, дает основания говорить о его распространении и на строительную деятельность. В статье анализируются положения европейских директив, которые требуют гармонизации с национальным законодательством, в части введения правового механизма взимания НДС. Раскрываются особенности взимания этого налога для строительных операций. Отмечается заложенная возможность государствам—членам ЕС применять наряду с общими правилами взимания НДС также и льготные режимы, которые заключаются как в снижении базовой ставки, так и в полном освобождении от налогообложения определенных операций в строительной деятельности, а также операций, связанных с недвижимостью. Приводится пример европейских стран в части использования таких альтернатив. Делается вывод о возможности использования данных альтернатив в национальном законодательстве Украины, исходя из положений Соглашения об ассоциации Украины с ЕС.

Ключевые слова: строительная деятельность, европейское законодательство, налог на добавленную стоимость, Соглашение об ассоциации.

Kushnir I. M. Features of contractual operations taxation supplementary supply tax in the European Union.

The article provides a comprehensive study of the basics of charging value added tax on operations in the field of construction activity in accordance with the legislation of the European Union. The role of the construction industry in the development of the national economy is emphasized. It is emphasized that harmonization of European standards with national legislation is a task to be realized in many spheres, including financial ones. An analysis of the European legislation regulating the procedure and conditions for charging VAT, gives grounds for its extension to construction activities.

The article analyzes the provisions of European directives, which should be harmonized to the national legislation, as regards the introduction of a legal mechanism for VAT collection. The peculiarities of charging this tax for construction operations are revealed. It is emphasized on the possibility for EU Member States to apply privileged regimes along with the general rules for charging VAT. Which consist both in lowering the base rate and in the complete exemption from taxation of certain operations in construction activities, as well as transactions related to real estate. An example of European countries is presented in terms of the use of such alternatives.

A conclusion is drawn about the possibility of using these alternatives in the national legislation of Ukraine, based on the provisions of the Association Agreement between Ukraine and the EU.

Key words: construction activity, European legislation, value added tax, Association Agreement.

А. М. Ковальчук,
аспірантка кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського Національного університету
імені Тараса Шевченка

УДК 349

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИМИРЕННЯ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

На основі досліджень законодавства Англії, Німеччини та Грузії висвітлені основні характеристики, які дозволяють виявити спрямованість та тенденції розвитку інституту примирення. Вказані у статті положення дозволяють порівняти механізми досягнення компромісу на території різних держав та визначити відмінні риси, які сприяють підвищенню рівня ефективності примирення.

Ключові слова: примирення, механізм досягнення компромісу, відновне правосуддя, звільнення від кримінальної відповідальності.

Бажання досягнення компромісу в конфліктах супроводжує людство з часів зародження державності прямо пропорційно соціальному та економічному прогресу суспільства на певній території. Можливість мирного врегулювання спору ще з давніх часів зарекомендувала себе як вигідна стратегія, яка не лише призводила до залагодження наслідків злочину, але й дозволяла сторонам продовжувати відносини комерційного, сімейного або дружнього характеру. Тим не менш, особливого значення інститут примирення набув шляхом застосування саме у кримінальному процесуальному законодавстві як способу ефективного вирішення найбільш суспільно значимих конфліктів.

У сучасних умовах розвитку кримінального процесуального законодавства України важливе значення має світовий досвід розвитку системи гарантій та

можливостей для суб'єктів кримінального провадження в розрізі вдосконалення інституту примирення. Саме тому дослідження відмінностей його нормативного регулювання дозволить спрогнозувати ті чи інші результати, які вже знайшли своє відображення в кримінальній процесуальній практиці за межами Батьківщини.

Враховуючи розвиток практики та вдосконалення положень інституту примирення на міжнародній арені, окремим питанням досягнення компромісу присвятили свої наукові праці ряд вчених, як то А. В. Абраамян, А. С. Василенко, Л. Г. Даллакян, Т. Г. Каткова, В. В. Литвяк, С. М. Наурзалиєва, Н. В. Нелевада та інші науковці.

Метою статті є відображення особливостей механізму досягнення примирення на території різних держав та висвітлення особливостей його нормативного

регулювання, які сприяють розвитку та підвищенню ефективності практичної реалізації процедури досягнення компромісу.

Механізм досягнення компромісу, який має багато переваг та представляє собою вагомий альтернативу репресивному методу, знайшов свій розвиток у правових системах різних частин світу. Кожна демократична країна відзначається наявністю механізму примирення між підозрюваним або обвинуваченим та потерпілим. Науковий аналіз норм кримінального процесуального законодавства різних держав дозволяє дійти висновку, що механізм компромісу характеризується багатогранністю та варіативністю залежно від історії держави, правової системи та ментальності народу.

Вищезазначене положення зумовило широкий спектр наукових досліджень зарубіжного досвіду досягнення компромісу в межах кримінального провадження. Так, характеризуючи роль примирення на міжнародній арені, Л. Г. Даллакян зазначає, що дана процедура передбачена в США, Англії, Австралії, Бельгії, Німеччині, Італії, Франції, Швейцарії тощо. Вчена стверджує, що подібне визнання процедури примирення є результатом усвідомлення, що сьогодні застосування виключно засобів формальної юстиції є недостатнім. Автор зазначає, що одним із важливих позитивних моментів вищезазначеного є також зменшення бюрократичного тягаря на судову систему [1, с. 59—60].

Характеризуючи зарубіжний досвід примирення, В. В. Литвяк зазначає, що перші процедури примирення отримали свій розвиток наприкінці 1970-х у США та у 1980-х у Європі. Щодо європейського континенту, то однією з перших країн, яка почала розвиток програм примирення, була Велика Британія [2, с. 29—30]. На сьогоднішній день на території Англії та Уельсу примирення може відбуватися наступним чином: 1) у певних випадках застосування принципів відновного правосуддя в процесі примирення потерпілий та правопорушник спілкуються, залучаючись підтримкою посе-

редника. Окремо варто відмітити, що іншим особам не заборонена присутність у процесі врегулювання конфлікту. До вищевказаних зокрема відносяться прихильники жертв або винних осіб, або члени громадськості; 2) процес примирення може проходити шляхом персональної зустрічі або із залученням інших людей. Врегулювання конфлікту можливо також у непрямому форматі шляхом залучення посередника, який діє як «shuttle mediation»; 3) досягнення компромісу можливе також шляхом проведення спільної конференції, яка полягає в залученні до обговорення значної кількості учасників. Зокрема, у певних випадках можливе залучення членів місцевої громади, декількох потерпілих та підозрюваних або обвинувачених. Ключовими ознаками відновного правосуддя у даному випадку виступають акценти на заподіянні шкоди та вирішення питання її відшкодування. Процес примирення може мати місце на будь-якій стадії кримінального провадження і навіть після ухвалення вироку. Домовленість у результаті врегулювання конфлікту може стати частиною будь-якого вироку. Проте найчастіше відновне правосуддя використовують до надходження провадження до суду [3].

Ще однією країною, яка відзначається відмінною від української системи досягнення примирення в межах кримінального провадження є Федеративна Республіка Німеччина. Так, відповідно до ст. 380 Кримінально-процесуального кодексу Федеративної Республіки Німеччина (далі — ФРН) приватне обвинувачення за злочини на кшталт порушення недоторканості житла, образи, порушення таємниці листування, заподіяння тілесних ушкоджень, погрози і пошкодження майна можливе лише у випадку безуспішної спроби примирення сторін. Дана примирена процедура повинна бути проведена установою (Die Landesjustizverwaltung), яка спеціалізується на укладенні мирових угод та встановлена земельним Управлінням юстиції. Landjustizverwaltung є офісом федеральної держави Федеративної Республіки Ні-

меччина, яка відповідає за управління судовими органами [4].

Потерпілий, який ініціював кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, зобов'язаний надати довідку про безуспішне примирення одночасно з поданням заяви про вчинення злочину. Окремо варто звернути увагу на інформацію, яка міститься у ст. 153а книги другої розділу першого. Так, зокрема, в нормі визначено, що «у випадку розслідування кримінального проступку прокуратура може, за наявності згоди суду, до підсудності якого відноситься відкриття основного судового провадження, тимчасово відмовитись від пред'явлення публічного обвинувачення і тимчасово покласти на обвинуваченого обов'язки або надати йому вказівки, якщо вони підходять для того, щоб усунути суспільний інтерес до кримінального переслідування, і тяжкість вини цьому не суперечить. До обов'язків, зокрема, можна віднести: вчинення визначених дій для відшкодування шкоди, що була спричинена вчиненням; виплата грошової суми на користь благодійної організації або до державного бюджету; вчинення інших суспільнокорисних дій; виплата аліментів у визначеному розмірі; докладення серйозних зусиль для компенсації шкоди, спричиненої потерпілому (компенсація виконавець—потерпілий), внаслідок чого він загладжує вчинене їм діяння повністю, або в більшій частині, або прагне досягнення цієї тощо. Для виконання обов'язків і вказівок обвинуваченим прокуратура встановлює строк, який не повинен перевищувати шести місяців, а щодо сплати аліментів — одного року. Прокуратура має можливість відмінити обов'язки і вказівки обвинуваченого і один раз пролонгувати строк на три місяці. Також, за наявності згоди обвинуваченого прокуратура може назначати і змінювати обов'язки та вказівки. Якщо обвинувачений виконує обов'язки та вказівки, то діяння не може більше переслідуватись як кримінальний проступок. Якщо ж обвинувачений не виконує обов'язки і вказівки, то випалати, які вже були здійсненні, не повертають-

ся. Варто також відмітити, що час, який спливає на виконання обов'язків та вказівок, жодним чином не впливає на строк давності» [с. 227]. Хоча вищевказані положення не мітять терміну «примирення», тим не менш механізм відшкодування шкоди — визнання вини — зменшення або анулювання покарання свідчить про наявність основних елементів досягнення компромісу в межах кримінального провадження [5].

Також, відповідно до ст. 46 Кримінального уложення Федеративної Республіки Німеччина «Домовленість злочинець—жертва, відшкодування шкоди», якщо виконавець доклав зусиль, які були спрямовані на компенсацію спричиненої шкоди потерпілому (домовленість злочинець—жертва) і загладив повністю або більшою частиною вчинене їм діяння або серйозно намагався досягти цієї мети або в ситуації, в якій відшкодування шкоди вимагало від нього значних індивідуальних затрат або позбавлень, відшкодував потерпілому повністю або в більшій частині спричинену шкоду, то суд може пом'якшити покарання відповідно з законодавством утриматись від покарання, якщо виконавець підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року або грошовому штрафу розміром до трьохсот шість десяти денних ставок. Детальний механізм реалізації вищевказаного положення визначений Кримінально-процесуальним кодексом Федеративної Республіки Німеччина. Так, ст. 155а визначає, що прокуратура та суд повинні на кожній стадії провадження аналізувати можливість досягнення примирення між обвинуваченим та потерпілим. Незважаючи на очевидну спрямованість на бажаність застосування примирних процедур, проти вираженої волі потерпілого примирення неможливе [6].

Досвід Федеративної Республіки Німеччина є надзвичайно цікавим у межах теми нашого дослідження, адже держава не просто пропонує можливість примирення у вигляді декількох варіантів механізмів реалізації, а й досить активно стимулює громадян до мирного вирішен-

ня конфлікту шляхом обов'язкового звернення до спеціалізованих установ, перш ніж прийняти заяву про вчинення певних категорій злочинів. Хоча дана процедура не має свого аналогу на території України, тим не менш вищевказана практика очевидно довела свою ефективність та, можливо, стала б корисною для процесуальної економії на Батьківщині в межах кримінального провадження.

Наряду з західними державами доцільним є, на нашу думку, звернути увагу на процес примирення між потерпілим та обвинуваченим або підозрюваним у межах кримінального та кримінального процесуального законодавства країн, з якими нас поєднує спільна історія і, як наслідок, спільні витоки права. Найближчими для законодавства України є країни пострадянського періоду, оскільки в основу багатьох кодексів, що регулюють кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство держав, були покладені положення законодавства Радянського Союзу.

Ще однією країною, яка межує з Україною та має подібну систему кримінального процесуального законодавства щодо інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, є Республіка Білорусь (далі — РБ). Відповідно до статті 89 Кримінального кодексу РБ особа, яка вчинила злочин, що не становить великої суспільної небезпеки, або вперше вчинила менш тяжкий злочин, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та загладила заподіяну злочином шкоду [7]. Подібно до Кримінального процесуального кодексу України, що стосується переліку злочинів приватного обвинувачення, ч. 2 ст. 26 Кримінально-процесуального кодексу РБ визначений перелік проваджень, які є справами приватного обвинувачення та підлягають закриттю у випадку примирення потерпілого та обвинуваченого. До вищевказаних проваджень відносяться наступні види злочинів: умисне спричинення легких тілесних ушкоджень; розголошення таємниці

усиновлення; умисне розголошення медичним, фармацевтичним або іншим працівником без професійної або службової необхідності відомостей щодо наявності захворювання, діагнозу або результату медичного огляду (розголошення лікарської таємниці); незаконний збір або розповсюдження відомостей щодо приватного життя, яка містить особисту або сімейну таємницю іншої особи без її згоди, що спричинило шкоду правам, свободам та законним інтересам потерпілого; розповсюдження звідомо неправдивих, що ганблять іншу особу, вигадок (наклеп), вчинене протягом року після накладення заходів адміністративного стягнення за наклеп або образу тощо. Примирення в межах вищевказаних проваджень допускається виключно до видалення суду до нарадчої кімнати для постановлення вироку.

Тим не менш, кодексом визначено, що прокурор має повноваження порушити кримінальне провадження щодо злочинів, які були зазначені вище, навіть за відсутності заяви від особи, яка постраждала внаслідок вчинення злочину, якщо вони стосуються суттєвих інтересів держави та суспільства або вчиненні щодо особи, яка знаходиться в службовій або іншій залежності від обвинуваченого або з інших причин не здатна самостійно захищати свої права та законні інтереси. Провадження, яке було відкрито прокурором, не закривається навіть за наявності факту примирення між потерпілим та обвинуваченим.

Також існує перелік випадків, коли прокурор має право втрутитись у процес, якщо злочинне діяння зачіпає суттєві інтереси держави та суспільства або вчиненні щодо особи, яка знаходиться в службовій або іншій залежності від обвинуваченого або через інші обставини не в змозі захистити свої права і законні інтереси. В такому випадку прокурор має право в будь-який момент взяти участь у судовому розгляді і підтримувати обвинувачення в суді, якщо цього вимагає захист прав громадян, державних або суспільних інтересів [8].

Аналіз нормативного регулювання примирення на території РБ Білорусь до-

звляє зробити висновок, що наявний вагомий контроль держави щодо реалізації положень даного інституту. Незважаючи на досить широкий спектр видів злочинів, які передбачають можливість залагодження конфлікту, в будь-який момент диспозитивний характер відносин між потерпілим та обвинуваченим або підозрюваним може трансформуватись в імперативний контроль з боку прокурора.

Цікавим, з точки зору нашого дослідження, є кримінальне процесуальне законодавство Грузії. Варто звернути увагу на той факт, що Грузія обрала відмінний від більшості пострадянських країн шлях розвитку інституту примирення, який більше подібний до європейського. На відміну від багатьох пострадянських країн, Кримінально-процесуальний кодекс Грузії серед підстав для припинення або (та) нерозпочинання або припинення кримінального переслідування не виділяє таких пунктів як примирення або можливість потерпілому забрати заяву про вчинення правопорушення.

Тим не менш, не можна стверджувати, що інститут примирення повністю відсутній на теренах національного законодавства Грузії. Так, згідно зі ст. 168 (що має назву «Усунення» («Устранение») «прокурор може не розпочати або припинити розпочате кримінальне переслідування щодо особи (суб'єкта усунення) за фактом вчинення менш тяжкого злочину, якщо особа (суб'єкт усунення) виконає одне або декілька з нижче перерахованих умов: а) передача державі незаконно здобутого майна або відшкодування вартості цього майна; б) повне або часткове відшкодування шкоди, яка була спричинена її діянням; в) сплата на користь державного бюджету грошової суми, мінімальний розмір якої 500 ларі; г) виконання безоплатної суспільнокорисної праці в розмірі від 40 до 400 годин; д) у разі скоєння сімейного злочину — проходження обов'язкового курсу навчання, орієнтованого на зміну насильницького ставлення та поведінки».

Відповідно до кримінального процесуального законодавства Грузії суб'єкту

усунення в письмовій формі пояснюється, що виконання умов усунення є добровільним і він користується всіма правами обвинуваченого. За наявності потерпілого прокурор в обов'язковому порядку до прийняття рішення щодо застосування процедури зобов'язаний проконсультуватись щодо вищевказаного. Усунення переважно застосовується на стадії досудового розслідування. Проте, навіть після його закінчення, сторони мають право з метою застосування механізму усунення звернутися до суду з клопотанням про повернення справи прокурору. В даному випадку суд має право повернути справу прокурору, який запропонує обвинуваченому усунення [9].

Вищевказаний процес суттєво відрізняється від вітчизняного. Більш того, назвати його примиренням у класичному розумінні не вважається доцільним. Тим не менш, очевидно, що кримінальне процесуальне законодавство Грузії надає перевагу компенсаційному методу реагування на правопорушення порівняно з репресивним, щодо злочинів, які не визнаються тяжкими з точки зору кримінального законодавства. Тобто законодавство передбачає елементи, які є основоположними в досягненні компромісу. Доцільним є той факт, що держава надає можливість правопорушнику не лише загладити свою провину в приватному порядку, а й поповнити державний бюджет, виконати суспільно корисні роботи та примирися з родиною шляхом аналізу власної поведінки за допомогою професіональних психологів.

Дослідження механізмів досягнення примирення між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим дає основу для наступних висновків. Інститут примирення посів важливе місце в різних правових системах світу і, хоча традиції досягнення миру різняться і механізми примирення відзначаються варіативністю, спільним залишається усвідомлення переваги мирного врегулювання порівняно з репресивним методом. Незважаючи на багатоманітні ментальності та неоднакове процесуальне оформлення ознаки примирення схожі: відшкодуван-

ня шкоди, визнання вини та зменшення або відмова від покарання. Підсумовуючи, варто зазначити, що світові результати досягнення компромісу очевидні та позитивні: процесуальна економія, психологічний комфорт для жертви, зменшення ймовірності рецидиву злочинів,

відшкодування шкоди потерпілому, поповнення державного бюджету тощо. Саме тому для українського законодавства є можливість удосконалення власної системи досягнення примирення на основі досвіду різних країн світу.

Список використаної літератури

1. Даллакян Л. Г. Медиация в уголовном процессе как центральный элемент концепции восстановительного правосудия // Вектор науки ТГУ. 2010. № 2 (2). С. 59—62.
2. Литвяк В. В. Моделі медіації в кримінальному провадженні: порівняльно-правовий аналіз // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: збірник. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 22. Ч. II. S.340. Types of Restorative Justice in England and Wales // The Crown Prosecution Service. 2017. URL: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/restorative-justice>.
3. Types of Restorative Justice in England and Wales // The Crown Prosecution Service. 2017. URL: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/restorative-justice>.
4. Landesjustizverwaltung URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Landesjustizverwaltung>. 5. Головненков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия. Strafprozessordnung (StPO). Научно-практический комментарий и перевод текста закона. 2012. 404 с.
6. Головненков П. В. Уголовное уложение (Уголовный кодекс) Федеративной Республики Германия: научно-практический комментарий и перевод текста закона. 2-е изд. [Электронный ресурс] // Проспект. 2014. URL: <https://books.google.by/books?id=E0jVAgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.
7. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-З. URL: <http://xn-ctbcgfviccvibf9bq8k.xn-90ais/>. 8. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь 16 июля 1999 г. № 295-З. URL: <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks>. 9. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии від 09.10.2009 URL: <http://www.matsne.gov.ge>.

Ковальчук А. М. Особенности уголовного процессуального регулирования института примирения на территории зарубежных стран.

На основе исследований законодательства Англии, Германии, Грузии освещены основные характеристики, которые позволяют выявить направленность и тенденции развития института примирения. Указанные в статье положения позволяют сравнить механизмы достижения компромисса на территории разных государств и определить отличительные особенности, которые способствуют повышению уровня эффективности примирения.

Ключевые слова: примирение, механизм достижения компромисса, восстановительное правосудие, освобождение от уголовной ответственности.

Kovalchuk A. M. Features of the criminal procedural regulation of the institution of reconciliation in the territory of foreign countries.

Based on the study of legislation in England, Germany and Georgia, the main characteristics that reveal the direction and trends of the institution of reconciliation are highlighted. The provisions in the article allow comparing the mechanisms for reaching a compromise on the territory of different states and identifying the distinctive features that contribute to improving the level of efficiency of reconciliation.

The analysis of the criminal procedural legislation of European countries allowed to distinguish between the national system of achieving a compromise and the system of other

states. Such a study will allow to identify qualitatively new differences, on the basis of which it is possible to identify the gaps that exist in the Ukrainian system of criminal procedural law and, based on the experience of these countries, to improve the domestic reconciliation system.

The experience of the states is extremely useful and interesting in the context of differences from the national system of achieving reconciliation. In particular, on the basis of the above research, such types of improvement as the compulsory conciliation procedure are possible; involvement of the mediator in the process; increased level of supervision of the prosecutor in order to avoid abuse; prospect of reconciliation with state authorities; passing a compulsory course of study aimed at changing attitudes and behavior, and so on. The above suggestions make it possible to improve the system of achieving reconciliation on the basis of the experience of different countries of the world.

Key words: reconciliation, mechanism for achieving a compromise, restorative justice, exemption from criminal liability.

Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров [та ін.]. 2-ге вид., стереотип. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 504 с. Бібліогр.: с. 490–495.

ISBN 978-966-667-453-4

Підручник підготовлений на основі сучасних правових концепцій та досягнень різних наук і відображає нинішній стан та перспективи розвитку вітчизняної криміналістики, яка предметно вийшла далеко за межі досудового слідства і вивчає закономірності виникнення інформації про злочин або про будь-яке явище в суспільстві, що вимагає правового врегулювання шляхом доказування. Розглянуто аспекти збирання, дослідження і використання цієї інформації з метою активного вирішення завдань оперативно-розшукової роботи, розслідування, судового розгляду та встановлення у будь-якій сфері людської діяльності фактів, що мають юридичне значення. Підручник являє собою достатньо повний виклад всіх розділів криміналістики, котрий відповідає вимогам стандарту вищої юридичної освіти і тенденціям світової криміналістики. Разом з викладом усталених тем і питань курсу із ґрунтовним залученням норм кримінального та кримінально-процесуального права, даних психології, інформатики, статистики та інших наук, окремі глави і параграфи присвячено оригінальним й удосконаленим засобам і прийомам збирання та дослідження доказової інформації, деяким новим методикам розслідування злочинів, зроблено принципний крок до введення в текст підручника матеріалів щодо техніко-криміналістичних і тактичних можливостей суддів, адвокатів-захисників та нотаріусів.

УДК 343.9:167.7

М. І. Панов,

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
завідувач кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
заслужений діяч науки і техніки

С. В. Панова,

аспірант Сектору дослідження проблем злочинності та її причин
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

КРИМІНОЛОГІЧНА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОВАВА НАУКИ: ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ І МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ НАУКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Беручи до уваги, що в останні роки панує різність думок, щодо місця кримінологічної науки в системі юридичних наук та її зв'язку з кримінально-правовою наукою, у статті проводиться порівняльний аналіз співвідношення цих наук, розглядаються питання співвідношення і взаємозв'язок їх понятійних апаратів та досліджується взаємозалежність між ними. Обґрунтовується авторський погляд на визначення місця і ролі кримінологічної науки як юридичної наукової дисципліни в системі наук, що відноситься до блоку кримінальних наук.

Ключові слова: кримінологічна наука, кримінально-правова наука, науки кримінального циклу, понятійний апарат кримінології та кримінального права, міждисциплінарні зв'язки кримінології та кримінального права.

У науковій і навчальній літературі з кримінології в останні десятиріччя пропонуються різні визначення кримінологічної науки з точки зору її співвідношення з іншими науками. Більшість фахівців відносять її до юридичних наук [1], зокрема, до блоку наук кримінального циклу [2], інші — до соціологічних наук [3], або ж визначають її як комплексну міждисциплінарну науку, в якій напластовуються юридичні, соціологічні і психологічні знання, а також практична інформація у сфері злочинності та протидії їй [4]. Відзначені різні підходи не можуть не впливати різним чином на спрямованість і зміст наукових досліджень з кримінології, на трактування обсягу предмета дослідження і відповідно до цього, на очікувані результати. Тому суперечності вказаних наукових підходів слід вирішувати, на наш погляд, шляхом з'ясування співвідношення і взаємозв'язків перш за все кри-

мінологічної науки і науки кримінального права, оскільки вони найбільш тісно (на відміну від інших наук) змикаються одна з іншою.

Попередній порівняльний аналіз співвідношення розглядуваних наук вказує на наявність суттєвих відмінностей між ними, що виявляється на різних рівнях: на рівні предмета, змісту, меж завдань і понятійних апаратів цих наук. Так, кримінологія досліджує злочинність як масове соціально-правове явище, злочинні прояви, особу злочинця, детермінованість злочинів, загальне і спеціальне запобігання злочинності [5]. На відміну від цього, наука кримінального права вивчає злочин і покарання як кримінально-правові явища, кримінальне законодавство — систему правових норм, — практику його застосування та удосконалення [6] тощо. Як видно, суттєві особливості вказаних сфер наукового пізнання визначаються, перш за все, від-

мінністю предметів відповідних наук. Є суттєва відмінність цих наук і в їх понятійних апаратах: системи понять, категорій і відповідної їм термінології, а також у завданнях, які стоять перед цими науками і обумовлені специфікою їх предметів. Викладене свідчить про те, що *кримінологія і наука кримінального права — це самостійні, відносно відокремлені галузі науки, які, з точки зору їх дисциплінарної організації, слід визнавати у якості самостійних юридичних наукових дисциплін*. В основі даного рішення лежить метод *диференціації* (від. лат. *differetia* — різниця, відмінність) юридичних наук, що надає можливість встановити їх особливості, відмінність від інших (суміжних) наук і, в той самий час, більш точно визначити предмет, методи дослідження, завдання та функції кожної із них у напрямі більш поглибленого вивчення відповідної сфери соціально-правової дійсності, що відноситься до змісту предметів цих наук.

Проте відмінність розглядуваних наук зовсім не означає їх абсолютної самостійності і незалежності кожної із них від іншої. Ці науки об'єднуються, перш за все, єдиною для них узагальненою проблемою — проблемою боротьби зі злочинністю, яка базується на міжгалузевій фундаментальній науковій теорії — «загальній теорії боротьби із злочинністю» [7], що обґрунтовує специфічний і надзвичайно важливий комплексний вид діяльності держави і суспільства у цій сфері.

У межах загальної проблеми боротьби зі злочинністю кримінологія і кримінальне право тісно взаємодіють і об'єднуються, перш за все, виходячи із загальних для них завдань, що визначаються нагальними об'єктивно існуючими потребами даної діяльності держави і суспільства. Отже, при дослідженні співвідношення кримінології і кримінального права в реальній дійсності простежуються не тільки відзначені *диференційні*, а й досить значні та інтенсивні *інтеграційні процеси*.

Інтегративний (від. лат. *integration* — поповнення, відновлення) підхід

до з'ясування міждисциплінарних відносин кримінології і науки кримінального права надає можливість не тільки більш глибоко встановити співвідношення і зв'язок цих наук, а й актуалізувати наявність взаємного впливу кожної з них на іншу, в тому числі і з точки зору взаємозбагачення цих наук положеннями і досягненнями іншої (позитивний наслідок інтеграції). Відносини між цими науками значні і багатогранні. Але основними, які дозволяють з'ясувати взаємний вплив кожної із цих наук на іншу є, на нашу думку, генетичні, органічні та логіко-семантичні зв'язки. Розглянемо їх окремо.

Генетичний зв'язок кримінології і кримінального права полягає в тому, що історично кримінологія як наука розвивалась і формувалась у межах науки кримінального права. Так, історичні витoki науки кримінального права походять ще від західноєвропейської школи глосаторів (пізніше — постглосаторів), що склалася в кінці XI ст. в Болонському університеті, представники якої основну увагу приділяли глосам (тлумаченню) положень Кодексу Юстиніана (*Corpus juris civilis*) та давньоримського права. У подальшому, внаслідок розвитку науки кримінального права і удосконалення кримінального законодавства, сформувались авторитетні наукові школи: «класична», «соціологічна», «просвітницько-гуманістичний напрям цієї науки» тощо. Кримінологічна думка розвивалась і формувалась поряд з наукою кримінального права і в її межах як один із її напрямів. Лише у 1885 р. у м. Турині (Італія) була опублікована праця італійського вченого і судді Рафелло Гарофало під назвою «Кримінологія». Цей факт пов'язується з початком становлення кримінології як самостійної науки [8]. Тому зрозуміло є та обставина, що значний масив положень кримінологічної науки тісно пов'язаний з положеннями науки кримінального права, вбирає їх у себе і базується на них (наприклад. злочинна поведінка, детермінація злочинів, мотивація злочинів та ін.).

Органічні зв'язки кримінології і кримінального права характеризується тим, що кожна з цих наук у цілому досліджує одну і ту саму загальну для них проблему — проблему боротьби зі злочинністю (що не виключає наявність різних завдань цих наук, а також різних засобів їх вирішення з точки зору різних підходів, обумовлених особливостями предмета і завдань кожної із зазначених наук). До органічних інтегративних (об'єднуючих) обставин кардинального характеру, безумовно, слід віднести *єдину для кожної із них нормативно-правову основу, якою виступає діюче кримінальне законодавство — система кримінально-правових норм у вигляді Кримінального кодексу України*. Саме ця нормативна основа становить підвалини як науки кримінального права, так і кримінології — їх загальної та особливої (спеціальної) частин. У зв'язку з цим видається переконливою і прийнятною позиція В. В. Лунеева, який *кримінальне право (поряд із соціологією — Авт.) визнає ядром «кримінології»* [9]. Безумовно, всі дослідження кримінологічної науки базуються на тій *емпіричній основі, яка є результатом дії і застосування кримінально-правових норм, що визначають відповідні діяння злочинними і караними*. Блок цих проблем досліджується, безперечно, кримінологією та іншими науками. Але ці проблеми є предметом розробки і аналізу, перш за все, науки кримінального права. Отже, відокремлювати науку «кримінологію» від науки «кримінального права» немає підстав. Кримінологія в такому випадку буде позбавлятися нормативно-правової основи і тому втрачати свою предметну визначеність, перш за все емпіричної і теоретичної її складових. Тому не можна погодитися з підходами, згідно з якими протиставляється кримінологія і наука кримінального права, констатується «відчуженість» цих наук, пропонується розглядати їх відокремлено.

Логіко-лінгвістичний зв'язок кримінології і науки кримінального права є похідним (конкретизуючим) від *органічного зв'язку* і полягає, по-перше, в тому, що ці науки досить часто оперують одни-

ми і тими самими категоріями і поняттями (логіко-юридичний аспект), такими як «злочин», «склад злочину», «суспільно-небезпечне діяння», «вина», «мотив», «спосіб вчинення злочину», «покарання», поняттями та ознаками конкретних складів злочинів: «вбивство», «грабіж», «розбій», «зґвалтування» тощо. По-друге, і кримінологія, і кримінальне право використовують одну і ту саму юридичну термінологію (лексичний [семантичний] аспект) як засіб позначення відповідних юридичних понять і категорій у змісті вказаних наук. Ці науки (як, до речі, й інші науки кримінально-правового циклу: кримінальний процес, кримінально-виконавче право, криміналістика тощо) включають вказані кримінально-правові поняття і терміни у свій логіко-юридичний і семантичний інструментарій для вирішення завдань, що стоять перед кожною із них. Тому поняття подібного роду набувають значення «*міждисциплінарних*» («*міжгалузевих*») *понять*. Вони суттєво доповнюють систему понять кримінології, перетворюють її понятійний апарат на логічноузгоджену та відносно завершену і струнку систему, яка відповідає предмету цієї науки.

При цьому, слід звернути увагу на те, що вказані «міждисциплінарні поняття і терміни» є предметом дослідження першу чергу, науки кримінального права. Саме наука кримінального права, виходячи із її предмета, досліджує і на підставі діючого кримінального законодавства, досягнень науки та практики застосування правових норм, розробляє вказані категорії, поняття та відповідну юридичну термінологію і, таким чином, достатньо точно і повно відображає у належному їй понятійному апараті основні риси і обсяг тих соціально-правових явищ (об'єктів) реальної дійсності, що становлять зміст заборон і приписів, які встановлені у кримінально-правових нормах.

Проте обсяг і межі вивчення «міждисциплінарних» понять у кримінології і кримінальному праві, а також значення висновків кожної з них для суміжних галузей знання далеко не однакові. Об-

умовлено це тим, що всі науки кримінального циклу, у тому числі криминологія і кримінальне право, знаходячись у тісному взаємозв'язку, в той самий час різним чином співвідносяться між собою. Таке співвідношення наук є, зокрема, слідством того, що одні з них є *фундаментальними* науками, а інші — *прикладними*. Відомо, що як у наукознавстві [10], так і у правознавстві [11], провадиться поділ наук і галузей наук на фундаментальні і прикладні. Фундаментальні науки розкривають сутність і закономірності розвитку явищ і процесів зовнішнього світу, вони відповідають на запитання: «що пізнається» і «як пізнається»? Прикладні ж науки вирішують завдання використання отриманих наукових знань про об'єктивний світ для вирішення конкретних практичних завдань і відповідають на запитання: «для чого пізнається»? [12]. Фундаментальні правові науки завжди первинні, є базисом для групи інших наук (сім'ї наук), бо містять такий первісний і початковий логіко-юридичний матеріал, який лежить в основі прикладних наук. Тому науки, що вивчають проблему боротьби зі злочинністю (науки кримінального циклу) є підстави поділяти на фундаментальні і прикладні [13].

Основою криминології та інших наук кримінального циклу є наука кримінального права, що займається, зокрема, пізнанням злочину (злочинів) як явища реальної дійсності, з'ясовує його істотні ознаки і форми зовнішнього прояву та відображення його у законі про кримінальну відповідальність, розробляє проблеми кримінальної відповідальності, покарання та інших заходів кримінально-правової боротьби з цим антисоціальним (суспільно небезпечним) явищем. Інші ж науки кримінального циклу, в тому числі криминологія, знаходячись в нерозривному зв'язку з кримінальним правом, забезпечують реалізацію основних положень, що розробляються цією наукою і регламентовані кримінальним законодавством. Між цими науками існують відносини не тільки координації, а й субординації, при чому у вказаних суборди-

наційних відносинах визначну роль має наука кримінального права. Звідси, нерозривним є зв'язок криминології з кримінальним правом, оскільки вона *спирається на визначені в законі та розроблені наукою кримінального права питання злочину, покарання, боротьби із злочинністю в цілому. Таким чином, наука кримінального права виступає щодо криминології первинною, певною мірою фундаментальною тобто базовою наукою* [14].

Міждисциплінарні поняття, що є предметом науки кримінального права — фундаментальної науки і розробляються нею, характеризуються високим рівнем абстрагування і достатньою чіткістю визначення. У законі вони містять у собі узагальнені основні суттєві ознаки, які відображають найбільш значущі властивості (риси) відповідних явищ (об'єктів) реальної дійсності. При цьому ці поняття акумулюються криминологією, «асимуються» нею. Із цього логічно випливає, що криминологія та інші кримінально-правові науки, які знаходяться у відношеннях субординації з наукою кримінального права при вирішенні питань, що визначаються предметом їх дослідження, самі не розробляють такі міждисциплінарні поняття на власний розсуд, але мають базувати свої дослідження на кримінально-правових поняттях, виходячи із того основного змісту та обсягу, які вкладається в них кримінальним законом і наукою кримінального права. Правильно писав у свій час М. Г. Ковальов, що кардинальні поняття «злочин», «вина», «співучасть у злочині», «злочинний мотив», формулювання окремих злочинів криминологія черпає із кримінального законодавства чи із кримінально-правової теорії і не може їх свавільно інтерпретувати [15]. Обґрунтованою слід визнати також позицію О. М. Джужи, який вважає, що кримінально-правова теорія та заснований на цій основі кримінальний закон дають юридичну характеристику злочинам і злочинцям (суб'єктам злочину), що обов'язково для криминології [16]. Таким чином, поняття кримінального права виступають щодо інших суміжних наук

як «фундаментальні» і «базові», із яких і повинні виходити ці науки у своїх дослідженнях. У цьому зв'язку не можна погодитися з позицією Д. А. Шестакова, який вважає, що наука про злочинність має потребу не замикатися на кримінально-правовому визначенні злочину, а розробити своє особисте кримінологічне поняття, яке в більшою мірою відповідає його суті. Він запропонував у кримінології під злочином розуміти діяння, що становить для людини і суспільства значне зло, безвідносно до визнання такого діяння у якості злочину у законі [17]. Близькі погляди до цієї позиції висловлювали й інші науковці-кримінологи [18]. Вказаний підхід викликає наступні зауваження. *Перше.* Визначення кримінологічного поняття злочину (базової і основоположної категорії кримінального права) без урахування його визначення у кримінальному законі фактично суперечить об'єктивно-існуючому органічному та логіко-лінгвістичному науковим зв'язком кримінології і кримінального права. *Друге.* Термін «значне зло» є надзвичайно широким за обсягом, включає в свій зміст багато явищ, що не є наслідком діяння і не завжди відносяться до злочину. *Третє.* Відмова у запропонованому визначенні злочину від терміна «діяння передбачене (чи заборонене) кримінальним законом» анулює грань (межу) між злочинною і правомірною поведінкою, суперечить кардинальному правовому принципу, *nullum crimen sine lege* (немає злочину без вказівки на те в законі), який сповідується ще з часів давньоримського права і порушує тим самим юридичну основу, на якій базується вся система боротьби зі злочинністю і, до речі, формується як емпірична, так і теоретична база кримінологічної науки.

Викладене при цьому зовсім не виключає можливості розробки міждисциплінарних понять, що відносяться до понятійного апарату науки кримінального права, в кримінології та інших науках кримінального циклу. Але ознаки, що відтворюють сутність і зміст даних понять у кримінології та інших суміжних

науках, мають бути *похідними* від основних суттєвих ознак понять, що розробляються в науці кримінального права. Тому, кримінально-правові поняття, що використовуються в кримінології повинні в своїй основі носити підпорядкований характер щодо кримінально-правових понять. Особливість же цих понять, як і їх розробка, полягає в тому, що вони визначають явища, котрі в них відображаються, з урахуванням завдань, які стоять перед кримінологією, обумовлених предметом її дослідження. Це не виключає, а навпаки, припускає і розробки нових наукових напрямів, і отримання нових кримінологічних знань, виходячи із завдань і мети кримінологічної науки.

Так, дослідження, присвячені кримінологічному аналізу конкретних злочинів: вбивств, зґвалтувань, крадіжок, шахрайств, розбоїв тощо, мають базуватися на кримінально-правових поняттях (законодавчих і наукових). Наприклад, при дослідженні крадіжок, поєднаних з проникненням до житла (ч. 3 ст. 185 КК), на підставі законодавчої моделі складу злочину і наукових напрацювань кримінального права, завдяки кримінологічним дослідженням маємо можливість отримати нові і більш глибокі знання щодо даного злочину. Використовуючи офіційні статистичні дані, результати досліджень матеріалів кримінальних проваджень, соціологічних опитувань та інші методи, які застосовуються в кримінології, при з'ясуванні стану, динаміки і структури даного злочину, констатуємо, що крадіжки, поєднані з проникненням до житла, заподіюють, як правило, значну матеріальну і моральну шкоду потерпілим, є одними із професійних видів майнових злочинів, досить прибутковим та відносно безпечним видом злочинної діяльності через свою неочевидність, мають низький рівень розкриття та тенденції до рецидиву і поширення. Результатами такого дослідження є розробка системи дій з попередження даного виду кваліфікованої крадіжки, яка включає заходи з нейтралізації віктимогенних факторів, поширенню

охоронно-захисних можливостей житла громадян, удосконаленню діяльності правоохоронних органів, а також надання пропозицій і рекомендацій з удосконалення чинного кримінального законодавства.

Між науками кримінального права і кримінології існує й інший — «зворотний» зв'язок. *Кримінологія збагачує науку кримінального права* знаннями щодо причин і умов вчинення злочинів, заходів їх попередження, особистості злочинця, суспільної небезпечності злочину як його суттєвої соціальної властивості тощо. Заслугує на особливу увагу кримінологічний аналіз окремих інститутів і норм кримінального права під кутом зору виконання ними функції попередження злочинів [19]. Кримінологічна наука, маючи свою специфічну спрямо-

ваність та інше коло завдань, робить кримінально-правову науку більш змістовною, оскільки вона використовує ці данні для обґрунтування своїх наукових висновків.

Отже, інтегративний підхід щодо з'ясування співвідношення кримінології і науки кримінального права (інших наук кримінального циклу) є важливим і досить перспективним напрямом наукових кримінологічних досліджень.

Висновок. *Проведений аналіз співвідношення кримінологічної і кримінально-правової наук дає підстави визнавати кримінологічну науку як самостійну юридичну наукову дисципліну, що відноситься до блоку кримінальних наук і знаходиться у тісних інтеграційних зв'язках з наукою кримінального права.*

Список використаної літератури

1. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 13—15, 17—19.
2. Карпец И. И. Соотношение криминологии, уголовного, исправительно-трудового права // Сов. гос. и право. 1981. № 4 С. 77—79.
3. Афанасьева О. Р. Криминология и предупреждение пре ступлений: ученик и практикум для СПО / О. Р. Афанасьева, М. В. Гончарова, В. И. Шиян. М.: Юрайт, 2017. С. 9—13.
4. Дальшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии: монографія / И. Н. Дальшин. Харьков: Прапор. 2005. С. 6; Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. 2008. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. С. 20.
5. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 14—17.
6. Наука кримінального права: Велика українська юридична енциклопедія: Кримінальне право. Т. 17. Харків: Право, 2016. С. 539—543.
7. Зеленецкий В. С. Общая теория борьбы с преступностью. 1. Концептуальные основы. Харків: Основа, 1994. 321 с.
8. Антонян Ю. М. Криминология. Избранные лекции. М.: Логос, 2004; С. 12—13; Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 13—14.
9. Лунеев В. В. Криминология: учебник для академического бакалаврата. Юрайт, 2017. С. 15—16.
10. Кедров В. М. Соотношение фундаментальных и прикладных наук // Вопросы философии. 1972. № 2. С. 45—53.
11. Алексеев С. С. Отрасли советского права: проблемы, исходное положение // Сов. гос. и право. 1979. № 9. С. 20—21; Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категории теории права. М., 1976. С. 28—33.
12. Кедров В. М. Зазнач. праця.
13. Панов Н. И. Понятийные аппараты наук уголовного цикла: соотношение и взаимосвязь / Государство и право. 2001. № 5. С. 57—60.
14. Панов Н. И. Зазнач. праця.
15. Ковалев М. И. О роли научных понятий в уголовном праве и криминологии // Правоведение. 1980. № 5. С. 58.

16. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків; Київ: Харк. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України; Золота миля. 2017. С. 361.

17. Шестаков Д. А. Криминология: преступность как свойство общества. Краткий курс. СПб., 2001. С. 80.

18. Кондратюк Л. В., Овчинский В. С. Еще раз о криминологическом понятии преступности и преступления // Журнал российского права. 2004. № 9. С. 113—119 ; Горшенков Г. Н. Криминология: научные инновации. Нижний Новгород, 2009. С. 168; Корсаков К. В. Криминологическое моделирование и язык криминологической науки К. В. Корсаков // Вестник Южно-уральского государственного университета. Серия: право. № 5. 2006. С. 156—157.

19. Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права. Томск: Изд-во ТГУ, 1981. С. 14—61.

Панов Н. И., Панова С. В. Криминологическая и уголовно-правовая науки: к проблеме соотношения и междисциплинарных научных связей.

Принимая во внимание, что в последние годы существует разность мнений о месте криминологической науки среди юридических наук и ее связи с уголовно-правовой наукой, в статье проводится сравнительный анализ соотношения этих наук, рассматриваются вопросы соотношения и взаимосвязи понятийных аппаратов, исследуется взаимозависимость между ними. Обосновывается авторский взгляд на определение места и роли криминологической науки как юридической научной дисциплины в системе наук, относящихся к блоку криминальных.

Ключевые слова: криминологическая наука, уголовно-правовая наука, науки криминального цикла, понятийный аппарат криминологии и уголовного права, междисциплинарные связи криминологии и уголовного права.

Panov N. I., Panova S. V. Criminological and criminal science: to the problem of correlation and interdisciplinary scientific relations.

Taking into account the fact that in recent years there is a difference of opinion about the place of criminological science among the legal sciences and its connection with criminal law science, in the article a comparative analysis of the ratio of these sciences is considered, the issues of correlation and interconnection of conceptual apparatus are considered and investigated, interdependence between them are investigated too. The author's opinion on the place and role of criminological science, as a legal scientific discipline, in the system of sciences, which belongs to the block of criminal sciences, is substantiated.

Key words: criminological science, criminal law science, criminal cycle science, conceptual apparatus of criminology and criminal law, interdisciplinary ties of criminology and criminal law.

Д. С. Махновський,
Старший науковий співробітник
Центру досліджень інтелектуальної власності
та передачі технологій НАН України

УДК:334.752

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОВЕДЕННЯ ПРИКЛАДНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ РОЗРОБОК

У статті досліджуються проблеми законодавчого регулювання проведення спільних наукових досліджень та розробок бюджетними науковими установами і підприємствами та подальшої комерціалізації результатів спільних розробок, розглянуті проекти законодавчих актів, які вносять зміни та доповнення до такого регулювання, а також запропоновані напрями вдосконалення такого регулювання.

Ключові слова: закон, договір, спільна діяльність, виконання науково-дослідних робіт, прикладні наукові дослідження, комерціалізація результатів спільних розробок.

Партнерство між державними науковими установами, університетами та підприємствами з проведення прикладних досліджень та спільної комерціалізації розробок в інтересах підприємств, реалізації проектів трансферу технологій та інноваційних проектів є одним із провідних механізмів сучасної інноваційної системи ЄС, США та інших країн. Це дозволяє, наприклад, в ЄС, залучати на 1 євро бюджетних витрат на дослідження та інновації від 2 до 3 євро коштів приватних підприємств [8].

Дослідженням договору про спільну діяльність присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема О. Є. Блажівської, Ю. А. Дмитрієвої, В. М. Коссака, О. А. Підпригори, О. Є. Сімсон, Є. О. Харитонова та багатьох інших. Але слід зазначити, що об'єктом досліджень була переважно спільна діяльність, що

здійснюється на основі об'єднання вкладів учасників і договір простого товариства. Метою дослідження є аналіз законодавчого регулювання спільної діяльності, що відбувається без об'єднання вкладів учасників.

Однією з форм партнерства між державними науковими установами, університетами та підприємствами є здійснення спільної діяльності з проведення прикладних досліджень та спільної комерціалізації розробок, при виконанні інноваційних проектів, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів на національному рівні або міжнародними організаціями, що здійснюється шляхом укладання договору про спільну діяльність без об'єднання вкладів або з об'єднанням вкладів.

Цивільним кодексом Української РСР 1964 р., що діяв до 01.01.2004 р., було

передбачено сумісну діяльність у визначеній сфері — капітальне будівництво та спільне використання збудованих об'єктів (глава 38 «Сумісна діяльність»). За договором про сумісну діяльність сторони зобов'язуються сумісно діяти для досягнення спільної господарської мети, у сфері капітального будівництва та подальшого спільного використання збудованих об'єктів. Громадяни укладали договір про сумісну діяльність лише для задоволення своїх особистих побутових потреб. Договори про сумісну діяльність між громадянами і соціалістичними організаціями не допускалися.

У прийнятому 16 січня 2003 р. ЦК України главу щодо здійснення спільної діяльності було прийнято у новій редакції. Відповідно до ст. 1130 за договором про спільну діяльність сторони (учасники¹) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законів. Спільна діяльність може здійснюватися на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство) або без об'єднання вкладів учасників [1]. Зазначені зміни у законодавстві дозволили науковим установам та господарюючим суб'єктам здійснювати спільну діяльність, зокрема щодо комерціалізації результатів розробок, винаходів та інших об'єктів промислової власності шляхом укладення договорів про спільну діяльність без об'єднання вкладів, а також створення спільних підприємств, у формі простих товариств, на підставі договорів про спільну діяльність з об'єднанням вкладів.

Проте у 2012 р. Кабінетом Міністрів України постановою № 296 від 11.04.12 було затверджено порядок укладення договорів про спільну діяльність державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 відсотків (далі — Порядок). Вказаний Порядок фактично унеможливив використання договорів про спільну діяльність для

здійснення спільної комерціалізації результатів розробок науковими установами та господарюючими суб'єктами.

Так, Порядком передбачено, що наукова установа, яка має намір укласти договір про спільну діяльність (незалежно від того, чи укладається договір про спільну діяльність без об'єднання вкладів або договір про спільну діяльність з об'єднанням вкладів), подає Національній або галузевій академії наук України звернення щодо погодження укладення договору, яке повинно відповідати вимогам, визначеним Порядком. Національна або галузева академія наук України готує протягом місяця за погодженням з Мінекономрозвитку, Мінфіном, Фондом державного майна та Мін'юстом відповідний проект рішення Кабінету Міністрів України. Узгоджений проект рішення щодо погодження укладення договору разом із додатками Національна або галузева академія наук України подає в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України [4].

Наведений вище Порядок унеможливив швидке та ефективно укладання договорів про спільну діяльність та призвів до незастосування такої форми взаємовідносин між науковими установами та підприємствами при організації спільного проведення наукових досліджень та комерціалізації їх результатів. Вказане значною мірою ускладнило здійснення державно-приватного партнерства та співробітництва між науковими установами та суб'єктами підприємництва.

До проблем здійснення державно-приватного партнерства та співробітництва між науковими установами та суб'єктами підприємництва було привернуто увагу під час парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави», що відбулися 2 липня 2014 р. [3]. Так, у Рекомендаціях до парламентських слухань зазначалася необхідність запровадити за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності програми проведення прикладних до-

¹ Аналіз змісту ст.1144 ЦК України вказує на те, що учасниками договору про спільну діяльність можуть виступати як юридичні, так і фізичні особи.

сліджень, конструкторсько-технологічних та дослідно-конструкторських робіт, трансферу технологій за участі наукових установ та вищих навчальних закладів, представників промисловості на засадах спільного фінансування робіт за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів підприємств.

З метою виконання Рекомендацій парламентських слухань Міністерством освіти і науки України 15.04.2015 р. було створено робочу групу з розробки нової редакції Закону України «Про інноваційну діяльність», до якої ввійшли фахівці НАН України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, НАПрН України, Державної служби інтелектуальної власності України тощо. Результатом роботи робочої групи став проект Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» [7], який містив розділ VII «Публічно-приватне партнерство у сфері інноваційної діяльності». У проекті було надано визначення публічно-приватного партнерства у сфері інноваційної діяльності та визначені засади публічно-приватного партнерства в сфері інноваційної діяльності, форми публічно-приватного партнерства, фінансові відносини у публічно-приватному партнерстві, а також порядок укладення рамкового договору на реалізацію інноваційного проекту та істотні умови рамкового договору на реалізацію інноваційного проекту. Проектом було передбачено дві основні форми реалізації публічно-приватного партнерства в сфері інноваційної діяльності — інституціональна та договірна.

Інституціональна форма передбачала заснування публічним і приватним партнерами юридичної особи у порядку та в організаційно-правовій формі, встановленому чинними законодавчими актами України, також зазначалось, що публічно-приватне партнерство може набувати організаційної форми господарських об'єднань (об'єднань підприємств).

Реалізацію публічно-приватного партнерства в договірній формі пропонувалося здійснювати шляхом укладення

рамкового договору на виконання інноваційного проекту у письмовій формі в порядку, встановленому цим Законом (п. 4 ст. 287). Тобто пропонувалося здійснювати публічно-приватне партнерство в сфері інноваційної діяльності у договірній формі шляхом укладання двох договорів: рамкового договору та основного договору на реалізацію інноваційного проекту, з жорстким дотриманням порядку погодження цих договорів з органом, до сфери управління якого належить публічний партнер. Також рамковий договір передбачав об'єднання вкладів партнерів без створення юридичної особи, що звужувало та ускладнювало здійснення публічно-приватного партнерства. Слід зазначити, що Порядок погодження договорів містив невизначеності щодо переліку документів, а окремі статті мали внутрішні суперечності.

Тому на стадії погодження проекту Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» НАН України було запропоновано доопрацювати частину VII «Публічно-приватне партнерство у сфері інноваційної діяльності» проекту Закону з метою приведення положень щодо договорів про спільну діяльність у відповідність до законодавства та практики ЄС та забезпечення ефективності їх укладання. В зауваженнях зазначалось, що законодавство та практика укладання договорів в ЄС, зокрема: не передбачають об'єднання вкладів сторін договору; визначають, що кожна зі сторін фінансує свою діяльність за рахунок власних коштів або коштів, отриманих від державних установ, фондів, коштів партнера; здійснення робіт за договором визначається відповідним планом робіт; сторона договору несе відповідальність, як правило, в межах прийнятих зобов'язань щодо його виконання.

У рамках підготовки Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти слухань з питання «Законодавче забезпечення розвитку Національної інноваційної системи: стан та шляхи вирішення» Міністерством освіти і науки було надано матеріали до слухань, що містили проекти законів України «Про

підтримку та розвиток інноваційної діяльності», «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання інновацій)», «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо стимулювання інновацій)». Так, у проекті Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності», що був представлений на слуханнях, до розділу VIII «Публічно-приватне партнерства у сфері інноваційної діяльності» були внесені наступні зміни:

— виключено поняття Рамкового договору на реалізацію інноваційного проекту при договірній формі здійснення державно-приватного партнерства та порядку його укладання;

— державно-приватне партнерство у договірній формі здійснюється шляхом укладання договору про спільну діяльність без об'єднання вкладів або укладанням договору про спільну діяльність з об'єднанням вкладів;

— визначено окремі порядки укладання договору про спільну діяльність без об'єднання вкладів та договору про спільну діяльність з об'єднанням вкладів. Так, укладення договору про спільну діяльність без об'єднання вкладів здійснюється публічними партнерами без застосування конкурсних засад визначення приватного партнера, а також без застосування процедури погодження з органами державної влади та місцевого самоврядування, якщо такий договір не вимагає передачі, відчуження, надання у заставу або оренду майнових комплексів, що належать до основних фондів публічних партнерів;

— умови спільного фінансування, визначені у ст. 35 проекту Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності», були доповнені умовами, які повинні узгодити сторони договору про спільну діяльність з об'єднанням вкладів (п. 6 ст. 356).

У Рекомендаціях слухань, що відбулись 15 червня 2016 р., рекомендувалося Кабінету Міністрів України: внести до 1 вересня 2016 р. на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про підтримку та розвиток інновацій-

ної діяльності», передбачивши, зокрема, спрощення ведення спільної діяльності державних вищих навчальних закладів та наукових установ та суб'єктів господарювання приватної форми власності, приведення положень щодо договорів про спільну діяльність у відповідність до законодавства та практики Європейського Союзу.

Зауважимо, що зазначений проект Закону вже близько двох років розглядається міністерствами.

Також 26.09.2016 р. відбулася нарада у Прем'єр-міністра України В. Б. Гройсмана з питання «Про реформування наукової сфери, розвиток академічної науки» (далі — Нарада). У протоколі Наради зазначалося: «МОН, Фонду державного майна за участю Національної академії наук, національних галузевих академій наук опрацювати питання щодо спрощення процедури провадження спільної діяльності державними вищими навчальними закладами та науковими установами і суб'єктами господарювання приватної форми власності, приведення положень щодо договорів про спільну діяльність у відповідність до законодавства та практики ЄС, а також стосовно створення вищими навчальними закладами та науковими установами підприємств, що провадять інноваційну діяльність, та внести відповідні пропозиції». Відповідно до результатів Наради НАН України були направлені до МОН України Пропозиції щодо внесення змін до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11.04.2012 р. № 296, із заміною розповсюдження цього Порядку — лише на договори про спільну діяльність з об'єднанням вкладів учасників.

Проте станом на червень 2018 р. відповідні зміни до Порядку Кабінетом Міністрів України не були внесені.

Висновки. Законодавство України, за яким здійснюється регулювання спільної діяльності наукових установ та вищих навчальних закладів щодо проведення прикладних наукових досліджень та комерціалізації результатів розробок спільно з суб'єктами господарювання, не

відповідає законодавству та практиці ЄС та унеможливує застосування інституту спільної діяльності при комерціалізації результатів досліджень, що отримуються установами винаходів та інших об'єктів промислової власності науковими установами бюджетної сфери України. У зв'язку з зазначеним актуальним є: внесення змін до Закону України «Про управління об'єктами державної власності» з визначенням, що при здійсненні спільної діяльності без об'єднання вкладів для виконання науково-технічних та інноваційних проектів бюджетними установами не здійснюється узгодження укладання договорів

про спільну діяльність з органами державної влади; внесення змін до Порядку укладення державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 відсотків, договорів про спільну діяльність, договорів комісії, доручення та управління майном, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 11.04.12 № 296, з визначенням, що зазначений порядок розповсюджується лише на укладання договорів про спільну діяльність з об'єднанням вкладів.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. // Відомості Верховної Ради 1966. № 46. ст. 284. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України., 2003. №№ 40—44. ст. 356. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
3. Рекомендації слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» (11 лютого 2015 р.). URL: <http://kno.rada.gov.ua/>.
4. Рекомендації слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти: «Законодавче забезпечення розвитку Національної інноваційної системи: стан та шляхи вирішення» (15 червня 2016 р.). URL: <http://kno.rada.gov.ua>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку укладення державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 відсотків, договорів про спільну діяльність, договорів комісії, доручення та управління майном» від 11.04.12 р. № 296. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
6. Проект Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності». URL: <http://kno.rada.gov.ua>.
7. Проект Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності». URL: <http://mon.gov.ua>.
8. Regulation (EU) № 1291/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing Horizon 2020 — the Framework Programme for Research and Innovation (2014—2020) and repealing Decision No 1982/2006/EC. URL: <http://ec.europa.eu/research>.
7. Федькович О. В. Регулювання порядку укладення договорів про спільну діяльність за участю державних підприємств у законодавстві України. URL: <http://www.justinian.com.ua>.
8. Капіца Ю. М. Публічно-приватне партнерство у сфері інновацій в Україні: існуючі обмеження та напрямки правового врегулювання: матер. VIII Міжнар. бізнес-форуму «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні». м. Київ. 17 березня 2016 р. С. 77—79.

Махновский Д. С. Законодательное регулирование совместной деятельности при проведении прикладных научных исследований и совместной коммерциализации результатов разработок.

В статье исследуются проблемы законодательного регулирования проведения совместных научных исследований и разработок бюджетными научными организациями и предприятиями с дальнейшей коммерциализацией результатов совместных разрабо-

ток, рассмотрены проекты законодательных актов, которые вносят изменения и дополнения данного регулирования, а также предложены направления совершенствования указанного регулирования.

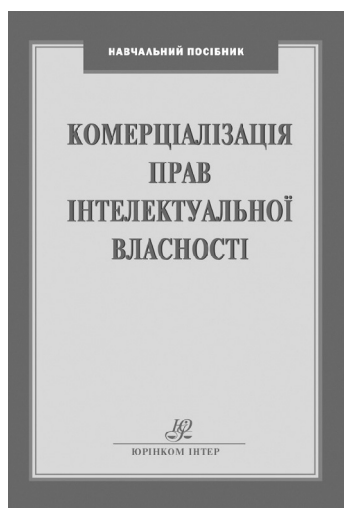
Ключевые слова: закон, договор, совместная деятельность, выполнение научно-исследовательских работ, прикладные научные исследования, коммерциализация результатов совместных разработок.

Makhnovsky D. S. Legislative regulation of joint activity in applied researches and joint commercialization of development results.

Center for Intellectual Property Researches and Technology Transfer, National Academy of Sciences of Ukraine, Senior Research Fellow.

The article deals with the problems of legislative regulation of conducting joint researches and developments by budget scientific institutions and enterprises and further commercialization of the results of joint developments. There are considered drafts of legislative acts with amendments and additions to such regulation, as well as there are being proposed directions for improving of such regulation.

Key words: law, agreement, joint activity, execution of research works, applied scientific researches, commercialization of the results of joint developments.

Коваль І. Ф.

Комерціалізація прав інтелектуальної власності: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 272 с.

ISBN 978-966-667-709-2

Навчальний посібник розкриває навчальний матеріал з дисципліни «Комерціалізація прав інтелектуальної власності». На підставі аналізу чинного законодавства, правозастосовної практики, наукових досліджень в галузі права інтелектуальної власності висвітлено зміст, способи, правові форми комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності, підстави і механізм захисту прав інтелектуальної власності. Наводяться плани практичних занять, контрольні запитання і практичні завдання за кожною темою.

Посібник призначений для студентів, аспірантів, викладачів, юристів, економістів, а також усіх, хто цікавиться питаннями комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Р. С. Кірін,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

УДК 349.4 : 502.7

ЛЕГАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ОХОРОНА НАДР»

У статті аналізуються наукові та законодавчі положення, пов'язані з охороною надр. Досліджуються види надроохоронних діянь, об'єктно-суб'єктний склад надроохоронних відносин. Автор пропонує комплексний підхід до правового визначення поняття «охорона надр», формулює дану дефініцію задля правильної кваліфікації складу правомірної поведінки чи правопорушень у сфері охорони надр.

Ключові слова: охорона надр, правове визначення, об'єкти і суб'єкти надроохоронних відносин, надроохоронні діяння.

Країни, підземна частина території яких містить доступні та цінні ресурси, цілком усвідомлюють їх вирішальне значення для економіки, національної безпеки і підтримки високого життєвого рівня населення. В той самий час, при всій користі, слід враховувати й інший бік сукупності специфічних ознак, притаманних георесурсам. По-перше, це приналежність надр, як одного з видів природних ресурсів, до об'єктів права власності Українського народу. По-друге, мінеральні ресурси планети відносяться до категорії вичерпних, які не підлягають ні відновленню, ні самовідновленню. По-третє, ресурси надр поширені у земній корі (підземна та піддонна частини) нерівномірно, їх кількість та якість територіально та просторово неоднорідна. По-четверте, активний контакт людини з надрами, як правило, характеризується підвищеною промисловою, техногенною та екологічною небезпекою і шкодою, а природні процеси навіть у пасивній частині земної кори (частина,

що перебуває поза активним контактом) наразі є важкопрогнозованими та практично некерованими. По-п'яте, пошук потенційних та освоєння реальних ресурсів надр поєднує в собі надзвичайно витратні та прибуткові види господарської діяльності, які, в умовах нестабільного ринку гірничої продукції та нестабільної рентної політики, можуть перебувати в діапазоні від дотацій до надприбутків. По-шосте, сучасний рівень інтелектуального та технологічного розвитку людства й досі залишає переважну частину георесурсів унікальними, безальтернативними та необхідними для подальшого прогресу, а іншу частину — непізнаними, нерентабельними чи недоступними.

Відтак, жодна з країн — активних надрокористувачів не обходить увагою питання правового регулювання не тільки процесів користування надрами, а й їх безпеки і охорони. При цьому очевидно, що специфіка предмета надроохоронного права, як невід'ємної складової надрового права, визначається, головним чином,

розумінням поняття «охорона надр», його складом і змістом.

Проблема полягає в тому, що, з юридичного погляду, зазначену категорію можна розглядати в кількох аспектах, як то: окрему складову надрового права та законодавства (розділ VI «Охорона надр» Кодексу України про надра (далі — КпН); завдання КпН (ст. 2) і принцип надрового права; гарантію у механізмі захисту надрових прав; юридичний обов'язок користувачів надр (ст. 24 КпН); елемент правового режиму надр; форму регуляторної та управлінської діяльності у сфері надрових відносин (статті 7—12 КпН); сукупність заходів, засобів, вимог, приписів, правил, повноважень, діянь, процедур із відповідними стадіями та етапами (статті 56—59 КпН). І саме останній аспект, як у теорії, так і в практиці, розглядається визначальним при формулюванні цього багатозначного поняття. Крім того, слід враховувати, що комплексність правового визначення поняття «охорона надр» відіграє ключову роль при кваліфікації складу правомірної поведінки чи правопорушень у цій сфері.

Новітня історія наукових проблем надрового права не відрізняється широким колом досліджень, проте окремі надроохоронні поняття розглядалися в роботах представників вітчизняного надрового та адміністративного права.

Так, О. П. Шем'яков у підрозділі 2.3 своєї дисертації надав визначення «*правова охорона надр*» [1, с. 15]. Інший вітчизняний науковець, О. М. Олійник, сформулював власне розуміння зазначеної дефініції, вважаючи, що він удосконалив її доктринальне визначення [2, с. 5—6]. Подібні авторські визначення в своїх дослідженнях наводили Т. В. Лісова [3] та В. В. Стрельник [4].

Термін «*зміст правової охорони надр*» розкривали і вдосконалювали вже згадані вітчизняні правники [1, 2], а термін «*зміст охорони надр*» — представники гірничої науки [5].

О. Ю. Макаренко запропонував визначення поняття «*предмет адміністративних правовідносин у галузі охорони*

надр» [6], а О. О. Сурілова подала результати розробки поняття «*концептуальна модель адміністративно-правового регулювання у сфері використання і охорони надр*» в Україні [7].

Нарешті, результати щодо власне поняття «*охорона надр*» розкривалися і у нормативних джерелах, і у енциклопедичних виданнях, і у доробках науковців, серед яких слід відзначити сучасне технократичне підзаконне формулювання [8], довідникові трактовки [5, 9], а також удосконалені наукові положення О. А. Грицан [10, с. 7] та Є. В. Шульги [11].

Аналіз наведених понять дозволив зробити висновок про їх певні недоліки та наявність значного потенціалу на шляху подальшого розвитку розуміння цієї непростой і вкрай необхідної правової категорії [12].

Отже, вибір мети статті визначено актуальністю зазначених проблем і полягає в представленні комплексного підходу до правового визначення поняття «*охорона надр*», формулюванні даної дефініції задля правильної кваліфікації складу правомірної поведінки чи правопорушень у сфері надроохоронних відносин.

Зміст вищенаведених понять дав підстави виділити та систематизувати сукупність основних питань, відповіді на які розкривають сучасне уявлення науковців про охорону надр, а саме: а) що охороняє (об'єкт охорони); б) за допомогою чого (чим) охороняє (заходи, засоби охорони); в) для чого охороняє (мета, наслідки охорони). При цьому зазначимо, що подані відповіді у проаналізованих дефініціях вбудовані виключно диференційовано. Жодне інтегроване поняття охорони надр у вітчизняних дослідженнях на сьогодні не оприлюднено.

Крім того, комплексна дефініція, на нашу думку, має відповідати й на низку інших питань, які б довершили її будову, а саме:

- хто охороняє (суб'єкт охорони);
- чому охороняє (мотив охорони);
- де охороняє (територія, простір охорони);

— коли (на якій стадії) охороняє (час охорони);

— від чого та від кого охороняє (об'єкт та суб'єкт загрози, шкоди);

— як охороняє (якість, кількість, дієвість охорони);

— в якому стані знаходиться об'єкт охорони (якість, кількість попереднього впливу на об'єкт).

Звичайно, не йдеться про обов'язковість розкриття при формулюванні цього поняття усіх його елементів, натомість необхідність комплексної дефінітивної конструкції вимагає їх достатньої наявності.

Убачається також доцільним враховувати специфіку охорони надр як природного об'єкта (об'єкта, що не використовується, не використовувався чи заборонений до використання) та надр як природного ресурсу (об'єкта, що використовується або об'єкта, що не використовується, але був у використанні та не заборонений для подальшого використання), а також особливості охорони надр при різних, встановлених законом, видах користування (ст. 14 КпН), адже, як правило, суб'єкт користування об'єктом (надрами) зобов'язаний виконувати вимоги щодо його охорони. Водночас, охороняючи об'єкт (надра), суб'єкт або віднімає (вилучає) користь, цінність об'єкта, яка ніколи не відновиться до первинного стану, або отримує користь від природного чи техногенно зміненого стану об'єкта (надр).

До того ж, згідно із ч. 2 ст. 11 КпН, органи, що здійснюють державне управління у галузі охорони надр, зобов'язані надавати та публікувати інформацію про стан охорони надр в обсязі, необхідному для забезпечення прозорості у видобувних галузях, у порядку, встановленому урядом. Натомість проект Закону про забезпечення прозорості у видобувних галузях 03.07.2018 р. був відправлений парламентом на повторне друге читання.

Розглядаючи термін «охорона» як дію за значенням «охороняти», зі змісту ст. 56 КпН можна виділити такі види вимог до охоронних дій:

— забезпечувати вивчення;

— додержуватися порядку надання;

— не допускати самовільне користування;

— раціонально вилучати і використовувати;

— не допускати шкідливого впливу;

— охороняти від затоплення, обводнення, пожеж та інших факторів;

— запобігати необґрунтованій та самовільній забудові;

— додержуватися встановленого порядку використання;

— запобігати забрудненню при зберіганні, захороненні, скиданні;

— додержуватися вимог, передбачених законодавством.

Підзаконне тлумачення поняття «охорона надр» [8] передбачає всього дві охоронні дії:

— забезпечувати найповніше комплексне вилучення;

— забезпечувати збереження або припустимі зміни.

Отже, надроохоронні дії у часі та за змістом можна поділити на запобіжні, оперативні та захисні. При цьому, очевидно, що охорона надр, так само, як і порушення правил їх охорони, може здійснюватися як активними діями, так і бездіяльністю. Остання, у випадку правомірної поведінки, полягатиме у забороні дій (недопущення, утримання від дій), тому більш правильним, при характеристиці заходів охорони надр, буде вживання терміна «надроохоронні діяння», під яким пропонується розуміти такі види:

— охорона надр шляхом здійснення дій (активна охорона);

— охорона надр шляхом утримання від дій (пасивна охорона).

Таким чином, правомірними надроохоронними діями є дії — активне виконання обов'язку, законної вимоги, виконання встановлених правил, або бездіяльність — пасивне виконання, додержання обов'язку, покладеного на суб'єкта, запобігання, дотримання (невиконання) встановленої заборони. В свою чергу, протиправна дія і протиправна бездіяльність є двома можливими варіантами протиправного надроохо-

ронного діяння, тобто протиправної поведінки суб'єкта. Під протиправною надрохоронною дією слід розуміти активне невиконання правил, законної вимоги, обов'язку, порушення встановленої заборони. Під протиправною надрохоронною бездіяльністю — пасивне невиконання обов'язку, покладеного на суб'єкта.

З тих самих положень надрового законодавства можна виокремити об'єктно-суб'єктний склад надрохоронних відносин: 1) об'єкти: 1.1) природні; 1.2) техногенні; 1.3) комбіновані; 1.4) загальні, родові, безпосередні; 1.5) особливо цінні; 1.6) супутні; 1.7) опосередковані; 2) суб'єкти: 2.1) державного регулювання; 2.2) державного управління; 2.3) громадські; 2.4) виробничі. Розкриття даного складу було виконано автором у попередній роботі [13].

Крім того, слід відмітити, що правому регулюванню надрохоронних відносин притаманна міжгалузевість: 1) *конституційно-правова* — надра є об'єктом права власності Українського народу (ст. 13 Конституції України); 2) *надроправова* — угоди або дії, які в прямій або прихованій формі порушують право власності Українського народу на надра, є недійсними (ст. 4 КпН, ст. 47 КпАП); — у разі порушення вимог ст. 56 та інших статей КпН користування надрами може бути обмежено, тимчасово заборонено (зупинено) або припинено в порядку, встановленому законодавством (ст. 57 КпН); — самовільне користування надрами та забудова площ залягання корисних копалин з порушенням встановленого порядку припиняються без відшкодування понесених витрат (ст. 66 КпН); 3) *еколого-правова* — надра, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період, підлягають державній охороні.

Враховуючи, що одним з найважливіших засобів забезпечення охорони надр є юридична відповідальність, КпН (ст. 65) закріпив, що порушення законодавства про надра тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність згід-

но із законодавством України. Тож логічно виділити й такі види охорони як: 4) *адміністративно-правова* — ст. 57 Кодексу про адміністративні правопорушення (далі — КпАП) передбачає відповідальність за порушення вимог щодо охорони надр; 5) *кримінально-правова* — ст. 240 Кримінального кодексу (далі — КК) передбачає відповідальність за порушення правил охорони або використання надр.

Цікаво, що КпАП (ст. 57) під *порушенням вимог* щодо охорони надр розуміє *невиконання правил* охорони надр, а КК (ст. 240) — під *порушенням правил* охорони надр — *порушення встановлених правил* охорони надр. Отже, виконуючи зобов'язально-правову аналогію, можна стверджувати, що правила слід вважати порушеними у разі їх невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом встановлених вимог. Тобто порушення правил (вимог) може відбуватися у двох видах — невиконання правил (вимог) і неналежне виконання правил (вимог).

Також слід звернути увагу, на той факт, що природоохоронні норми розглядають під об'єктом охорони те саме, що і норми КпАП та КК під предметом правопорушення, в той час, як під об'єктом правопорушення останні розглядають суспільні відносини, що складаються у сфері охорони надр чи встановлений *порядок охорони надр*, а об'єктивна сторона проявляється у порушенні встановлених *правил охорони надр*.

Стосовно останніх, слід звернути увагу й на положення ст. 51 КпН, які вимагають проводити розробку родовищ твердих, рідких і газоподібних корисних копалин та переробку мінеральної сировини згідно із затвердженими проектами та планами робіт, правилами технічної експлуатації та охорони надр. Наприклад, щодо родовищ твердих корисних копалин в Україні діють Єдині правила охорони надр при розробці родовищ твердих корисних копалин (НПАОН 00.0-1.01-85), які затверджені постановою Держгіртехнагляду СРСР від 14.05.1985 р. № 22 і складаються з та-

ких розділів: 1. Загальні положення. 2. Основні вимоги до проектування, будівництва та вводу в експлуатацію підприємства з видобування корисних копалин. 3. Геологічне та маркшейдерське забезпечення гірничих робіт та облік запасів. 4. Планування та проектування розвитку гірничих робіт. 5. Розкриття та підготовка родовищ. 6. Видобувні (очисні) роботи. 7. Додаткові вимоги до розробки родовищ зі складними гірничо-геологічними умовами. 8. Підготовка видобутих корисних копалин до відвантаження та переробки. 9. Охорона навколишнього природного середовища при розробці родовищ. 10. Ліквідація та консервація підприємств з видобування корисних копалин. 11. Нагляд і контроль за використанням і охороною надр, відповідальність за порушення Правил.

В аспекті цього дослідження цікавими є окремі положення останнього розділу, згідно з якими, по-перше, визначено суб'єктний склад, який може нести відповідальність (кримінальну, адміністративну, дисциплінарну) за порушення законодавства про надра та невиконання зазначених Правил, а саме — посадові особи та інженерно-технічні працівники (п. 11.9). По-друге, підприємства, організації та установи, зобов'язані відшкодувати збитки, спричинені невиконанням Правил (п. 11.10), у тому числі — за допущені при розробці родовищ наднормативні втрати корисних копалин, а особи, з вини яких підприємства понесли витрати, пов'язані із відшкодуванням зазначених збитків, мають нести матеріальну відповідальність у встановленому порядку (п. 11.11).

Крім зазначених Правил, до групи загальних нормативно-правових актів про охорону надр слід віднести акти, що регулюють два основні види відносин: 1) охорона надр при здійсненні та припиненні ведення гірничих робіт: 1.1) безпечне ведення робіт біля затоплених виробок; 1.2) визначення і контроль добувних і розкривних робіт на кар'єрах; 1.3) порядок і контроль безпечного ведення гірничих робіт у небезпечних зонах; 1.4) порядок ліквідації і консервації підприємств з добування корисних

копалин; 2) втрати корисних копалин: 2.1) визначення і облік втрат корисної копалини під час добування блоків; 2.2) економічна оцінка і нормування втрат твердих корисних копалин під час добування на підприємствах хімічної промисловості; 2.3) визначення і облік втрат твердих корисних копалин під час добувних робіт; 2.4) оцінка економічних наслідків втрат корисних копалин під час розробки родовищ; 2.5) нормування втрат твердих корисних копалин під час добувних робіт.

До групи спеціальних підзаконних актів, що регулюють надроохоронні відносини, згідно з наказом Державної служби України з питань праці від 24.05.2018 р. № 55 «Про затвердження Показчика нормативно-правових актів з охорони праці», відносяться правила, інструкції, вказівки, положення, методичні керівництва у таких видах економічної діяльності як: видобування вугілля (код КВЕД 10); видобування нафти і газу (код КВЕД 11); видобування металевих руд (код КВЕД 13); видобування мінеральних вод (код КВЕД 14); інші галузі добувної промисловості (код КВЕД 14); маркшейдерські, геодезичні роботи (код КВЕД 74).

Отже, цілком очевидно, що в Україні формується і потребує подальшого вдосконалення специфічна сукупність нормативних приписів законодавства про надра, які регулюють певну групу суспільних відносин, що виникають, існують і припиняються з приводу охорони надр та базується на особливому внутрішньогалузевому регулятивному принципі, який полягає у необхідності забезпечення охорони природного ресурсу, що є вичерпним та невідновлювальним об'єктом права власності Українського народу. Підтвердженням наявності зазначеної складової національного законодавства є виділення у Класифікаторі галузей законодавства категорії «Охорона надр» (код 270.190.000) [14].

Висновки. Таким чином, викладене вище дозволяє зробити такі підсумки.

1. Охорона надр — сукупність діянь уповноважених і зобов'язаних суб'єктів, спрямованих на розробку, організацію,

контроль та виконання комплексу заходів і вимог з охорони ресурсів і об'єктів надр, що залучені, незалучені чи заборонені до використання, а також навколонадрового середовища, тими методами і засобами, які встановлені законодавством та забезпечують комплексність і раціональність отримання корисних властивостей надр, попередження та мінімізацію шкідливого природного чи техногенного впливу на верхній шар літосфери.

2. Враховуючи надзвичайну важливість георесурсів для розвитку країни, законотворці мають віднайти можливість та бажання розробити і прийняти проект закону «Про охорону надр», в якому б, окрім регулювання загальних надроохоронних відносин (об'єкти, суб'єкти, принципи, вимоги, державний облік, контроль, стандартизація та

нормування, система заходів і порядок виконання робіт, обмеження та заборона використання надр, економіко-правовий механізм, відшкодування шкоди, юридична відповідальність тощо) зробили деталізацію норми з регулювання особливостей охорони надр при усіх стадіях і видах дозволеного користування надрами, повернення та вилучення ділянок надр із самовільного користування, квотування на видобуток окремих видів корисних копалин, забудова площ їх залягання, обмеження техногенного впливу та охорона техногенно порушеної літосфери, охорона особливо цінних ділянок надр та підземних вод, охорона надр при консервації чи ліквідації гірничих об'єктів, попередження псування, виснаження та забруднення надр, охорона надр в умовах природних катастроф тощо.

Список використаної літератури

1. Шем'яков О. П. Правове регулювання використання і охорони надр: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / Нац. юрид. академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 22 с.
2. Олійник О. М. Правове регулювання охорони надр за законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2010. 19 с.
3. Лісова Т. В. Правова охорона надр: сутність і тенденції розвитку // Проблеми законності. 2010. Вип. 112. С. 69—76.
4. Стрельник В. В. Правові питання здійснення екологічного контролю та нагляду у сфері охорони надр: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 21 с.
5. Мала гірнича енциклопедія: у 3 т. / за ред. В. С. Білецького. Т. 2. Донецьк: Донбас, 2007. 652 с.
6. Макаренко О. Ю. Адміністративно-правова охорона надр України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Харківській нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. 32 с.
7. Сурілова О. О. Адміністративно-правове регулювання у сфері використання і охорони надр: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Запорізький нац. ун-т. Запоріжжя, 2017. 34 с.
8. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 29.08.2011 р. № 303 «Про затвердження Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами» // Офіційний вісник України. 2011. № 73. Ст. 2766.
9. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2002. Т. 4: 720 с.
10. Грицан О. А. Правові засади екологічного контролю за використанням та охороною надр: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2009. 16 с.
11. Шульга Є. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері надрокористування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2012. 23 с.

12. Кірін Р. С. «Охорона надр»: специфіка побудови правової дефініції // Зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»: матер. конф. (м. Одеса, 7—10 червня 2018 р.) / відп. ред. Т. Є. Харитонова, Х. А. Григо'рева. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 30—34.

13. Кірін Р. С. Перспективи розвитку надроохоронного права // Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18—19 травня 2018 р.) / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. Київ, 2018. С. 33—37.

14. Наказ Мін'юсту України «Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України» від 02.06.2004 р. № 43/5. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_8268.

Кирич Р. С. Правовое определение понятия «охрана недр».

В статье анализируются научные и законодательные положения, связанные с охраной недр. Исследуются виды недроохраняемых действий, объектно-субъектный состав недроохраняемых отношений. Автор предлагает комплексный подход к правовому определению понятия «охрана недр», формулирует данную дефиницию с целью правильной квалификации состава правомерного поведения или правонарушений в сфере охраны недр.

Ключевые слова: охрана недр, правовое определение, объекты и субъекты недроохраняемых отношений, недроохраняемые деяния.

Kirin R. S. Legal decision of concept «conservation of bowels of the earth».

In the article is analyzed the scientific and legislative positions related to the conservation of mineral resources. Types of actions on the conservation of mineral resources, objective-subject composition of relations in the field of conservation of bowels of the earth are researched. An author offers the complex approach to legal determination of concept «the conservation of bowels of the earth».

This approach is based on the necessity to include in the structure of legal definition not only information about the object of the conservation, its aims and methods of achievement, but also about the subjects of the conservation, sources of harm, time, place, quality and amount of conservation actions.

Based on the review of legislative acts and regulations is proposed to draft and adopt a Law «About the conservation of bowels of the earth» that will regulate the specific group of public relations that arise, exist and terminate in connection with the conservation of bowels of the earth, and the Law will base on specific regulatory principle of necessity to ensure the conservation of bowels of the earth, which are an exhaustive and non-renewable object of the property right of the Ukrainian people.

The author formulates a definition «the conservation of bowels of the earth» for the purpose of correctly qualifying the composition of lawful conduct or offenses in this area.

Key words: *conservation of bowels of the earth, legal decision, object and subject of relations in the field of conservation of bowels of the earth, acts on the conservation of bowels of the earth.*

Б. В. Даниленко,
кандидат юридичних наук
Благодійний фонд соціального розвитку
Харківської області, експерт

УДК 349.414

СТРАТЕГІЯ РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЗЕМЛЯМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті автор аналізує положення прийнятої урядом України стратегії. Вона розглядається з позицій відповідності сучасним реаліям, обґрунтованості та реалістичності виконання, балансу публічних та приватних інтересів. Здійснено порівняння очікуваних результатів та заходів, передбачених для їх досягнення. Відзначено як сильні, так і слабкі сторони. Зроблено висновки щодо сутності документа, його відповідності законам України та ефективності регулювання земельних відносин.

Ключові слова: стратегія, державна політика, землі, сільське господарство, приватизація, оренда, права громадян, планування території, продовольча безпека.

7 червня 2017 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 413 «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними». Постановою затверджено Стратегію удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними (далі — Стратегія).

Політика держави у сфері земельних відносин з моменту здобуття Україною незалежності не відзначалася ані обґрунтованістю, ані послідовністю, ані передбачуваністю. Акти планового характеру не завжди приймалися своєчасно і, на жаль, мали низьку якість. Тому прийняття Стратегії — важлива подія, що матиме значний вплив на державну політику, яку не повинна оминати і наука.

Проблемам управління у сфері земельних відносин приділялася належна увага в роботах представників науки земельного права: І. О. Іконицької, М. І. Краснова, П. Ф. Кулинич, А. М. Мірошніченка, М. В. Шульги та ін. Нещодавно затверджена Стратегія — важливе джерело для прийняття управлінських рішень, яке вже активно використовується, проте ще не було предметом ґрунтовних наукових досліджень.

Метою статті є комплексне дослідження Стратегії для визначення її потенційної ефективності з урахуванням реалій земельних відносин, що склалися на сьогодні.

Стратегія складається з таких розділів:

- загальна частина;
- економічне становище;
- мета стратегії;
- завдання стратегії;

— пріоритети управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними;

— механізм реалізації стратегії, органи, що забезпечують реалізацію стратегії;

— система організації процесу виконання Стратегії;

— очікувані результати.

Варто зазначити, що, на відміну від інших подібних документів, Стратегія не має визначених часових рамок.

В розділі «Загальна частина», на нашу думку, послідовно, зрозуміло та адекватно реаліям сьогодення викладено сучасний стан земельних відносин та основні проблеми, які має вирішувати держава у цій сфері.

У Стратегії наголошено, що в структурі земельних ресурсів країни та землекористуванні спостерігаються значні диспропорції, поглиблення яких може становити загрозу навколишньому природному середовищу та життєвому середовищу.

Відзначено важливість системи позахисних лісових смуг у боротьбі з вітровою ерозією ґрунтів.

Приділено увагу парцеляції земель сільськогосподарського призначення.

Адекватно викладено відносини між орендодавцями та орендарями земель сільськогосподарського призначення: «З огляду на обмежені матеріальні ресурси у власників земельних часток (паїв), а також неможливість їх продажу практично єдиним способом існування дрібних власників на селі залишається передача земельних ділянок в оренду. Цією ситуацією користуються орендарі, визначаючи умови та занижену вартість орендної плати (середній розмір орендної плати на рік становить 1093 грн за 1 гектар)» [1].

Для порівняння наведемо розмір орендної плати у розвинутих країнах, що також надано у Стратегії: у США — до 10% ринкової вартості, у Канаді на оплату орендної плати витрачається 40—45% вирощеного врожаю, у Франції — 1/3 врожаю [1].

У Стратегії приділено увагу і проблемам тіньового обороту коштів стосовно державних земель сільськогосподарського призначення та рейдерських захопленнь земельних ділянок державної власності.

Також наголошено на занижених розмірах орендної плати за державні землі сільськогосподарського призначення: понад 27 000 договорів оренди укладено із розміром орендної плати від 1 до 3 відсотків нормативної грошової оцінки земель. А відповідно до п. 288.5.2 розмір орендної плати не може перевищувати 12 відсотків нормативної грошової оцінки земель. Внаслідок такої ситуації бюджети втрачають значні кошти.

У той самий час деякі положення розділу, що розглядається, викликають подив. Зокрема, вказано, що під час розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної власності не враховуються такі важливі фактори як, зокрема, передача земель сільськогосподарського призначення державної власності та прав на них через процедуру проведення земельних торгів.

Як це розуміти? Відповідно до ч. 1 ст. 134 Земельного кодексу України [2] земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них (оренда, суперфіцій, емфітевзис), у тому числі з розташованими на них об'єктами нерухомого майна державної або комунальної власності, підлягають продажу окремими лотами на конкурентних засадах (земельних торгах), крім випадків, встановлених ч. 2 цієї статті. Тобто «неврахування такого фактора» — грубе порушення закону, що також може містити склад злочину.

У розділі «Загальна частина» також надане нове визначення меті земельної реформи — передача землі ефективному власнику та запровадження еколого-економічної моделі господарювання. На нашу думку, це має непересічне значення для подальшого розвитку державної політики у сфері земельних відносин. Нарешті популістську стратегію роздачі земельних ресурсів країни колишнім членам радянських сільськогосподарських

підприємств змінено (принаймні, на рівні декларацій) на таку, що більше відповідає потребам суспільства. На помилковість спрощеного розуміння земельної реформи, яка зводиться лише до приватизації сільськогосподарських земель, вже неодноразово зверталася увага в юридичній літературі, зокрема П. Ф. Кулиничем [3, с. 172].

У розділі «Економічне становище» викладено цікавий огляд земельних відносин країн Європи. Проте чи місце йому у Стратегії? На нашу думку, такий огляд доречно було б викласти в обґрунтуванні прийняття документа, щоб аргументувати його положення, але аж ніяк не в основному тексті. І, що більш важливо з практичної точки зору, дані про земельні відносини інших країн жодним чином не використовуються в Стратегії, принаймні будь-які пояснення з цього приводу відсутні!

Метою стратегії є створення сучасної, прозорої і дієвої системи управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності, спрямованої на забезпечення захисту інтересів суспільства (насамперед учасників антитерористичної операції), територіальних громад та держави, а також раціонального та ефективного функціонування сільськогосподарських регіонів з урахуванням потреб розвитку населених пунктів, запобігання деградації земель, необхідності забезпечення продовольчої безпеки держави.

Завдання Стратегії, на нашу думку, викладено вкрай невдало. Деякі завдання більш правильно було б віднести до пріоритетів, в одному переліку викладено завдання різного порядку, деякі поняття не пояснюються. Наприклад, до завдань віднесено впровадження засад стратегічного менеджменту, проте не пояснюється, що мається на увазі під стратегічним менеджментом.

Так само і пріоритети викладено не належним чином. Наприклад один із пріоритетів стратегії — оформлення державними підприємствами, установами та організаціями права на користування земельними ділянками ... у строк до

1 січня 2018 р. — не може бути віднесено до пріоритетів Стратегії. Його місце у завданнях.

Розділ «Механізм реалізації Стратегії. Органи, що забезпечують реалізацію Стратегії» за змістом зовсім не відповідає назві. Він не містить ніякого механізму. Короткий текст цього розділу присвячений лише органам, що забезпечують реалізацію Стратегії, до яких віднесено Мінагрополітики та Держгеокадастр, а також «інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, які беруть участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань реалізації Стратегії». На нашу думку, подібні формулювання в такому документі просто неприпустимі, адже саме в ньому і мають бути визначені конкретні органи державної влади, відповідальні за його реалізацію, та заходи, які покладаються на кожен з них. Натомість викладено в загальному вигляді повноваження Мінагрополітики та Держгеокадастру у сфері земельних відносин, що не має ніякої цінності для реалізації Стратегії.

Розділ з дивною назвою «Система організації процесу виконання Стратегії» містить значний перелік конкретних заходів, які, власне, і становлять механізм реалізації Стратегії. Здійснення майже всіх заходів покладено на Держгеокадастр та його територіальні органи.

Яким чином планується вирішити проблеми, визначені в розділі «Загальна частина»?

Найбільш важливим серед них, на нашу думку, є обмеження безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами України.

Загальна площа земель, що може бути передана у власність громадян за певний період часу визначається за таким розрахунком: площа земель, що може бути передана безоплатно у поточному кварталі (на території області), становить 25% від площі земель, наданих у користування на платній основі у попередньому кварталі (на території області).

Відповідно до ч. 7 ст. 118 Земельного кодексу України [2] підставою для відмови у наданні дозволу на розроблення

проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки може бути лише невідповідність місця розташування об'єкта вимогам законів, прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, генеральних планів населених пунктів та іншої містобудівної документації, схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проектів землеустрою щодо впорядкування територій населених пунктів, затверджених у встановленому порядку.

У той самий час Кабінет Міністрів України дає доручення Держгеокадастру розраховувати площу земель, що можуть бути приватизовані безоплатно за певну одиницю часу. Таке доручення не узгоджується із Земельним кодексом України і вже призвело до його порушення.

Ця проблема виникла цілком законно. Свого часу законодавець у полоні популістичного угару забув про те, що земля — це обмежений ресурс, і наділення кожного громадянина правом отримати безоплатно декілька земельних ділянок ніяк не вплине на фізичну реальність. Рано чи пізно до таких заходів довелося б вдаватися.

Інша справа, що це потрібно робити в межах права. І враховувати соціальні наслідки. В меті стратегії інтереси учасників антитерористичної операції поставлено на найвищій щабель. У той самий час саме вони першими відчували на собі дію обмеження приватизації. На даний час, наприклад, у Харківській області державну програму надання земельних ділянок учасникам антитерористичної операції фактично зупинено! Хтось встиг отримати земельні ділянки, а хтось — ні. Це вже викликало величезне невдоволення. І це при тому, що відповідно до Стратегії земельні ділянки мають надаватися насамперед учасникам антитерористичної операції.

Обмежується строк дії договору оренди — сім років. Натомість, відповідно до ч. 3 ст. 19 Закону України «Про оренду землі» [4] при передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського

призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим за 7 років.

Отже, земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності мають надаватися лише на мінімальний визначений законом строк. І це жодним чином не обґрунтовано! А в Україні основні поширені сівозміни перевищують строк 7 років. І найбільш зручними вважаються 9—11-пільні сівозміни [5, с. 153]. Цікаво, що за часів Нової економічної політики 1920-х років у СРСР, коли оренда землі фактично дозволялась як необхідне зло, максимальний строк оренди визначався саме видом сівозмін [6, с. 151]. Чим керувався Кабінет Міністрів України, приймаючи такі правила, він не повідомляє, проте, вочевидь, аж ніяк не екологічними інтересами.

Орендна плата визначається не нижче за 8 відсотків нормативної грошової оцінки земельної ділянки.

Земельні ділянки для сінокосіння, випасання худоби та городництва мають передаватися у користування лише за результатами земельних торгів. І тут немає жодного обґрунтування. Але це вже не так і важливо — значно важливіше, що таке положення Стратегії прямо суперечить ч. 3 ст. 134 Земельного кодексу України [2], в якій передбачено, що ці земельні ділянки надаються без проведення земельних торгів.

Стратегією передбачено низку доручень Держгеокадастру стосовно проведення земельних торгів.

Зокрема, встановлено пріоритетність продажу прав на земельні ділянки за результатами земельних торгів для цілей садівництва, виноградарства та розвитку органічного землеробства. Проте таких пріоритетів не визначає Земельний кодекс України. Крім того, знову таки, це жодним чином не обґрунтовано. І чому цього немає у пріоритетах?

Таким чином, Кабінет Міністрів України перевищив свої повноваження, оскільки правила розпорядження землями державної власності встановлюються законами України.

Держгеокадастр та його територіальні органи мають забезпечувати розірвання договорів оренди земель сільськогосподарського призначення державної власності, які укладені з порушенням вимог законодавства, зокрема у разі заниження нормативної грошової оцінки або несплати орендної плати у строки, встановлені договором.

Тут очевидна помилка: несплата орендної плати — це порушення умов договору, а не укладення його з порушенням вимог законодавства.

На нашу думку, розірвання договору оренди орендодавцем, який сам і підписував договір, на тій підставі, що він укладений з порушенням закону, вкрай нелогічно, непослідовно та несправедливо.

Також визначено перелік завдань, що мають бути вирішені шляхом розробки проєктів нормативно-правових актів. Проте не визначено виконавців, що зводить нанівець викладення цих завдань у тексті Стратегії.

Серед заходів, для яких необхідна розробка нормативно-правових актів, звернемо увагу на такі.

Запровадження принципу «мовчазної згоди» щодо затвердження технічної документації з нормативної грошової оцінки земель, на нашу думку, позитивний крок, що надасть визначеності цим відносинам.

Передача права розпорядження землями державної власності об'єднаним територіальним громадам перебуває в руслі децентралізації, що здійснюється в Україні. Проте до внесення змін до Конституції України щодо адміністративно-територіального устрою можливість надання таких повноважень органам місцевого самоврядування викликає сумніви. Крім того, на нашу думку, такі нововведення — відступ від встановленого Конституцією України розмежування держави та місцевого самоврядування, який не має необхідного обґрунтування.

У Стратегії передбачається розширення компетенції Держгеокадастру, що, на нашу думку, в сьогоденні реаліях — досить неоднозначна політика. З одного боку, цілком виправдано, щоб основні функції у сфері земельних ресурсів були зосереджені в руках одного державного органу. Проте, якщо подивитись, що становить собою на даний час Держгеокадастр, виникають великі сумніви.

У розділі «Очікувані результати» викладено результати, яких має бути досягнуто шляхом реалізації заходів, передбачених Стратегією.

1. Забезпечити функціонування ефективної та прозорої системи управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності з урахуванням рішень та рекомендацій тридцять п'ятої сесії Комітету по всесвітній та продовольчій безпеці міжнародної конференції по аграрній реформі і розвитку сільських регіонів — сприяння забезпеченню продовольчої безпеки і розвитку сільських регіонів шляхом удосконалення системи землекористування.

Хотілося б зупинитися на проблемі забезпечення продовольчої безпеки. Це поняття в Стратегії зустрічається двічі — в меті та очікуваних результатах. Проте навряд чи варто очікувати досягнення стану продовольчої безпеки, якщо в Стратегії не передбачено жодних заходів для її досягнення. А варто було б. У розділі «Економічне становище» надано порівняльну характеристику стану землекористування в європейських країнах та Україні. За показником «Експорт зернових» маємо такі величини: Україна — 34,9 млн тонн, країни Європи — 38,5 млн тонн. Отже, Україна експортує майже стільки ж зернових, скільки всі країни ЄС разом узяті! Це величезні обсяги для європейської країни. Але чи забезпечує ця країна продовольчу безпеку власних громадян?

Наприклад, за даними фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, станом на 2013 р. імпортозалежність нашої країни за позицією «олія рослинна всіх видів» становить 49% [7].

У той же час, за даними міністра аграрної політики станом на 2012 р., українська олія становила 55% світового ринку! [8]. Виходить, здебільшого цей товар іде на експорт, повертаючись у вигляді доларів США в кишені аграрних товаровиробників. Про яку продовольчу безпеку можна вести мову?!

Звичайно, забезпечення публічних інтересів — справа держави, а не приватного бізнесу. Але чому ж уряд ніяк не реагує на ситуацію в своїй Стратегії?

2. Забезпечити раціональне використання земель сільськогосподарського призначення державної власності з урахуванням інтересів суспільства, територіальних громад та держави. Цього результату, на нашу думку, можна досягти, враховуючи співвідношення платної передачі в користування та безоплатно приватизації державних земель, а також заходи щодо врахування перспективи розвитку населених пунктів при розпорядженні землями.

3. Оптимізувати структуру, площі земель державної власності і систему землекористування. Стратегія не містить ні нормування, ні будь-яких інших способів, завдяки яким можна було б досягти цього результату.

4. Актуалізувати дані Державного земельного кадастру. Передбачено заходи щодо удосконалення інформаційної взаємодії з Мін'юстом.

5. Провести консервацію деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель та рекультивацию порушених земель. Не передбачено жодних заходів для досягнення цих результатів.

6. Удосконалити механізм управління у сфері використання та охорони земель, збереження та відтворення родючості ґрунтів. Окрім згадки про запровадження «стратегічного менеджменту» Стратегія не містить зрозумілих механізмів досягнення цього результату.

7. Припинити господарське використання екологічно небезпечних, економічно неефективних земельних ділянок та їх залуження або заліснення. Можна було б врахувати цей фактор під час проведення земельних торгів, приватизації

земель державної власності, набутті у державну власність земельних ділянок у разі добровільної відмови від них приватних власників тощо. Проте нічого подібного немає в Стратегії, а тому зменшення рівня освоєності території України залишається, як і в усіх попередніх документах програмного характеру, лише декларацією.

8. Знизити рівень корупції та мінімізувати соціальну напругу у сфері земельних відносин. Зменшити корупцію навряд чи вдасться, оскільки реформування Держгеокадастру не передбачено Стратегією. Що стосується соціальної напруги, то прийняття Стратегії лише її збільшило завдяки зупиненню безоплатної приватизації для учасників бойових дій.

9. Підвищити ефективність державної земельної політики, прискорити проведення реформ. Певною мірою цього можна досягти завдяки заходам, передбаченим у Стратегії.

10. Сприяти цивілізованому розв'язанню проблем у сфері земельних відносин, підвищити рівень довіри ділових кіл і суспільства до системи земельних відносин.

Що мається на увазі, не зовсім зрозуміло. Підвищити довіру до системи земельних відносин навряд чи вдасться, якщо орендодавець буде розривати договори оренди, які він сам підписував, на тій підставі, що вони укладені з порушенням закону.

Можливо, під цивілізованим розв'язанням проблем автори Стратегії мали на увазі вирішення земельних спорів. Тут якраз уряд міг би згадати про те, що орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин (Держгеокадастр), має повноваження щодо вирішення земельних спорів, а саме: спори щодо меж земельних ділянок за межами населених пунктів, розташування обмежень у використанні земель та земельних сервітутів (ч. 4 ст. 158 Земельного кодексу України). Порядок вирішення земельних спорів визначено в главі 25 Земельного кодексу України. Проте орган у сфері земельних ресурсів

не користується цими повноваженнями. На нашу думку, якби Кабінет Міністрів України серед заходів, передбачених Стратегією, дав доручення Держгеокадастру стосовно використання ним своїх повноважень щодо вирішення земельних спорів, це сприяло б розв'язанню проблем у сфері земельних відносин. Проте, знову таки, в Стратегії цього немає. Отже, і запланованого результату досягти не вдасться.

Висновки. Стратегія удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними насправді — не стратегія. Це документ, що визначає проблеми у сфері земельних відносин та містить окремі заходи щодо їх вирішення, зумовлені найбільш актуальними на

момент його прийняття проблемами. Ці заходи мають тимчасовий характер. Поруч із позитивними положеннями Стратегія містить такі, що порушують права громадян і прямо суперечать нормам Земельного кодексу України. Значна частина положень Стратегії регулює відносини, які визначаються законами України, що свідчить про перевищення повноважень Кабінетом Міністрів України. Більшу частину очікуваних результатів, запланованих у Стратегії, досягти не вдасться, оскільки вона не містить засобів, необхідних для їх досягнення.

Аналіз ефективності реалізації її окремих положень та документа в цілому має стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Стратегія удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413 «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними» // Офіційний вісник України. 2017. № 51. с. 14. Ст. 1569.
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 46. Ст. 2038 (із змінами та доповненнями).
3. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ. Логос. 2011. 688 с.
4. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 46. Ст. 280 (із змінами та доповненнями).
5. А. П. Іванюк, М. Л. Гузь Основи землеробства: Навч. посіб. Львів: Камула, 2005. 256 с.
6. Иконичка И. А., Беляева З.С., Краснов Н. И. Договорные отношения сельскохозяйственных товаропроизводителей. М.: КолосС. 2003. 256 с.
7. Сучасний стан і загрози продовольчій безпеці України. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/prodovolcha_bezpeka.pdf.
8. Микола Присяжнюк: Держава зацікавлена у розширенні географії експорту соняшникової олії // Повідомлення прес-служби Мінагрополітики від 24.07.2012 р. URL: <http://www.minagro.gov.ua/node/199>.

Даниленко Б. В. Стратегия распоряжения землями сельскохозяйственного назначения государственной собственности.

В статье автор анализирует положения принятой правительством Украины стратегии. Она рассматривается с позиций соответствия современным реалиям, обоснованности и реалистичности исполнения, баланса публичных и частных интересов. Проведено сравнение ожидаемых результатов и мероприятий, предусмотренных для их достижения. Отмечены как сильные, так и слабые стороны. Сделаны выводы относительно сущности документа, его соответствия Законам Украины и эффективности регулирования земельных отношений.

Ключевые слова: стратегия, государственная политика, земли, сельское хозяйство, приватизация, аренда, права граждан, планирование территории, продовольственная безопасность.

Danylenko B. V. Land management strategy for agricultural lands of state property.

This article is devoted to analysis of «Land management strategy for agricultural lands of state property» that was adopted by government of Ukraine in 2017 year.

Planning is one of the most weak issues in Ukrainian state policy. Soviet Union have created created strong system of planning on the state level. Soviet people worked in accordance with 5 year plans. Best practices of soviet planning were used in USA and other western countries. For example, European Union makes very detailed 7 year budget. Instead of rejecting weak sides of soviet planning and taking strong ones, Ukrainian state totally ruined planning system trying to reach the standards of free market. But, in modern world developed countries don't do so. As a result of such state policy, Ukraine has become degraded profoundly. For more than a quarter century our state has no success in the planning process. Our government does not make planning documents that Ukraine is in need of. Those that are adopted are so bad, that can not be even named so.

All this also applies to the land management. Ukraine proclaimed sustainable land management as a state policy, but in reality it goes into the opposite direction. Our government have provided privatization of main arable lands in Ukraine without taking into consideration economical and ecological factors. Now it tries to emend these mistakes.

Will it succeed? The analyses of the Land management strategy for agricultural lands of state property can help to answer on this question.

This document is the first attempt to develop comprehensive plan of the land management of the state lands during last years. It is well structured and gives a good digest of main issues of land management.

The Strategy provides some of good measures of land management. But, it also provides controversial measures.

The most revolutionary provision is the limitation of free privatization of land for citizens. During the short Ukrainian history after 1991 year one of the key elements of land policy was cost free privatization of land for citizens. It was explained as a policy of private ownership opposite to soviet state property. But on the other side, it was continuation of soviet tradition of giving people natural resources for free instead of high salaries and better living conditions. It was proclaimed that everyone has had a right to take several lots for different purposes. It was a populist and irresponsible policy. The limitation of free privatization is a good idea. Nevertheless it is illegal without amendments to the Land code of Ukraine. And it has already been resulted in bad consequences: despite proclamations of priority of rights of veterans in the Strategy, its implementation resulted in stopping of the free privatizations for them.

The Strategy also provides some other measures that contradict the law.

It stresses on the necessity of taking into the account the perspectives of development of cities and villages during making decisions by state bodies. It is very important for Ukraine, because unreasonable decisions of state bodies concerning land result in total mess. For example, the state body gives a farmer land in rent. But this land lot is the only way to expand the cemetery.

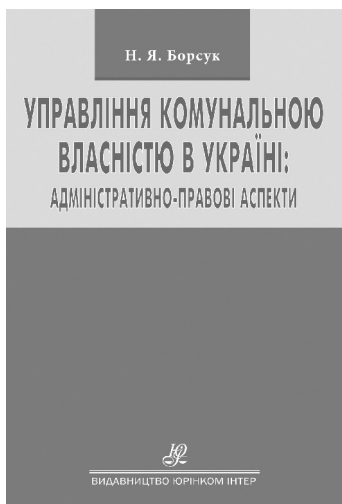
The Strategy gives orders to state bodies concerning termination of rental agreements that were conducted with contradiction of law. Such practice is really a great problem for Ukraine. Corruption dominates totally in rent of state lands. But is it right to dissolve rental agreement by the owner that was previously conducted by the same party of the treaty? This will contradict the predictability in law that is one of the main principles of the rule of law.

This will not help to build relationships between business and the state on trust which is one of the aims of the Strategy.

Lack of argumentation is the weak point of the Strategy. It limits the term of rent of state agricultural lands by 7 years (which is the minimum term set off by the law). But there is no explanation for such measure. The priority on land auction for gardening, viticulture and organic farming is set. Again, it has no argumentation. Except this, the Strategy has a section «Priorities». But one can read nothing in this section about gardening, viticulture and organic farming.

So we can make some conclusions. The Strategy can not be named so. This is a document that makes an afford to set a comprehensive regulation of land management of agricultural lands of state property. But it has not enough measures to reach the results that are stated in it.

Key words: *strategy, state policy, land, agriculture, privatization, lease, citizens' rights, territory planning, food security.*

Борсук Н. Я.

Управління комунальною власністю в Україні: адміністративно-правові аспекти: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 328 с.

ISBN 978-966-667-722-1

Монографію присвячено дослідженню питань загальнотеоретичних основ управління комунальною власністю в Україні, об'єктно-суб'єктного складу правовідносин у сфері управління комунальною власністю. Особливо проаналізовано особливості стадій управління комунальною власністю в Україні. Розглянуто принципи, методи та форми управління комунальною власністю в Україні. На основі проведеного дослідження сформульовано нові для адміністративно-правової науки висновки та пропозиції. Також запропоновано зміни до законодавства з метою підвищення ефективності управління комунальною власністю в Україні.

Видання призначено юристам-практикам, працівникам органів місцевого самоврядування, викладачам, молодим вченим, студентам, а також усім, хто цікавиться проблемами адміністративно-правового регулювання відносин власності.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Журнал «Юридична Україна» є українським фаховим журналом, який входить до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus». У ньому публікуються наукові статті українською мовою. Статті англійською мовою можна знайти на сайті pressa.yurincom.com.

До друку приймаються наукові статті, які раніше не були опубліковані в інших виданнях. У статтях автори мають наводити обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до мети статті (поставленого завдання) та висновків.

Рукопис статті має бути виготовлений українською та англійською мовами і віддрукований шрифтом № 14 на принтері, з розміщенням рядків тексту через півтора інтервали, береги — 3 см. Перелік використаних літературних джерел слід наводити в кінці статті в порядку появи відповідних посилань. При оформленні статей слід дотримуватися ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

На початку рукопису авторам необхідно зазначити індекс УДК (Універсальної десятикової класифікації), а після даних про автора та назви статті наводити анотації на неї українською, російською та англійською мовами. Орієнтовний обсяг анотацій — 500 друкованих знаків. Анотації мають супроводжуватися перекладом прізвища, імені автора та назви статті відповідною мовою. До кожної анотації слід додавати перелік ключових слів (до десяти окремих слів або словосполучень) відповідною мовою.

Автор несе персональну відповідальність за додержання ним при підготовці статті норм чинного законодавства (зокрема щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності), достовірність викладених відомостей (у тому числі імен і найменувань згаданих у статті фізичних та юридичних осіб), цитат і посилань на літературні джерела та норми актів законодавства, правильність визначення індексу УДК і перекладів анотацій на статтю.

У тексті статті посилання на використані літературні джерела слід зазначити порядковим номером у квадратних дужках згідно з переліком джерел. Авторські пояснення і приклади слід наводити в дужках безпосередньо в тексті статті.

Редакція залишає за собою право редагувати рукопис, скорочувати його, змінювати назву статті та вводити (змінювати) рубрикацію внутрішніх частин текстового матеріалу. Подані матеріали (рукописи), включно з тими, які визнано неприйнятними, редакція не повертає.

Автор, який подає матеріали для друку, вважається таким, що погоджується на подальше безоплатне їх розміщення на сайтах видавництва правової літератури «Юрінком Інтер» і Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України.

Текст статті подається у двох примірниках, один з яких має бути підписаний автором на кожній сторінці. Разом із статтею необхідно надавати: 1) довідку про автора (на окремому аркуші у довільній формі) із зазначенням прізвища, імені, по батькові, наукового ступеня та вченого звання (за наявності), місця основної роботи, посади, навчального закладу, в якому особа навчається, домашньої адреси (з поштовим індексом), номерів контактних телефонів та електронної пошти; 2) рекомендацію кафедри/відділу вищого навчального або наукового закладу (обов'язково для аспірантів та здобувачів) та рецензію кандидата чи доктора юридичних наук із відповідної спеціальності (обов'язково для аспірантів, здобувачів і кандидатів юридичних наук); 3) електронну копію статті, записану у вигляді окремого електронного документа на стандартній дискеті або диску 4) фотографію автора у форматі tif або jpg, розміром 4,5×5,5 см, 300 dpi.

Усі матеріали слід надсилати рекомендованим листом на адресу редакції:

04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б
Видавництво правової літератури «Юрінком Інтер»,
редакція журналу «Юридична Україна»
Тел.: (044)-411-69-08, (044)-411-64-03
E-mail: jukr@yurincom.kiev.ua

ЮРИДИЧНА УКРАЇНА № 7 (187) 2018

Співзасновники:

**Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України,**

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,

ТОВ «Юрінком Інтер»

Видавець: ТОВ «Юрінком Інтер»

Шеф-редактор — В. С. Ковальський, доктор юридичних наук

Над випуском працювали:

*Каріна Корсуненко, Майя Ромась,
Святослав Караваєв, Олена Доценко*

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром
ТОВ «Юрінком Інтер»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 3954 від 13.01.2011.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20180-9980ПР від 06.08.2013.

Підписано до друку 05.10.2018. Формат 70×100/16.

Папір офсетний № 1. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 5,75. Умовн. друк. арк. 5,85.
Тираж 440 прим. Зам. №

Адреса редакції та видавця: 04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-6.

Тел. 411-69-08, 412-04-75. Факс 413-81-44.

<http://www.yurincom.com.ua>. E-mail: jukr@yurincom.kiev.ua.

Видавництво правової літератури «Юрінком Інтер».

Редакція журналу «Юридична Україна».

Віддруковано з готових діапозитивів в друкарні ТОВ «Наш формат»
02105 м. Київ — 105, пр-т Миру, оф. 45

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4540 від 07.05.2013.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За достовірність викладених фактів відповідає автор.

Передплатний індекс журналу «Юридична Україна» — 01757.

Передплатний індекс комплекту:

газета «Юридичний вісник України» і журнали «Юридична Україна»
та «Бюлетень законодавства і юридичної практики України» — 08440.

З приводу придбання журналів минулих випусків звертайтеся за тел. 411-69-08, 411-64-03.

